

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η θέση του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση.
“Η εκπαίδευση κάτω από την εξουσία του μνημονίου”**

Μπορμπουδάκη Ευαγγελία

Ηράκλειο, Ιανουάριος 2012

Περίληψη

Τίτλος εργασίας: **«Η θέση του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση κάτω από την εξουσία του μνημονίου»**

Της: Μπορμπουδάκη Ευαγγελίας

Υπό την επίβλεψη των: Επαμεινώνδα Μαριά, Μαραγκό Ιωάννη, Γιώργο Σταθάκη

Ημερομηνία: Ιανουάριος 2012

Ο νεοφιλελευθερισμός είναι ένα σύνολο οικονομικών πολιτικών το οποίο έχει ευρέως εξαπλωθεί τα τελευταία 25 χρόνια περίπου και αποτελεί έκφραση του καπιταλισμού στην εποχή μας. Βασική αρχή του είναι ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης οικονομικής ανάπτυξης χώρος επενδύσεων αποτελούν πλέον και τα κοινωνικά αγαθά όπως η υγεία αλλά και η παιδεία. Οι αντιλήψεις του νέου αυτού ρεύματος με κύριο εκφραστή της τον Μίλτον Φρίντμαν, εφαρμοζόμενες στην εκπαίδευση, εστιάζουν σε μια νέα μορφή εκπαίδευσης συνδεδεμένη όλο και περισσότερο με τις ανάγκες της αγοράς. Από τη "Λευκή Βίβλο για την διδασκαλία και τη μάθηση" που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή επιτροπή (1995), την υπογραφή της "διακήρυξης της Μπολόνια" (1999) για τη δημιουργία του "Ευρωπαϊκού χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης" μέχρι και τα ανακοινθέντα των Συνόδων Κορυφής των Υπουργών Παιδείας που ακολούθησαν, ο νεοφιλελευθερισμός φαίνεται να κατασταλάζει σε συγκεκριμένες θεσμικές παρεμβάσεις.

Το "νέο σχολείο" είναι το σχολείο της περιόδου της κρίσης και του προγράμματος σταθερότητας. Όταν υπάρχει η ανάγκη χρηματοδότησης κοινωνικών αναγκών, η νεοφιλελεύθερη μυθολογία κάνει λόγο για σπάταλο κράτος που πρέπει να σταματήσει να υφίσταται. Ως σπατάλη κατανοούνται σήμερα και οι ελάχιστες δαπάνες για την εκπαίδευση. Το μνημόνιο έχει εισέλθει αισθητά στον τομέα της εκπαίδευσης

Τμήμα οικονομικών επιστημών

επιδιώκοντας την αποδέσμευση του κράτους από την υποχρέωση του να χρηματοδοτεί τη δημόσια εκπαίδευση.

Τίθεται, επομένως, επιτακτική η ανάγκη να "αποκρυπτογραφήσουμε" τις έννοιες που εισάγονται από τις αποφάσεις της Ε.Ε οι οποίες χαράζουν μια νέα εκπαιδευτική πολιτική στο πλαίσιο των αναγκών του καπιταλιστικού συστήματος.

Abstract

Title: «The position of neoliberalism in education. Education under the authority of the Memorandum»

By: Borboudaki Evangelia

Supervisors: Επαμεινώνδας Μαριάς, Μαραγκός Ιωάννης, Γιώργος Σταθάκης

Date: January 2012

Neoliberalism is a set of economic policies which has been widely spread in the last 25 years or so and is an expression of capitalism in our time. The basic principle is to limit government intervention in the economy. In the context of neoliberal economic development area of investment are now social goods like health and education. The perceptions of this new power the chief exponent of Milton Friedman, applied to education, focusing on a new form of education is increasingly linked to market needs. From the White Paper on teaching and learning “adopted by the European Commission (1995),” the signing of the Bologna Declaration (1999) to create the “European Area of Higher Education” up and press the summits of Ministers of education followed, neoliberalism seems to settle on specific institutional interventions.

The “new school” is the school of the period of crisis and stability program. When there is a need to fund social needs, neoliberal mythology speaks of wasteful state should cease to exist. As currently understood wastage and minimum expenditure on education. The Memorandum has entered significantly in education seeking the release of the State’s obligation to fund public education.

There is, therefore, imperative to decipher concepts imported from the EU decisions are chasing a new education policy with the needs of the capitalist system.

Αντί προλόγου....

Με το πέρας αυτής της διπλωματικής εργασίας θεωρώ ηθική υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους όσους συνέδραμαν στην ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας.

Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές μου, κ. Επαμεινώνδα Μαριά, κ. Μαραγκό Ιωάννη και κ. Γιώργο Σταθάκη για την καθοδήγηση, την ενθάρρυνση και τις εύστοχες παρατηρήσεις τους κατά τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Πανεπιστήμιο Κρήτης για τις γνώσεις που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια παρακολούθησης του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών Οικονομική θεωρία και πολιτική.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	1
Abstract.....	3
Περιεχόμενα.....	5
1. Νεοφιλελευθερισμός	
1.1 Η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού και η επιρροή του.....	7
1.2 Τα κύρια σημεία του νεοφιλελευθερισμού.....	14
1.3 Φιλελευθερισμός και Νεοφιλελευθερισμός.....	19
1.4 Τι δεν είναι ο νεοφιλελευθερισμός.....	22
1.5 Στόχοι της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής υπό τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.....	23
1.6 Ο νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα.....	26
2. Νεοφιλελευθερισμός και εκπαίδευση	
2.1 Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική.....	31
2.2 Προς τη δημιουργία ενός χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.....	33
2.3 Παράγοντες διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής.....	43
2.4 Η εκπαίδευση στα χρόνια του νεοφιλελευθερισμού.....	46
2.5 Εκπαίδευση και παγκοσμιοποίηση.....	51
2.6 Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο εκπαίδευσης.....	54

2.7 Οι συνέπειες της αναθεώρησης του 16 ^{ου} άρθρου του Συντάγματος στην ανώτατη παιδεία.....	58
2.8 Το ελληνικό πανεπιστήμιο στην εποχή των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων.....	60
3. Το μνημόνιο στην παιδεία	
3.1 Κριτική αξιολόγηση του μνημονίου.....	71
3.2 Παιδεία και μνημόνιο.....	74
3.3 Η επιρροή του μνημονίου στην εκπαίδευση.....	78
3.4 Η κατάργηση του ασύλου.....	85
3.5 Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στο στόχαστρο του μνημονίου.....	95
3.6 Η αξιολόγηση της σχολικής μονάδας στην Φιλανδία: Σκέψεις και προβληματισμοί για την Ελλάδα.....	100
Συμπεράσματα.....	109
Σημειώσεις.....	112
Βιβλιογραφία.....	117

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Νεοφιλελευθερισμός

1.1 Η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού και η επιρροή του

Ο Νεοφιλελευθερισμός υπήρξε ένα από τα πιο περιθωριακά οικονομικά δόγματα (ακόμα και στους καπιταλιστικούς κύκλους), το οποίο, μετά την άνοδο στην εξουσία των Ronald Reagan στις ΗΠΑ και της Margaret Thatcher στην Μεγάλη Βρετανία, άρχισε να παρουσιάζεται ως η τελευταία λέξη της οικονομικής επιστήμης. Επισήμως, έχει συνδεθεί με το “The Washington consensus” και σε μεγάλο βαθμό έχει επηρεαστεί από την Αυστριακή Σχολή των Οικονομολόγων. Σε αντίθεση με τον φιλελευθερισμό, που ιστορικά αποτελεί την κύρια ιδεολογία της νεογέννητης αστικής τάξης κατά την εποχή του Διαφωτισμού (βασικοί εκφραστές του: Alexis de Tocqueville, Jean-Jacques Rousseau, Montesquie) και προτάσσει την αποδέσμευση της εκκλησίας από το κράτος, το τέλος της μοναρχίας, το αίτημα για δημοκρατία και ελευθερία του ατόμου, ο Νεοφιλελευθερισμός σήμερα θέτει ως κεντρική του επιδίωξη την οικονομική «ανάπτυξη» και «αποδοτικότητα», βάση της «ορθολογικής» κυριαρχίας επί των πάντων, μια ορθολογικότητα όμως καθαρά εργαλειακή και μηχανιστική.

Η στροφή στον νεοφιλελευθερισμό οφείλεται κυρίως:

α) στην υποχώρηση του παγκόσμιου εργατικού κινήματος μετά το Μάη του 1968 στην Γαλλία (τελευταία δυναμική εμφάνισή του με κήρυξη μαζικής πολυήμερης πολιτικής απεργίας) και το κλίμα απάθειας, ιδιώτευσης και κομπορμισμού που άρχισε να καλλιεργείται συστηματικά στις περισσότερες Δυτικές χώρες μετά

β) στην πολιτισμική και κοινωνική οπισθοδρόμηση που ακολούθησε από τις αρχές του 21ου αιώνα και έπειτα, έχοντας ως αποτέλεσμα τη σταδιακή στροφή της κοινωνίας σε

όλο και πιο συντηρητικές αξίες (η ηθική της εργασίας και ο παραγωγισμός: αξίες που προωθούνται, επίσης, και από τη Νεοφιλελεύθερη ατζέντα),

γ) στην αδυναμία του κεϋνσιανισμού και της σοσιαλδημοκρατίας να αμβλύνουν τις κοινωνικές ανισότητες και

δ) κυρίως στον πανικό του διεθνούς κεφαλαίου μπροστά στη σταθερή πτώση του ποσοστού κέρδους του, που οφείλεται στην ανάγκη να αγοράζει ολοένα και πιο προηγμένη τεχνολογία, με την υπερπροσφορά προϊόντων και τον ανταγωνισμό.

Η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού υποβοηθήθηκε επίσης, στο ότι, μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου στις ΗΠΑ, μεγάλο κομμάτι του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις αντι-Νεοφιλελεύθερες θέσεις του [δεδομένου ότι το μοντέλο αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την παγκοσμιοποίηση (ως οικονομικός όρος)] με σκυρόδεμα την προετοιμασία καμπάνιας για τον τερματισμό του «Πολέμου Ενάντια στην Τρομοκρατία», πρώτα στο Αφγανιστάν και μετά στο Ιράκ¹ και στο ότι, μετά νίκη των κινημάτων ενάντια στις δεξιές κυβερνήσεις στην Αργεντινή την Βολιβία και άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής που είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση των σοσιαλδημοκρατικών κεντροαριστερών συνασπισμών, οι νέες αυτές κυβερνήσεις απέτυχαν εξίσου να δώσουν λύσεις στα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο ντόπιος πληθυσμός, εξαφανίζοντας έτσι το «αντίπαλο δέος» στην επέλαση των Νεοφιλελεύθερων².

Βασικός στόχος ενός Νεοφιλελεύθερου προγράμματος, είναι η μείωση του οικονομικού ρόλου του κράτους, η οποία προτείνεται να γίνει με τους εξής τρόπους:

- με αποσύνδεση από το κράτος, τομέων της οικονομίας που παραδοσιακά ανήκαν σ' αυτό, όπως η παιδεία, η υγεία, οι μεταφορές, τα δημόσια έργα, οι υποδομές, η ενέργεια, η στρατιωτική βιομηχανία κλπ. Σύμφωνα με τον κύριο εκφραστή του Νεοφιλελευθερισμού, Milton Friedman, μόνο οι δυνάμεις καταστολής πρέπει να παραμείνουν στην άμεση σφαίρα επιρροής του κράτους,

- με χαμηλότερη φορολογία του κεφαλαίου ως κίνητρο για επενδύσεις και απελευθέρωση των επιτοκίων
- με την άρση κάθε νομικού περιορισμού στην ασύδοτη δράση του κεφαλαίου,
- με εκτεταμένες αποκρατικοποιήσεις/ιδιωτικοποιήσεις και εκποίηση του δημοσίου πλούτου
- με ανταγωνιστικές ισοτιμίες
- με αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και ακύρωση των κοινωνικών κατακτήσεων (πρόγραμμα που επισήμως ονομάζεται: αναδιάρθρωση των δημοσίων προτεραιοτήτων των κρατικών δαπανών),
- με δημοσιονομική πειθαρχία,
- με απορρύθμιση
- με την ενίσχυση του ρόλου της ατομικής ιδιοκτησίας ως θεσμικά κατοχυρωμένου δικαιώματος.

Μια ματιά στην ομιλία της 10ης Σεπτεμβρίου 2011 του Πρωθυπουργού στην 76η ΔΕΘ (Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης) και κυρίως, αλλά όχι μόνο, στο μετα-μνημονιακό νομοθετικό έργο της σημερινής ελληνικής κυβέρνησης, είναι αρκετή για να φανεί η πλήρης υιοθέτηση από τα κυρίαρχα «κόμματα της εξουσίας» της χώρας, όλων των κύριων επιλογών του Νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, όπως προαναφέρθηκαν:

Αναδιάρθρωση όλου του ασφαλιστικού συστήματος (αρχής γενομένης το 1992) με αποτέλεσμα την απίστευτη μείωση των συντάξεων και την αύξηση των ετών εργασίας, κατάργηση όλων των προστατευτικών (για τους εργαζόμενους) διατάξεων του εργατικού δικαίου σε βαθμό που να μιλάμε για ουσιαστική αντικατάστασή του από ένα «δίκαιο αμοιβών», διάλυση του Εθνικού Συστήματος Υγείας με ιδιωτικοποιήσεις και συγχωνεύσεις νοσοκομείων και ιδιωτικοποίηση της πρωτοβάθμιας Υγείας (δημιουργία ΕΟΠΥΥ), έμμεση κατάργηση του δημόσιου χαρακτήρα της παιδείας και της σχετικής δυνατότητας αυτοδιοίκησης που είχαν τα Πανεπιστήμια, παραχώρηση δημοσίων

έργων σε ιδιώτες, εξαγγελία εκποίησης (ή «αξιοποίησης») δημόσιας περιουσίας, εξαγγελία πλήρους και άνευ όρων ιδιωτικοποίησης όλων των υπηρεσιών που γνωρίζαμε ως υπηρεσίες κοινής ωφέλειας (ρεύμα, νερό, επικοινωνίες κλπ.).

Διαρκείς αλλαγές στο φορολογικό σύστημα με σταδιακή μείωση του συντελεστή φορολόγησης των εταιρειών και ταυτόχρονη επιβολή πάσης φύσεως φόρων στην συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού και μάλιστα, σε μία χώρα που ήδη είχε την υψηλότερη έμμεση φορολογία σε ολόκληρη την Ευρώπη (και από τις υψηλότερες παγκοσμίως).

Συμπερασματικά προκύπτει ότι η επίσημη θέση της Κυβέρνησης είναι πως η Ελλάδα, θ' ακολουθήσει τη συνταγή του Νεοφιλελευθερισμού και του μονεταρισμού προκειμένου να βγει από την κρίση και να οδηγηθεί στην ανάπτυξη. Συμπυκνώνοντας σε μία φράση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πραγματικός στόχος των Νεοφιλελεύθερων δεν είναι το Κράτος καθεαυτό, αλλά ο αναδιανεμητικός του ρόλος.

Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Η.Ε, λοιπόν, για το 2008 (στην αρχή δηλαδή της τελευταίας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης), οι άνεργοι ήταν παγκοσμίως 1,4 δισεκατομμύρια, οι υποσιτιζόμενοι 800 εκατομμύρια, ενώ 3 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζούσαν, ήδη τότε, με ημερήσιο εισόδημα μικρότερο των 2 δολαρίων την ημέρα. Σε 100 χώρες, το 80% των εργαζόμενων ήταν ελαστικά ή προσωρινά απασχολούμενο, σε 85 χώρες υπήρχε πτώση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και σε 34 πτώση του προσδόκιμου ζωής. Την περίοδο 1990-2008, καταγράφηκαν 13 εκατομμύρια θάνατοι παιδιών ετησίως από πείνα και ιάσιμες ασθένειες κατά μέσο όρο. Το 2010 μάλιστα, 7,6 εκατομμύρια θάνατοι από τις αιτίες αυτές αφορούσαν παιδιά μικρότερα των 5 ετών. Το πρόβλημα της πείνας αυξήθηκε σε τεράστιο βαθμό μετά το 2007 εξαιτίας της αύξησης της τιμής των σιτηρών κατά 130% και του ρυζιού κατά 74% (δηλαδή των 2 πιο βασικών προϊόντων διατροφής). Σήμερα υπάρχουν 90 χώρες στις οποίες το δημόσιο χρέος υπερβαίνει το 100% του ΑΕΠ τους. Τέλος, σημειώθηκε δραματική πτώση των πάσης φύσεως αμοιβών των εργαζόμενων παγκοσμίως με παράλληλη αύξηση του χρόνου

εργασίας, ενώ η παράνομη παιδική εργασία εκτοξεύτηκε σε ιλιγγιώδη επίπεδα (το 2009 εργαζόνταν υπό άθλιες συνθήκες περί τα 200 εκατομμύρια παιδιά).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε αρχίσει να διαφαίνεται από τα μέσα της δεκαετίας του '70, Από τότε παρατηρείται πτώση των παγκόσμιων ρυθμών ανάπτυξης στην παραγωγή, τις επενδύσεις, την κεφαλαιακή συσσώρευση, την απασχόληση και το εμπόριο κατά 50% σε σχέση με τους αντίστοιχους των δεκαετιών του '50 και του '60. Με αυτόν τον τρόπο, βλέπουμε ότι ο Νεοφιλελευθερισμός (αν όχι ολόκληρος ο καπιταλισμός ως προς την οικονομική του φύση), όχι μόνο αδυνατεί να εκπληρώσει αυτά που «υπόσχεται», αλλά, αποτυγχάνει να θέσει σε ισχύ ακόμα και τα δικά του μέσα προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του (αύξηση της παραγωγής με σκοπό την «ανάπτυξη»).

Αυτό που θα έλεγαν εδώ οι θιασώτες του Νεοφιλελευθερισμού, σαν απάντηση, είναι ότι δεν μπορούμε συγκρίνουμε δυο ανόμοια πράγματα, δηλαδή την περίπτωση της Νότιας Ευρώπης (μέσα στην οποία βρίσκεται και η Ελλάδα) με τον «τρίτο κόσμο.» Το επιχείρημα αυτό, βέβαια, κάθε άλλο παρά εσφαλμένο θα μπορούσε να το χαρακτηρίσει κανείς. Θα ήταν σφάλμα η σύγκριση όχι μόνο μιας χώρας όπως η Ελλάδα με τον Ισημερινό (η πρώτη είναι χώρα που συμμετέχει στην Ευρωζώνη, η δεύτερη απολαμβάνει μια εξαιρετική πολιτική και οικονομική ανεξαρτησία), αλλά ακόμη και οποιαδήποτε ταύτιση δυο χωρών εντός της Ευρωπαϊκής οικονομικής περιφέρειας (όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία). Η γεωγραφική περιοχή, η θέση της κάθε χώρας στο διεθνές πολιτικό σκηνικό, η κυριαρχία που ασκεί σε άλλες ή οι πιέσεις που δέχεται, ακόμα περισσότερο, η ιδιοσυγκρασία των κατοίκων και οι σχέσεις πολιτείας/κράτους και πολιτών διαφέρουν ριζικά από χώρα σε χώρα, πράγμα που καθιστά οποιαδήποτε σύγκριση περιττή. Το πρόβλημα όμως εδώ δεν είναι η διαφορετικότητα των χωρών/κρατών τόσο, αλλά η φύση του καπιταλισμού/Νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή, η μηχανιστική του «ορθολογικότητα», μια «ορθολογικότητα» που, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν λογαριάζει ούτε τρόπο ζωής, ούτε συνήθειες, ούτε παραδόσεις:

Σε πρώτη φάση, ο καπιταλισμός, ήταν το πρώτο, στην ανθρώπινη ιστορία, καθεστώς που ονομάστηκε «ορθολογικό». Όλα τα προηγούμενα καθεστώτα βασίζονταν

αποκλειστικά και μόνο σε θρησκευτικούς μύθους. Δηλαδή, για έναν Χριστιανό της περιόδου του μεσαίωνα, η απάντηση στο ερώτημα «τι πρέπει να κάνω στην ζωή μου και γιατί ζω» ήταν η εξής: «να υπακούς στους νόμους του θεού και να προσεύχεσαι όσο περισσότερο μπορείς προκειμένου να κερδίσεις την εύνοιά του». Με την κυριαρχία του καπιταλισμού και κυρίως μετά την επικράτηση της Βιομηχανικής Επανάστασης το κυρίαρχο αυτό φαντασιακό αλλάζει. Η απάντηση στα υπαρξιακά προβλήματα ενός ανθρώπου, πλέον, είναι η εξής: «δουλειά, παραγωγή και συσσώρευση κεφαλαίων» (homo oeconomicus). Αυτό που βλέπουμε εδώ, είναι η μετουσίωση των φαντασιακών μύθων των παλαιότερων εποχών εντός της επιστημονίστικης και δαρβινιστικής καπιταλιστικής μηχανιστικής πραγματικότητας που κάποιοι ονόμασαν ορθολογικότητα. (Με τον όρο ορθολογισμό, εννοούμε το φιλοσοφικό ρεύμα που αποδέχεται ως γνώμονα και αφετηρία της γνώσης τη λογική σκέψη και μόνο, και συνδέεται με την εισαγωγή των μαθηματικών στη φιλοσοφία). Γιατί όμως ονομάσαμε την «ορθολογικότητα» αυτή εργαλειακή; Διότι πολύ απλά, είναι μια ορθολογικότητα κατευθυνόμενη μόνο ως προς τους σκοπούς, ενώ, ταυτόχρονα, απουσιάζει παντελώς στις σχέσεις μεταξύ των σκοπών αυτών και των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν προκειμένου αυτοί να επιτευχθούν. Για παράδειγμα, τί θα μπορούσε να εμποδίσει την κυβέρνηση των Η.Π.Α να εκτοξεύσει μια υδρογονοβόμβα στους κατοίκους μιας Χ χώρας, θανατώνοντας εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους και ισοπεδώνοντας τις αντιστάσεις της οριστικά, προκειμένου να καταληστεύσει τις εδαφικές της πηγές, χρήσιμες για την ανάπτυξη της παραγωγής; Κάποιοι θα έλεγαν, «το διεθνές δίκαιο»... Αυτό το δίκαιο, όμως, δεν δημιουργήθηκε ελέω καπιταλισμού! Δημιουργήθηκε από αγώνες που έλαβαν μέρος ενάντια στον καπιταλισμό, από τα πρώτα κινήματα για δημοκρατία και πολιτικές ελευθερίες που με τη σειρά τους κληροδότησαν το εργατικό επαναστατικό κίνημα με τους τεράστιους κοινωνικούς αγώνες που έλαβαν χώρα κατά τον προηγούμενο αιώνα. Ακόμα περισσότερο όμως, τί θα μπορούσε να εμποδίσει έναν επιχειρηματία, από το να μειώσει το ανθρώπινο προσωπικό του αντικαθιστώντας πολλούς εργάτες με μηχανές (μέσον), προκειμένου να πετύχει την μεγιστοποίηση του κέρδους του που επιθυμεί (σκοπός); Ποιές είναι, επίσης, οι επιπτώσεις της παραγωγικής ανάπτυξης στο φυσικό περιβάλλον; Και στις τρεις

περιπτώσεις, η ορθολογικότητα του σκοπού υπερέχει αυτήν του μέσου. Έτσι, στο εμπειρικό πεδίο, η ευημερία είναι πλασματική. Ως εκ τούτου, λοιπόν, έχουμε τη φτώχεια να καλπάζει όχι μόνο στις χώρες του «τρίτου κόσμου», αλλά και στην ίδια τη γηραιά μας Ήπειρο, και οι χαώδεις κοινωνικές ανισότητες ν' αυξάνονται με ραγδαίους ρυθμούς από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η ολοένα και μεγαλύτερη συρρίκνωση της κοινωνικής πρόνοιας με σκοπό την αποφυγή «άσκοπων» δαπανών (άσκοπων με βάση τους διάφορους «ειδικούς» οικονομολόγους που στη δική τους λογική, τα νούμερα και οι εξισώσεις απαιτούν περικοπές και μέτρα λιτότητας προκειμένου να μην καταρρεύσουν οι τράπεζες, οι βάσεις δηλαδή του καπιταλισμού).

Έκτοτε, λοιπόν, από τη δεκαετία του '70 και έπειτα, έχουμε δει 4 μικρότερης εμβέλειας από τη σημερινή, κρίσεις: α) 1973-75, β) 1981-82, γ) 1988-89, δ) 2001-03 και χρηματιστηριακά κραχ: στη Wall Street το 1987 και στη Ν.Α. Ασίας το 1997. Παράλληλα, παρατηρείται μια μόνιμη νομισματική αστάθεια που εκδηλώνεται με συνεχείς διακυμάνσεις του δολαρίου, με τον κλυδωνισμό του ευρωπαϊκού νομισματικού συστήματος που οδήγησε στη Συνθήκη του Μάαστριχ και κατ' επέκταση στην ΟΝΕ και με αλληπάλληλες καταρρεύσεις εθνικών νομισμάτων σε διάφορες χώρες (Ταϊλάνδη, Βραζιλία, Μεξικό, Πορτογαλία, Ρωσία κ.α.).

Αναφορικά με την Ελλάδα, η ακολουθούμενη πολιτική όπως αποτυπώνεται στο Μνημόνιο, τις επικαιροποιήσεις του και το Μεσοπρόθεσμο, εκτός από εξόφθαλμα άδικη και ελιτίστικη, ταυτόχρονα είναι και απόλυτα αναποτελεσματική και παράλογη ακόμα και με καπιταλιστικούς όρους. Ο επίσημα διακηρυγμένος στόχος της Κυβέρνησης για περιορισμό του χρέους, είναι κάτι παραπάνω από ανέφικτος. Αρκεί να σημειωθεί ότι σύμφωνα με στοιχεία της ίδιας της Τρόικα, μόνο οι πληρωμές τόκων θ' απορροφούν τα επόμενα χρόνια περισσότερα από την ετήσια αύξηση του ΑΕΠ. Συνεπώς, αυτοί που μιλούν, όπως προαναφέρθηκε για ανάπτυξη, το μόνο που καταφέρνουν, είναι να δημιουργούν ύφεση. Η μείωση μισθών, συντάξεων, κοινωνικών δαπανών και δημοσίων επενδύσεων σε συνδυασμό με την διαρκή επιβολή όλο και βαρύτερων φόρων, οδηγεί σε κατάρρευση της κατανάλωσης και άρα σε μείωση των φορολογικών εσόδων τόσο από τους άμεσους όσο και από τους έμμεσους φόρους. Αυτή η υστέρηση εσόδων οδηγεί σε

νέα μείωση μισθών και συντάξεων και νέα επιβολή φόρων κ.ο.κ., πράγμα που βάζει την οικονομία σε υφεσιακό φαύλο κύκλο.

Η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας, που σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το β' τρίμηνο του 2011 είχε ανέλθει σε ποσοστό 16,3% (έναντι 15,9% του πρώτου τριμήνου 2011 και 11,8% του αντίστοιχου, δεύτερου, τριμήνου του 2010), η οποία μεταφράζεται σε 811.000 άνεργους, είναι ίσως η πιο δραματική συνέπεια της ακολουθούμενης πολιτικής. Μάλιστα, δεδομένου ότι η πραγματική ανεργία πρέπει να βρίσκεται λίγο παραπάνω από 19% (περίπου 950.000 άνεργοι) και ότι σύμφωνα με την επίσημη πρόβλεψη για το τέλος τους έτους εκτιμάται ότι θα υπάρχουν περί 1.100.000 άνεργοι (άρα, στην πραγματικότητα, ίσως και 1.300.000), σημαίνει ότι μέχρι την άνοιξη του 2012, περίπου 3 με 3,5 εκατομμύρια θα ζουν στην Ελλάδα στο όριο της φτώχειας και κάτω από αυτό (αφού κάθε άνεργος συμπαρασύρει π.χ. μια οικογένεια ή άλλα άτομα που στηρίζονταν σ' αυτό κλπ.). Σ' αυτούς τους νεόπτωχους μάλιστα, δεν συνυπολογίζονται όσοι συνεχίζουν να εργάζονται με εξευτελιστικές και συνεχώς μειούμενες αμοιβές/μισθούς/μεροκάματα. Τέλος, όλοι ανεξαιρέτως οι δείκτες της ελληνικής οικονομίας, απεικονίζουν αυτή την ύφεση (π.χ. το πρώτο τρίμηνο του 2010, σημειώθηκε 5% μείωση των τραπεζικών καταθέσεων προς το συνολικό τραπεζικό σύστημα, το Δεκέμβριο του 2009 το 7,7% των δανείων δεν αποπληρώνονταν – ποσοστό που τον Μάρτιο του 2010 είχε ανέβει στο 8,5%, τον Μάιο 2010 στο 9,2%, ενώ σήμερα ανέρχεται πια αλματωδώς).

Είναι λοιπόν προφανές ότι η ελληνική οικονομία, ως οικονομία μικρής κλίμακας, είναι αδύνατο ν' αντέξει μία τόσο σφοδρή επέλαση φτώχειας – η οποία, ούτως ή άλλως, είναι πρωτοφανής. Η επερχόμενη φτώχεια αναπόφευκτα θα συμπαρασύρει ασφαλιστικά ταμεία, τράπεζες και κάθε κλάδο «αιχμής» της, έτσι κι αλλιώς, προβληματικής ελληνικής οικονομίας.

1.2 Τα κύρια σημεία του νεοφιλελευθερισμού

Ο Νεοφιλελευθερισμός είναι ένα σύνολο οικονομικών πολιτικών, το οποίο έχει ευρέως εξαπλωθεί τα τελευταία 25 χρόνια περίπου. Παρόλο που η λέξη σπάνια ακούγεται στις ΗΠΑ, μπορεί κανείς να δει τις επιδράσεις του Νεοφιλελευθερισμού, καθώς οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι. Η λέξη "Φιλελευθερισμός" μπορεί να αναφέρεται σε πολιτικές, οικονομικές ή ακόμα θρησκευτικές ιδέες. Στο φτωχό και εργαζόμενο κόσμο, παρουσιάστηκε σαν ένα προοδευτικό σύστημα, σε σχέση με το συντηρητισμό ή τη δεξιά. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός είναι διαφορετικός. Οι συντηρητικοί πολιτικοί, οι οποίοι λένε ότι σιχαίνονται τους φιλελεύθερους - εννοώντας το πολιτικό στοιχείο - στην πραγματικότητα δεν έχουν κανένα πραγματικό πρόβλημα με τον οικονομικό φιλελευθερισμό, συμπεριλαμβανομένου και του νεοφιλελευθερισμού. Το πρόθεμα "νέο" σημαίνει ότι μιλάμε για ένα νέο είδος φιλελευθερισμού. Η φιλελεύθερη σχολή των οικονομικών έγινε γνωστή στην Ευρώπη όταν ο Άνταμ Σμιθ, δημοσίευσε το 1776 "Ο πλούτος των εθνών". Αυτός και άλλοι υπερασπίστηκαν την κατάργηση του κρατικού παρεμβατισμού στα οικονομικά ζητήματα. Είπε ότι δεν πρέπει να υπάρχουν φραγμοί στην παραγωγή, όρια στο εμπόριο και δασμοί. Ο καλύτερος τρόπος για την ανάπτυξη της οικονομίας ενός κράτους είναι το ελεύθερο εμπόριο. Αυτές οι ιδέες ήταν "φιλελεύθερες" με την έννοια του μη ελέγχου. Αυτή η εφαρμογή του ατομικισμού ενθάρρυνε το "ελεύθερο" επιχειρηματικό πνεύμα και τον "ελεύθερο" ανταγωνισμό, πράγμα το οποίο κατέληξε να σημαίνει ελευθερία στους καπιταλιστές να έχουν μεγάλα κέρδη όπως επιθυμούσαν.

Οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις προωθούν έννοιες των ανοικτών αγορών, του ελεύθερου εμπορίου, τη μείωση του δημόσιου τομέα, τη μείωση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και την απορύθμιση των αγορών. Ο Michael Apple έχει αναφερθεί σε αρκετά από τα έργα του ότι ο νεοφιλελευθερισμός και ο νεοσυντηρισμός είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ενώ ο νεοφιλελευθερισμός τονίζει τα οικονομικά χαρακτηριστικά ενός μοντέλου παγκόσμιας καπιταλιστικής ηγεμονίας, ο νέο συντηρητισμός προσφέρει ένα σύνολο από ηθικούς κώδικες, το οποίο συμβαδίζει με τις

αρχές του νεοφιλελευθερισμού³.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός υπερίσχυσε στις ΗΠΑ από το 1800 μέχρι τις αρχές του 19ου αι. Όμως το μεγάλο κραχ του 1930 οδήγησε έναν οικονομολόγο με το όνομα Τζων Μάυναρντ Κένυς στη θεωρία η οποία αμφισβήτησε το φιλελευθερισμό σαν την καλύτερη θεωρία για τους καπιταλιστές. Στην ουσία, είπε ότι η πλήρης απασχόληση είναι αναγκαία για την ανάπτυξη του καπιταλισμού κι αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες παρέμβουν για ν' αυξήσουν την απασχόληση. Αυτές οι ιδέες επηρέασαν πολύ τη "Νέα Συμφωνία" (New Deal) του προέδρου Ρούζβελτ - η οποία πράγματι βελτίωσε τη ζωή πολλών ανθρώπων. Η πίστη ότι η κυβέρνηση πρέπει να προάγει το κοινό όφελος έγινε ευρέως αποδεκτή. Αλλά η καπιταλιστική κρίση τα τελευταία 25 χρόνια, με τους συρρικνωμένους ρυθμούς κέρδους, ενέπνευσε τη συντεχνιακή ελίτ να αναβιώσει τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Αυτό είναι που το κάνει "νέο". Σήμερα, με την ραγδαία παγκοσμιοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας, βλέπουμε το Νεοφιλελευθερισμό σε παγκόσμια κλίμακα.

Ένας αξιομνημόνευτος ορισμός αυτής της διαδικασίας προήλθε απ' τον Υποδιοικητή Μάρκος, στη - χρηματοδοτούμενη από τους Ζαπατίστας - Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρωπότητα και ενάντια στο Νέο-φιλελευθερισμό, τον Αύγουστο του 1996 στην Τσιάπας, όταν είπε: "Αυτό που προσφέρουν οι δεξιοί είναι η μετατροπή του κόσμου σε μια μεγάλη αγορά, όπου μπορούν ν' αγοράσουν Ινδιάνους από δω, γυναίκες από κει...." και θα μπορούσε να προσθέσει: παιδιά, πρόσφυγες, εργάτες ή ακόμα και μια ολόκληρη χώρα, όπως το Μεξικό.

Τα κύρια σημεία του Νεοφιλελευθερισμού περιλαμβάνουν:

1. Τον κανόνα της αγοράς. Ελευθερώνοντας "ελεύθερες" επιχειρήσεις ή ιδιωτικές επιχειρήσεις από οποιουδήποτε θεσμούς επιβάλλονται από την κυβέρνηση, ανεξαρτήτως του πόση κοινωνική καταστροφή προκαλεί. Μεγαλύτερη ελευθερία στο διεθνές εμπόριο και επένδυση όπως στον NAFTA (*Η Βορειοαμερικανική Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών ή NAFTA είναι μια συμφωνία που υπογράφηκε από τις κυβερνήσεις του Καναδά, το Μεξικό, και τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη δημιουργία ενός τριμερούς συνασπισμού εμπόριο στη Βόρεια Αμερική. Η συμφωνία τέθηκε σε ισχύ την 1η*

Ιανουαρίου 1994. Θα αντικατασταθεί ο Καναδάς - ΗΠΑ συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών μεταξύ ΗΠΑ και τον Καναδά. Όσον αφορά το συνδυασμένο ΑΕΠ των μελών του, από το 2010 το εμπορικό μπλοκ είναι η μεγαλύτερη στον κόσμο). Μείωση των μισθών με διάσπαση των εργαζομένων, και αφαίρεση των δικαιωμάτων των εργατών, τα οποία κατακτήθηκαν έπειτα από πολλών χρόνων πάλη. Τερματισμός στους ελέγχους τιμών. Τελικά, ολοκληρωτική ελευθερία στη μετακίνηση κεφαλαίου, προϊόντων και υπηρεσιών. Για να μας πείσουν ότι αυτό είναι καλό για μας, λένε ότι μια αγορά χωρίς κανόνες είναι ο καλύτερος τρόπος για την αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία, τελικά, θα ωφελήσει όλους.

2. Περικοπές στις δημόσιες δαπάνες για τις κοινωνικές υπηρεσίες όπως εκπαίδευση και υγεία, ακόμα και τη συντήρηση δρόμων, γεφυρών και δικτύου ύδρευσης, ξανά στο όνομα της μείωσης του ρόλου της κυβέρνησης. Βέβαια, δεν αντιτίθενται στις κυβερνητικές επιχορηγήσεις και τις φορολογικές διευκολύνσεις των επιχειρήσεων.

3. Απορύθμιση. Μείωση των οποιωνδήποτε κυβερνητικών ρυθμίσεων, οι οποίες μπορούν να ελαχιστοποιήσουν τα κέρδη, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας του περιβάλλοντος και της ασφάλειας στην εργασία.

4. Ιδιωτικοποίηση. Πώληση των κρατικών επιχειρήσεων, προϊόντων και υπηρεσιών σε ιδιώτες επενδυτές. Αυτό περιλαμβάνει τράπεζες, βιομηχανίες-κλειδιά, σιδηρόδρομους, δρόμους με διόδους, ηλεκτρισμό, σχολεία, νοσοκομεία, ακόμα και φρέσκο νερό. Παρόλο ότι συνήθως γίνονται στο όνομα της μεγαλύτερης αποδοτικότητας -η οποία συχνά χρειάζεται- η ιδιωτικοποίηση είχε κυρίως σαν αποτέλεσμα τη συγκέντρωση του πλούτου σε ακόμα λιγότερα χέρια, και οδήγησε τις δημόσιες δαπάνες ακόμα περισσότερο προς τις δικές της ανάγκες.

5. Εξαφάνιση της έννοιας του κοινού οφέλους ή της κοινότητας και αντικατάστασή τους από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Καταπίεση των πιο φτωχών ανθρώπων μιας κοινωνίας, για να βρουν μόνοι τους λύσεις στην έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης, εκπαίδευσης και κοινωνικής ασφάλισης, και στη συνέχεια να τους κατηγορήσουν - αν αποτύχουν - σαν τεμπέληδες⁴.

Ανά τον κόσμο ο νεοφιλελευθερισμός έχει επιβληθεί από ισχυρότατους

οικονομικούς θεσμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), την παγκόσμια τράπεζα και την Δια-Αμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης. Αυτό έχει θορυβήσει όλη τη Λατινική Αμερική. Το πρώτο ξεκάθαρο παράδειγμα νεοφιλελευθερισμού στην πράξη έγινε στη Χιλή (χάρη στον οικονομολόγο του πανεπιστημίου του Σικάγο Μίλτον Φρίντμαν) μετά από το, υποστηριζόμενο από τη CIA, πραξικόπημα εναντίον του δημοφιλούς εκλεγμένου καθεστώτος του Αλλιέντε, το 1973. Ακολούθησαν κι άλλες χώρες, με μερικά από τα χειρότερα αποτελέσματα στο Μεξικό, όπου οι μισθοί μειώθηκαν κατά 40% με 50% τον πρώτο χρόνο του NAFTA, όταν το κόστος ζωής αυξήθηκε κατά 80%. Πάνω από 20.000 μικρομεσαίες επιχειρήσεις χρεοκόπησαν και πάνω από 1.000 κρατικές επιχειρήσεις ιδιωτικοποιήθηκαν. Όπως είπε ένας μελετητής, "Νεοφιλελευθερισμός σημαίνει νέο-αποίκηση της Λατινικής Αμερικής". Στις ΗΠΑ, ο νεοφιλελευθερισμός καταστρέφει τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, επιτίθεται στα δικαιώματα των εργατών και περικόπτει τα κοινωνικά προγράμματα. Το Ρεπουμπλικανικό "Συμβόλαιο" στην Αμερική είναι γνήσιος νεοφιλελευθερισμός. Οι υποστηρικτές του δουλεύουν σκληρά για ν' αρνηθούν την προστασία στα παιδιά, στη νεολαία, στις γυναίκες και στον ίδιο τον πλανήτη, και προσπαθούν να μας εξαπατήσουν ώστε να τον δεχτούμε, λέγοντας ότι αυτό θα μας απαλλάξει από την κυβέρνηση. Οι επωφελούμενοι από το νεοφιλελευθερισμό είναι μια μειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού. Για τη συντριπτική πλειοψηφία επιφέρει ακόμη περισσότερη εξαθλίωση από πριν: υποφέροντας χωρίς τα μικρά και σκληρά κερδισμένα δικαιώματα των τελευταίων 60 χρόνων, υποφέροντας χωρίς τέλος.

Ο νεοφιλελευθερισμός σημαίνει τρεις στην ουσία πολιτικές κατευθύνσεις. Την δραστική μείωση των φόρων, τον ουσιαστικό περιορισμό των δραστηριοτήτων του κράτους, της δημόσιας γραφειοκρατίας και κατά συνέπεια και την ελάττωση των δημοσίων δαπανών και, τρίτον, την κατ' αρχήν αναζήτηση λύσεων σε κάθε πρόβλημα που αναφύεται σε δράσεις των ατόμων και της κοινωνίας κι όχι σε παρεμβάσεις του κράτους. Στα πλαίσια μέσα αυτά προωθούνται πολιτικές διάχυσης της δημόσιας ιδιοκτησίας σε φορείς του ιδιωτικού τομέα αλλά και συγκέντρωσης των παροχών του κράτους σε τομείς ουσιαστικών κοινωνικών υποδομών και προστασίας των πραγματικά

κοινωνικά αδυνάτων (λ.χ. στην παιδεία, τις κοινωνικές υπηρεσίες (υγεία, πρόνοια) και τον πολιτισμό).

1.3 Φιλελευθερισμός και νεοφιλελευθερισμός

Καταρχήν πρέπει να ξεκαθαρίσουμε από την αρχή ότι άλλο ο «φιλελευθερισμός» και άλλο ο «νεοφιλελευθερισμός». Η αγγλική ορολογία ξεχωρίζει με σαφήνεια τα δύο αυτά είδη πολιτικών ιδεολογιών. Οι σύγχρονοι φιλελεύθεροι (modern liberals) είναι αυτοί που εμμένουν στην ενότητα ελευθερίας και ισότητας και υποστηρίζουν το κράτος πρόνοιας αλλά και το κράτος ως ρυθμιστή της αγοράς. Οι νεοφιλελεύθεροι ή φιλελευθεριστές (libertarians) είναι αυτοί που επιμένουν μονόπλευρα στην ατομική, ιδίως οικονομική ελευθερία ως απουσία κρατικών επεμβάσεων. Είναι δηλαδή πρώτα απ' όλα αντικρατιστές. Ας σημειωθεί ότι ο όρος «φιλελεύθερος», ακριβώς επειδή οι liberals εμμένουν στην κοινωνική ισότητα ως απαραίτητο συνοδό της ελευθερίας, στις αγγλόφωνες χώρες σημαίνει κάτι σαν αριστερός ή αριστερίζων. Μάλιστα ο Ελληνοαμερικανικός Μάικλ Δουκάκης έχασε τις εκλογές για το αξίωμα του προέδρου των ΗΠΑ το 1988 επειδή δεν αντέδρασε έγκαιρα και με τον κατάλληλο τρόπο όταν ο αντίπαλός του Μπους τον χαρακτήρισε φιλελεύθερο (ο Μπους το εννοούσε βεβαίως ως μομφή, ενώ ο Δουκάκης ως κάτι το θετικό, για το οποίο δεν έκρινε αναγκαίο να δώσει εξηγήσεις) ενώ ακόμα πιο πρόσφατα ο Μπάρακ Ομπάμα θεωρήθηκε και αυτός ως liberal και τον αποκαλούσαν υποτιμητικά ως σοσιαλδημοκράτη.

Ο νεοφιλελευθερισμός, που ορισμένες φορές αποκαλείται και ως νεοκλασικός φιλελευθερισμός (neoclassical liberalism), αναφέρεται σε μια αναβίωση του οικονομικού φιλελευθερισμού, που έλαβε χώρα από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα. Ο νεοφιλελευθερισμός έχει αντεπαναστατικό χαρακτήρα: στόχος του είναι να συγκρατήσει, και αν είναι δυνατό, να αναστρέψει τη ροπή προς τη «μεγάλη» διακυβέρνηση και την παρέμβαση του κράτους, που χαρακτήρισε το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα.

Ο νεοφιλελευθερισμός είχε τον μεγαλύτερο αρχικό αντίκτυπο στα δύο κράτη, στα οποία οι οικονομικές αρχές της ελεύθερης αγοράς είχαν πιο γερά θεμέλια, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, δηλαδή στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, στην περίπτωση του «θατσερισμού» (Thatcherism) στη Βρετανία και του «Ρηγκανισμού» (Reaganism) στις ΗΠΑ, ο νεοφιλελευθερισμός αποτέλεσε τμήμα ενός μεγαλύτερου, ιδεολογικού προγράμματος της νέας δεξιάς, που προσπάθησε να συνδυάσει τη *laissez-faire* οικονομία με μια κατά βάση συντηρητική κοινωνική φιλοσοφία. Πολλοί υποστηρίζουν εσφαλμένα ότι, ο νεοφιλελευθερισμός είναι απλά ένα κομμάτι της νέας δεξιάς. Όμως έχει διαμορφωθεί από ευρύτερες δυνάμεις, ιδιαίτερα αυτές της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, και έχει ασκήσει επίδραση πάνω στα φιλελεύθερα και σοσιαλιστικά κόμματα, όπως και στα συντηρητικά, φαινόμενο που επεκτάθηκε και πέρα από την Άγγλο-Αμερικανική του πατρίδα. Εμείς το ζούμε σήμερα όπου ένα κεντροαριστερό κόμμα, με σοσιαλδημοκρατικές ιδέες εφαρμόζει με το πιο στυγνό τρόπο τον νεοφιλελευθερισμό.

Ο φιλελευθερισμός του 20^{ου} αιώνα.

Οι εμπειρίες μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, δύο παγκόσμιων πολέμων και δύο προλεταριακών επαναστάσεων στον 20^ο αιώνα έφεραν στον καπιταλιστικό κόσμο το «new deal», τον «Κένυς», τους κανόνες στην αγορά εργασίας, τους κανόνες στην προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος, τη δημόσια υγεία, τη δημόσια παιδεία, τη δημόσια ασφάλιση, τους κανόνες συμπεριφοράς στην ελεύθερη επιχειρηματική δραστηριότητα, τους «κανόνες φερεγγυότητας» στο τραπεζικό σύστημα, τους «ελέγχους» και τις «ελεγκτικές αρχές». Το κράτος ήταν επίσης ιδιοκτήτης ή μεγαλομέτοχος σε τράπεζες και επιχειρήσεις, είτε σαν ιδρυτής τους είτε μετά από κρατικοποίηση πτωχευμένων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Τα παραπάνω έγιναν μέρος του αστικού δικαίου, κατοχυρώθηκαν με νόμους του κράτους, δημιούργησαν τον λεγόμενο «δημόσιο τομέα της οικονομίας», ενσωματώθηκαν στον κύριο κορμό της αστικής ιδεολογίας και διαμόρφωσαν τον «φιλελευθερισμό του 20^{ου} αιώνα». Ρεπουμπλικάνοι και Δημοκρατικοί, Τόριδες και Εργατικοί, Γεώργιος Παπανδρέου και Κωνσταντίνος Καραμανλής, όλοι οι ηγέτες του αστικού φιλελευθερισμού, αριστερά και δεξιά του

«κέντρου», θεωρούσαν το δημόσιο τομέα και το «κράτος τραπεζίτη» και «επιχειρηματία» θέσφατα της ιδεολογίας τους. (Ποτέ δεν διανοήθηκε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής να ιδιωτικοποιήσει την Εθνική ή άλλη τράπεζα που βρίσκονταν στον ιδιοκτησιακό έλεγχο του δημοσίου. Αντίθετα μάλιστα, «κρατικοποίησε» σχεδόν όλες τις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις που χρεοκόπησαν ομαδικά από την οικονομική κρίση του 1974).

Ανέκαθεν υπήρχαν μεγάλοι κεφαλαιούχοι οι οποίοι έβλεπαν στο δημόσιο τομέα ένα δικό τους αντίπαλο, έναν παράγοντα που περιορίζει τη διαπραγματευτική τους θέση απέναντι στο «μισθό», που περιορίζει τα κέρδη τους, που εμποδίζει τη δράση τους, που αποσπά από τους ίδιους μέρος της οικονομικής δραστηριότητας. Ανέκαθεν υπήρχαν συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις της δεξιάς που θεωρούσαν το «φιλελευθερισμό του 20^{ου} αιώνα» σαν «νοθευμένο» από της ιδέες του σοσιαλισμού. Αυτό δεν εμπόδισε την πλειοψηφία της αστικής τάξης να θεωρεί τον φιλελευθερισμό σαν την ιδεολογία της και τα μέσα ενημέρωσης να εκθειάζουν επί δεκαετίες οικονομολόγους σαν τον Γκαλπρέθ και να αγνοούν οικονομολόγους σαν τον Φρίντμαν. Όλα τα διεθνή μέσα ενημέρωσης εκθειάζαν τα καλά του «φιλελευθερισμού», του «Κεϋνσενισμού», της «μικτής οικονομίας» και αντιπαρέθεταν στην γοητεία του Μαρξισμού και του υπαρκτού σοσιαλισμού τον «καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο», σαν μια οικονομία που συνθέτει την αποτελεσματικότητα με την κοινωνική δικαιοσύνη.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 η καπιταλιστική «δύση» και η σοσιαλιστική «ανατολή» έφτασαν στο απόγειο της μεταπολεμικής αναπτυξιακής τους πορείας και πέρασαν σε μια περίοδο βαλτώματος των οικονομιών τους. Ο υπαρκτός σοσιαλισμός δεν μπόρεσε να βρει - στα πλαίσια του συστήματος - συμβιβαστική λύση στο πρόβλημα της οικονομικής στασιμότητας και μπήκε σε μια συστημική περιπέτεια τα αποτελέσματα της οποίας φάνηκαν μετά από δεκαπέντε χρόνια ενώ ο υπαρκτός καπιταλισμός άρχισε να κάνει δεύτερες σκέψεις για το φιλελεύθερο μοντέλο του 20^{ου} αιώνα.

Οι θεωρητικοί αντίπαλοι του «δημόσιου τομέα», του «φιλελευθερισμού» και της «μικτής οικονομίας», που μέχρι τότε ζούσαν στο περιθώριο, βρέθηκαν στο κέντρο του

ενδιαφέροντος της μεγαλοαστικής τάξης και τους ανατέθηκε το έργο να σχεδιάσουν μια ολοκληρωμένη αντεπίθεση στο δημόσιο τομέα και το φιλελευθερισμό.

1.4 Τι δεν είναι ο νεοφιλελευθερισμός

Μια δεύτερη, λοιπόν, ματιά στο περιεχόμενο της «νέας οικονομικής σκέψης» μας βοηθάει πιστεύω να διαλύσουμε μερικές από τις λανθασμένες αντιλήψεις, που επικρατούν στη χώρα μας -και όχι μόνο-, σχετικά με το τι είναι και τι δεν είναι νεοφιλελευθερισμός. Αντιλήψεις οι οποίες δημιουργήθηκαν τόσο εξ αιτίας των φίλων όσο και εξαιτίας των αντιπάλων του νεοφιλελευθερισμού.

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν είναι «πολύς φιλελευθερισμός», δεν είναι μια «πιο μεγάλη δόση φιλελευθερισμού», είναι το αντίθετό της, είναι μια απομάκρυνση από τις αρχές του φιλελευθερισμού. Οι νεοσυντηρητικοί νεοφιλελεύθεροι στην Αμερική θεωρούν τον «πολύ φιλελευθερισμό» ύβρη. Πρώτη δουλειά της κυβέρνησης του κ. Ρέιγκαν, το 1982, ήταν να δημιουργήσει μαύρη λίστα με όλους τους ανώτερους υπαλλήλους του κράτους τους οποίους ήθελε να διώξει με την κατηγορία ότι ήσαν «πολύ φιλελεύθεροι».

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν βάζει «ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια» στη διαχείριση του δημοσίου. Αντίθετα, προσπαθώντας να επιτύχει την αντικατάσταση του «ιδιοκτήτη - δημόσιο» με τον «ιδιοκτήτη - ιδιώτη», φτάνει μέχρι την πλήρη αποβλάκωση του «ιδιοκτήτη - δημόσιο», μετατρέπει το δημόσιο στον μόνο ιδιοκτήτη ο οποίος βάζει ένα χεράκι ώστε να του πάρουν την ιδιοκτησία οι άλλοι.

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν είναι το αντίθετο του κρατισμού. Η αφαίρεση των στοιχειωδών οικονομικών κριτηρίων από τον δημόσιο τομέα επιτρέπει σε μια νεοφιλελεύθερη κυβέρνηση να αξιοποιεί, αν θέλει, τον δημόσιο τομέα για καθαρά κομματικούς, για καθαρά πελατειακούς σκοπούς, να εφαρμόζει δηλαδή, ταυτόχρονα με τον νεοφιλελευθερισμό, το χειρότερο είδος κρατισμού.

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν ενδιαφέρεται για την «εξυγίανση του δημόσιου τομέα». Αντίθετα, διακηρύσσοντας ότι «το δημόσιο είναι από τη φύση του ανίκανο», απαλλάσσει εκ των προτέρων την κυβέρνηση από το καθήκον της «καλής διαχείρισης». Μια νεοφιλελεύθερη κυβέρνηση αντλεί από το «πιστεύω» της όλα τα άλλοθι που χρειάζεται ώστε να διαχειρίζεται η ίδια το δημόσιο με τον χειρότερο τρόπο και μετά να διαφημίζει τα άσχημα αποτελέσματα σαν μια ακόμα επιβεβαίωση του «πιστεύω» της και να ζητάει μια ακόμα τετραετία για να «ολοκληρώσει το έργο » της.

Το «λιγότερο κράτος» του νεοφιλελευθερισμού σημαίνει «μεταβίβαση» ετήσιων εσόδων, περιουσίας και εξουσιών από τη δικαιοδοσία των εκλεγμένων εκπροσώπων του λαού στη δικαιοδοσία των επιχειρηματιών. Το «λιγότερο κράτος» του νεοφιλελευθερισμού δεν δίνει καμιά προτεραιότητα στις «λιγότερες δαπάνες», τους «λιγότερους υπαλλήλους», τα «μικρότερα ελλείμματα» του κράτους. Αν χρησιμοποιεί καμιά φορά το επιχείρημα της μείωσης των δαπανών για να μειώσει στοχευόμενους τομείς του δημοσίου , όπως η κοινωνική πρόνοια ή η δημόσια παιδεία, αυτό δεν τον κάνει «νοικοκύρη» στην οικονομική διαχείριση του δημοσίου. Όλες οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις άφησαν πίσω τους ένα κράτος με περισσότερους υπαλλήλους, υψηλότερες δαπάνες και πολύ υψηλότερα ελλείμματα και χρέη.

1.5 Στόχοι της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής υπό τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα περιγράψουμε τους στόχους της νεοφιλελεύθερης δημοσιονομικής πολιτικής και πως αυτή προσπαθεί να τους επιτύχει υπό τις δεδομένες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.

Παγκοσμιοποίηση υπό την κυριολεκτική έννοιά του είναι η διαδικασία να διεθνοποιήσει, μετασχηματισμός μερικών πραγμάτων ή φαινομένων σφαιρικά. Μπορεί να περιγραφεί ως διαδικασία από την οποία οι άνθρωποι του κόσμου είναι ενοποιημένοι

σε μια ενιαίες κοινωνία και μια λειτουργία από κοινού. Αυτή η διαδικασία είναι ένας συνδυασμός οικονομικών, τεχνολογικών, κοινωνικοπολιτιστικών και πολιτικών δυνάμεων. Η παγκοσμιοποίηση πολύ συχνά χρησιμοποιείται για να αναφερθεί στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, η οποία είναι ένταξη των εθνικών οικονομιών στη διεθνή οικονομία μέσω του εμπορίου, της ξένης άμεσης επένδυσης, των ροών κεφαλαίου, της μετανάστευσης, και της διάδοσης της τεχνολογίας.

Ένας τυπικός, αν και περιοριστικός, ορισμός είναι αυτός που δίνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο οποίος δίνει έμφαση στην αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών παγκόσμια μέσω του αυξανόμενου όγκου και ποικιλίας διεθνών συναλλαγών αγαθών και υπηρεσιών, της ελεύθερης ροής κεφαλαίου διεθνώς, και της γρήγορης και ευρείας διάχυσης της τεχνολογίας. Παρόλο που η παγκοσμιοποίηση είναι ένα ιδιαίτερα περίπλοκο σύμπλεγμα φαινομένων και σχέσεων, εντούτοις μπορεί κάποιος να διαχωρίσει διάφορες πτυχές της⁵:

- *βιομηχανική παγκοσμιοποίηση* - η ενίσχυση και επέκταση των πολυεθνικών εταιρειών
- *χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση* - η ανάδυση παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών αγορών και η πιο εύκολη πρόσβαση σε εξωτερικές χρηματοδοτήσεις για εταιρικούς και κρατικούς δανειζόμενους
- *πολιτική παγκοσμιοποίηση* - η επέκταση των πολιτικών συμφερόντων σε περιοχές και χώρες που δεν γειτνιάζουν με τα πολιτικά ισχυρά κράτη
- *παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης* - αύξηση της ροής πληροφόρησης μεταξύ γεωγραφικά μακρινών περιοχών
- *πολιτισμική παγκοσμιοποίηση* - ανάπτυξη διαπολιτισμικών επαφών και δημιουργία μιας παγκόσμιας κουλτούρας.

Σύμφωνα με τον Ισμαήλ Σαρίφ, η παγκοσμιοποίηση είναι η παγκόσμια διαδικασία ομογενοποίησης τιμών, προϊόντων, απολαβών, τόκων, και κερδών. Η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης έγκειται σε τρεις παράγοντες: στον ρόλο

της μετανάστευσης ανθρώπων, στο διεθνές εμπόριο, και στις γρήγορες μετακινήσεις κεφαλαίων και την ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών.

Κύριος στόχος της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής είναι η εκχώρηση του μεγαλύτερου δυνατού και συγχρόνως του δυνητικά πλέον κερδοφόρου μέρους του δημόσιου τομέα της οικονομίας στους καπιταλιστές. Έτσι ώστε υπηρεσίες, τις οποίες παρήγαγαν μέχρι τώρα το κράτος ή δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμοί και πρόσφεραν στο κοινό είτε δωρεάν, είτε αντί τέλους ή ευτελούς αντιτίμου, να παράγονται στο εξής από καπιταλιστικές επιχειρήσεις και να πωλούνται με σκοπό το κέρδος. Τέτοιες υπηρεσίες είναι η δημόσια κοινωνική ασφάλιση, η δημόσια μεταλυκειακή και ανώτατη παιδεία καθώς και όλες οι υπηρεσίες οι οποίες προσφέρονται από δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμούς, όπως συγκοινωνίες, ενέργεια, ύδρευση, τηλεπικοινωνίες κτλ. Η εκχώρηση αυτών των τελευταίων υπηρεσιών στους καπιταλιστές έγινε και γίνεται μέσω της λεγόμενης αποκρατικοποίησης, δηλαδή "ιδιωτικοποίησης" των αντίστοιχων επιχειρήσεων και οργανισμών.

Η διαδικασία εκχώρησης του δημόσιου τομέα στον καπιταλιστικό τομέα της οικονομίας είναι ο εξής: οι δημόσιες δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια, τη δημόσια υγεία και τη δημόσια κοινωνική ασφάλιση περικόπτονται συστηματικά με πρόσχημα το έλλειμμα του προϋπολογισμού και το χρέος του δημοσίου. Οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί εκποιούνται στους καπιταλιστές με το ίδιο πρόσχημα, αλλά και με το πρόσχημα ότι συνιστούν μονοπώλια ή στρεβλώνουν κατ' άλλον τρόπο τον υγιή ανταγωνισμό και την αγορά ή, τέλος ότι βαρύνουν χωρίς λόγο οικονομικά το δημόσιο.

Όσο αναφορά τη δημόσια κοινωνική ασφάλιση επιδιώκεται η διάλυσή της και η ιδιωτικοποίησή της με τους λεγόμενους "τρεις πυλώνες"⁶:

- το κράτος θα δίνει ως σύνταξη ένα φιλοδώρημα σε όλους και
- οι εργαζόμενοι θα ασφαρίζονται δημόσια μεν, αλλά με το κεφαλαιοποιητικό σύστημα, πληρώνοντας αυτοί και οι εργοδότες τους εισφορές, για μια επικουρική σύνταξη και

- επειδή δεν θα αρκεί η επικουρική σύνταξη και το φιλοδώρημα τότε, έχοντας ελεύθερη αγορά, θα ασφαλισθεί σε μια ιδιωτική εταιρεία.

Το ελληνικό κράτος έχει παραχωρήσει με ηθελημένες παραλείψεις ενεργειών του, στις οποίες ενέργειες ήταν υποχρεωμένο να προβεί και σύμφωνα με σχετική οδηγία της Ε.Ε., μέρος της δημόσιας δωρεάν μεταλυκειακής εκπαίδευσης στα διάφορα ΙΕΚ και ΚΕΚ. Με την επικείμενη αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος, η οποία θα επιτρέπει την ίδρυση μη δημόσιων, ιδιωτικών "μη κερδοσκοπικών" και κερδοσκοπικών πανεπιστημίων, αυτά τα τελευταία θα μετατραπούν και αυτά αναγκαστικά σε ιδιωτικά⁷. Η εν λόγω αυτοτέλεια των δημοσίων πανεπιστημίων προβλέπει ότι το κράτος θα δίνει στα δημόσια πανεπιστήμια ότι ευαρεστείται και θα τα προτρέπει να βγουν στην ελεύθερη αγορά να βρουν τα χρήματα που χρειάζονται για τη λειτουργία τους. Έτσι σύντομα τα δημόσια πανεπιστήμια θα γίνουν επιχειρηματικά, δηλαδή θα γίνουν επιχειρήσεις, και δεύτερον για να ανταπεξέλθουν οικονομικά, θα επιβάλλουν δίδακτρα στους φοιτητές⁸. Οπότε θα πάψουν να προσφέρουν δωρεάν παιδεία. Επίσης, οι χρηματοδότες θα μπορούν να υπαγορεύουν τι είδους έρευνα θα κάνουν, αλλά βαθμιαία θα καθορίζουν και τα προγράμματα σπουδών. Με αυτό τον τρόπο τα δημόσια πανεπιστήμια θα πάψουν όχι μόνο να είναι δημόσια αλλά και να παρέχουν δημόσια και δωρεάν παιδεία, θα πάψουν να ερευνούν και να διδάσκουν ελεύθερα και ανεξάρτητα όπως κάνουν σήμερα παρά την εξάρτησή τους από το Υπουργείο Παιδείας και τους κρατικούς, επιχειρηματικούς και κοινοτικούς χρηματοδότες της έρευνάς τους.

1.6 Ο νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα

Το θεωρητικό τρίπτυχο του νεοφιλελευθερισμού.

1. Η «νέα οικονομική σκέψη».

Όσοι σπουδάζουν μακροοικονομία απογοητεύονται όταν μετά από τριακόσιες σελίδες ανάλυσης πάνω στο Μοντέλο του Κένυς μαθαίνουν ότι «στην ακραία περίπτωση που η καμπύλη LM είναι κάθετη, η αύξηση των δαπανών του κράτους δεν φέρνει

αποτέλεσμα στην οικονομία ενώ η αύξηση της προσφοράς χρήματος έχει το μέγιστο αποτέλεσμα» και ότι αυτή η «ακραία περίπτωση» αποτελεί την θεωρητική βάση του «μονεταρισμού». Μαθαίνουν δηλαδή ότι η περίφημη «μονεταριστική θεωρία» δεν είναι καν θεωρία, είναι απλώς μια από τις περιπτώσεις που μελετάει το μοντέλο Κένυς, τραβηγμένη «στο ένα από τα δύο αντίθετα άκρα της». Δικαίως απογοητεύονται διότι διαπιστώνουν ότι η προσφορά του μονεταρισμού στην οικονομική επιστήμη είναι μηδενική. Αυτό όμως που δεν πρόσφεραν οι μονεταριστές στην επιστήμη το πρόσφεραν στην πολιτική της συντηρητικής δεξιάς. Η θεωρητική μαγιά που δημιούργησαν εργαστηριακά βοήθησε τα μεγάλα μέσα ενημέρωσης να φτιάξουν ένα δικό τους «οικονομικό μύθο» με πολλαπλές χρήσεις.

Χρήση πρώτη: «εφόσον η δημοσιονομική πολιτική δεν παίζει ρόλο ενώ η προσφορά χρήματος παίζει, άρα ο ρόλος του δημοσίου είναι μηδαμινός ενώ ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας είναι σημαντικός», προωθώντας έτσι την πρώτη μεγάλη «μεταβίβαση αρμοδιοτήτων» από την εκλεγμένη πολιτική ηγεσία στην Κεντρική Τράπεζα, από το «δημόσιο» στον «ιδιωτικό» τομέα, την πρώτη μεγάλη «ιδιωτικοποίηση εξουσιών», την πρώτη μεγάλη «θεωρητική ήττα» των Κεϋνσενιστών και των φιλελεύθερων δημοκρατικών.

Χρήση δεύτερη: το «τρίπτυχο» που ονομάστηκε «νεοφιλελευθερισμός» δεν αποτελεί επιλογή του μεγάλου κεφαλαίου ούτε επιλογή της ακραίας συντηρητικής δεξιάς αλλά αποτελεί «πανεπιστημιακή πρόταση», αποτελεί την «τελευταία λέξη της οικονομικής επιστήμης», αποτελεί μια νέα «οικονομική σκέψη» που υπερτερεί της «παλαιάς». Κατά συνέπεια και όσοι προωθούν αυτή τη «νέα σκέψη» δεν το κάνουν σαν οπαδοί της συντηρητικής δεξιάς, ούτε σαν οπαδοί του νεοφιλελευθερισμού, ούτε σαν παπαγάλοι των διεθνών πρακτορείων αλλά σαν «γνώστες της οικονομίας». (Γι αυτό και στην Ελλάδα παρατηρούμε το φαινόμενο να προωθούνται καθημερινά από την τηλεόραση και τις εφημερίδες νεοφιλελεύθερες απόψεις χωρίς να υπάρχει στη χώρα ούτε ένας άνθρωπος που να δηλώνει «νεοφιλελεύθερος». Παρατηρούμε πολλούς δημοσιογράφους, που μπερδεύουν το έλλειμμα με το χρέος, το ΑΕΠ με τον Προϋπολογισμό, τα δισ με τα τρις, τις Δραχμές με τα Ευρώ, να συμπεριφέρονται σαν «γνώστες της οικονομίας» και να μη

διστάζουν καθόλου να υπαγορευτούν, αρκετές φορές με περισσή θρασύτητα, στο λαό και στους πολιτικούς τι είναι «οικονομικά σωστό».)

Χρήση Τρίτη: η «νέα οικονομική σκέψη» εξοβελίζει την «παλαιά οικονομική σκέψη». Η αξιωματική θεμελίωση των θεωριών αντικαθίσταται από έναν άκρατο εμπειρισμό, ο δυτικός τρόπος σκέψης- ο Αριστοτελικός τρόπος σκέψης- αντικαθίσταται από τον ανατολικό τρόπο σκέψης, από τον βιβλικό τρόπο σκέψης. Το φως της επιστήμης σβήνει και τη θέση του παίρνει η «ενόραση». Οι μεγάλοι θεωρητικοί εξοβελίζονται και τη θέση τους παίρνουν οι «καθηγητές» υπάλληλοι των χρηματιστηριακών οίκων, οι πεφωτισμένοι μύστες της θρησκείας του χρήματος, οι εκλεκτοί των μεγάλων μέσων ενημέρωσης. Το μπαστούνι του τυφλού, που ψάχνει όλες τις κατευθύνσεις μέχρι να βρει το δρόμο της ανάπτυξης, είναι για το νεοφιλελευθερισμό ο σωστός οδηγός της ανθρωπότητας. Αυτή περίπου είναι η προσφορά της Σχολής του Σικάγου στην θεωρία της οικονομίας.

2. Η ιδεολογική καμπάνια.

Το δεύτερο βήμα της «Σχολής» ήταν να αντιμετωπίσει την «ιδεολογική πτυχή του όλου προβλήματος» δημιουργώντας ένα είδος «βάσης δεδομένων» στην οποία μπορεί κανείς να αναζητήσει οτιδήποτε στρέφεται κατά του δημόσιου τομέα. Παράπονα πολιτών που συνάντησαν δυσκολίες στις συναλλαγές τους με δημόσιες υπηρεσίες, φακελάκια σε γιατρούς δημόσιων νοσοκομείων, ουρές στο ΙΚΑ, φακελάκια στην πολεοδομία, κλεψιές, υπερτιμολογήσεις και σκάνδαλα που πήραν τα αυτιά τους, το σταμάτημα μιας επένδυσης εξαιτίας ενός «ανόητου» περιβαλλοντικού νόμου, την αύξηση του κόστους στην αυτοκινητοβιομηχανία εξ αιτίας ενός «ανόητου» νόμου για την ασφάλεια των οδηγών, όλα όσα ακούμε καθημερινά στην Ελλάδα ο νεοφιλελευθερισμός τα είχε καταγράψει από τα μέσα του 1970 στην βάση των δεδομένων του. Παρόμοια πράγματα λέγονται και στην Αμερική και στην Αγγλία και στη Λατινική Αμερική και στην Ευρώπη και στη Άπω Ανατολή. Όλες οι χώρες έχουν πολίτες δυσαρεστημένους από το δημόσιο. Μαζί με τις αρνητικές για το δημόσιο

εμπειρίες του απλού λαού η Σχολή καταγράφει επίσης στη «βάση δεδομένων» της ένα πλούσιο ανθολόγιο από τσιτάτα, από έτοιμες εκφράσεις, φράσεις, λέξεις οι οποίες μεταφράζονται σε όλες τις γλώσσες της γης και μπαίνουν στο λεξιλόγιο μιας νέας γενιάς οικονομολόγων, πολιτικών αναλυτών και δημοσιογράφων. Έχουν γραφεί χιλιάδες άρθρα στις εφημερίδες όλων των χωρών στα οποία οι οικονομολόγοι της δημοσιογραφίας ενώνουν τις προσωπικές τους εμπειρίες με τις εμπειρίες του απλού λαού και κοσμούν τον δημόσιο τομέα της χώρας τους με έτοιμα επίθετα όπως: «αδηφάγος», «ανίκανος», «κακός διαχειριστής», «κακός επιχειρηματίας», «χαμένα λεφτά», κ.α. Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα όλης αυτής της «αυθόρμητης» αρθρογραφίας είναι ότι τα κοσμητικά επίθετα δεν χαρακτηρίζουν ποτέ κυβερνήσεις, κυβερνώντες ή διοικούντες το δημόσιο αλλά χαρακτηρίζουν πάντα την ίδια την «ύπαρξη», την ίδια τη «φύση» του δημόσιου τομέα. Όλες αυτές οι «καθαρά προσωπικές» απόψεις των αναλυτών αρθρογράφων καταλήγουν πάντα στο ίδιο συμπέρασμα: ότι «δεν υπάρχει εξυγίανση σε κάτι που είναι από τη φύση του στραβό», ότι η μόνη «εξυγίανση» είναι η συρρίκνωση του, η ιδιωτικοποίησή του, η αντικατάστασή του από την «ιδιωτική πρωτοβουλία». Η ιδεολογική καμπάνια που σχεδίασε η «Σχολή του Σικάγου» δεν σκορπίζει τα επιχειρήματά της με τυχαίο τρόπο αλλά με βάση έναν απόλυτα προσδιορισμένο σκοπό: να διαδώσει στο λαό την «πίστη» ότι το δημόσιο είναι από τη φύση του «ανίκανο», ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία είναι από τη φύση της «ικανή», ότι η μεταβίβαση πόρων από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα εξασφαλίζει παραγωγικότερη χρήση αυτών των πόρων και κατά συνέπεια εξασφαλίζει ανάπτυξη και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε όφελος ολόκληρης της κοινωνίας.

3. Το πολιτικό πρόγραμμα.

Μετά από μια τέτοια καμπάνια, η «Σχολή του Σικάγου» είναι έτοιμη να παρουσιάσει και να προτείνει στις πολιτικές ηγεσίες ένα «πολιτικό πρόγραμμα» που αποτελείται από τρία χαρακτηριστικά στοιχεία, σχεδιασμένα έτσι ώστε να συμπληρώνει το ένα το άλλο και να διαμορφώνουν μια ξεκάθαρη «πολιτική κατεύθυνση».

Στοιχείο πρώτο: «ντιρεγκιουλέϊσον», δηλαδή άρση, περιορισμός, ελαστικοποίηση όλων των νόμων, όλων των κανόνων, όλων των ελέγχων και όλων των ελεγκτικών αρχών του κράτους που είχαν δημιουργηθεί την περίοδο του φιλελευθερισμού και είχαν σαν στόχο να προστατέψουν την εργασία, την υγεία, το περιβάλλον, τα έσοδα του κράτους, την αγορά προϊόντων και την αγορά χρήματος από την επιθετική επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία, αν αφεθεί ελεύθερη δεν καταλαβαίνει απολύτως τίποτα, δεν γνωρίζει φραγμούς, επιβάλλει τους δικούς της νόμους και κανόνες, τους νόμους και τους κανόνες της ζούγκλας.

Στοιχείο δεύτερο: μείωση των φορολογικών συντελεστών γενικά και ιδιαίτερα των φορολογικών συντελεστών που εφαρμόζονται επί του σωρευμένου πλούτου, των μεγάλων εισοδημάτων και των κερδών των επιχειρήσεων. (Με αντίστοιχη απώλεια των εσόδων του κράτους, το οποίο θα εισπράττει ετησίως μικρότερο ποσοστό του ΑΕΠ από αυτό που εισέπραττε πριν).

Στοιχείο τρίτο: «ιδιωτικοποίηση», δηλαδή μεταβίβαση επιχειρήσεων, περιουσιακών στοιχείων και οικονομικών τομέων δραστηριότητας από το δημόσιο στην «ιδιωτική πρωτοβουλία», δηλαδή στους επιχειρηματίες.

Στην χώρα μας ο νεοφιλελευθερισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος λόγω της
α) επίθεσης της πολυπολιτισμικότητας και του μεταμοντερνισμού στην εθνική ταυτότητα και συνείδηση του λαού, με αποτέλεσμα την μείωση της αντίστασης του
β) θεσμοποίησης της «φαιλοκρατίας» (*επικράτηση ανήθικων και διεφθαρμένων ανθρώπων ή και τρόπων, κυρίως στην άσκηση πολιτικής, διοίκησης ή διακυβέρνησης*) η οποία αντικατέστησε την «Δικαιοσύνη» (*τήρηση των αρχών του δικαίου από τα μέλη μιας κοινωνίας, που εκφράζεται με την ίση και ορθή εφαρμογή των γραπτών νόμων και με το σεβασμό των άγραφων νόμων*) σε όλες τις κοινωνικές βαθμίδες και
γ) κομματοκρατίας, όπου τα κόμματα προστατεύουν το κομματικό κράτος τους, εις βάρος του συνταγματικά θεσμοποιημένου κοινωνικο-δικαίου.

Ο σύγχρονος φιλελευθερισμός και η σοσιαλδημοκρατία υποχώρησαν εξαιτίας της όλο και περισσότερο αποδυναμωμένης βιωσιμότητας των εθνικών οικονομικών

Τμήμα οικονομικών επιστημών

στρατηγικών, όπως της Κεϋνσιανής διαχείρισης της ζήτησης. Επίσης η παγκοσμιοποίηση πορεύεται χέρι με χέρι με το νεοφιλελευθερισμό, από τη στιγμή που ενισχύει την αγορά εις βάρος του κράτους και αποδυναμώνει την παράδοση και την εθνική ταυτότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2**2. Νεοφιλελευθερισμός και εκπαίδευση****2.1 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική**

Το 1992 υπογράφεται στο Μάαστριχτ⁹ η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση με την οποία η Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθόρισε το επίσημο νομικό πλαίσιο για την εκπαίδευση. Και με τη συνθήκη του Μάαστριχτ η επαγγελματική εκπαίδευση συνεχίζει να διατηρεί τον πρώτο ρόλο στις επιλογές της Ε.Ε, ενώ η γενική εκπαίδευση παραμένει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η συνθήκη του Μάαστριχτ στρέφει την προσοχή της στην εκπαιδευτική και επαγγελματική κατάρτιση και ανάλογα διαμορφώνει την κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική της.

Ενδιαφέρεται κυρίως για τη μεταλυκειακή εκπαίδευση σε όλες της τις μορφές, λόγω της άμεσης σχέσης της με την αγορά εργασίας και την οικονομία. Αρχίζει λοιπόν επίσημα αυτή την περίοδο το ενδιαφέρον της Ε.Ε για τον εκπαιδευτικό τομέα, αρχικά για την επαγγελματική εκπαίδευση και σταδιακά και για τη γενική, αναπόσπαστο τμήμα της οποίας η πρώτη αποτελεί. Συγκεκριμένα στο Κεφάλαιο 3 της Συνθήκης, με τίτλο Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση και νεολαία, άρθρο 127, αναφέρεται:

« 1. Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

2. Η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο:

- να διευκολύνει την προσαρμογή στις μεταλλαγές της βιομηχανίας, ιδίως μέσω της επαγγελματικής εκπαίδευσης και του επαγγελματικού αναπροσανατολισμού,
- να βελτιώνει την αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και τη συνεχή κατάρτιση, για να

διευκολύνεται η επαγγελματική ένταξη και επανένταξη στην αγορά της εργασίας,
- να διευκολύνει την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση και την ενίσχυση της κινητικότητας των εκπαιδευτών και των εκπαιδευομένων και ιδίως των νέων, - να τονώνει τη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων στον τομέα της κατάρτισης,

- να αναπτύσσει την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών για τα κοινά προβλήματα των συστημάτων κατάρτισης των κρατών μελών.

3. Η Κοινότητα και τα κράτη μέλη ευνοούν τη συνεργασία με τις τρίτες χώρες και τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς σε θέματα επαγγελματικής εκπαίδευσης.

4. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Γ και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει μέτρα για να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών»¹⁰.

Η Ε.Ε κατανοεί πλέον ότι η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας όλων των πολιτών απαιτεί την ενιαία οργάνωση των σπουδών και την εναρμόνιση των εκπαιδευτικών συστημάτων όλων των κρατών μελών. Για να το πετύχει αυτό έπρεπε να αναβαθμίσει την εκπαίδευση των πολιτών της έτσι ώστε να γίνει μια από τις πιο δυνατές οικονομίες όσον αφορά τη γνώση στον κόσμο. Αυτό σημαίνει μεταξύ των άλλων χρηματοδότηση στην έρευνα, για να αποκτηθούν νέες γνώσεις, και επενδύσεις στην κατάρτιση, ώστε οι Ευρωπαίοι πολίτες να έχουν εύκολη πρόσβαση στις νέες γνώσεις και την τεχνολογία. Για να μπορέσουν οι εργαζόμενοι να στηρίξουν την οικονομία της Ε.Ε, ώστε να πετύχει την ανάληψη ενός ηγετικού ρόλου στην παγκόσμια σκηνή, να ανταγωνιστεί τους ισχυρούς αντιπάλους της, όπως είναι η Ιαπωνία, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Κίνα και η Ινδία, και να προβάλλει δυναμικά τη θέση της στον κόσμο, απαιτείται οι πολίτες της να αποκτούν συνεχώς νέες δεξιότητες, σε όλη τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής, Η εκπαίδευση αποτελεί λοιπόν στο χώρο της ενωμένης Ευρώπης το διαβατήριο της επιτυχίας, τόσο για τα άτομα όσο και για την ΕΕ στο σύνολό της . Για το λόγο αυτόν αποφάσισε να ενισχύσει την έρευνα και την τεχνολογία. Πάλι σε άρθρο της συνθήκης του Μάαστριχ, με τίτλο Έρευνα και

τεχνολογία¹¹, αναφέρεται ότι στόχο της Κοινότητας αποτελεί η ανάπτυξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της βιομηχανίας της και η ενίσχυση και η προώθηση των ερευνητικών δράσεων που θα τη στηρίζουν. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, η Κοινότητα ενθαρρύνει τις επιχειρήσεις, τα ερευνητικά κέντρα και τα πανεπιστήμια στους τομείς της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης υψηλής ποιότητας και προωθεί την κατάρτιση και την κινητικότητα των ερευνητών της Κοινότητας.

2.2 Προς τη δημιουργία ενός χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ που έλαβε χώρα το 1997 υπογράφηκε η Δια βίου εκπαίδευση. Συγκεκριμένα στο άρθρο 2 αναφέρεται « *Αποφασισμένοι να προαγάγουν την ανάπτυξη του υψηλότερου επιπέδου γνώσης για τους λαούς τους μέσω ευρείας πρόσβασης στην εκπαίδευση και μέσω της συνεχούς αναπροσαρμογής της*». Αποστολή της Κοινότητας, όπως αναφέρεται στην εν λόγω Συνθήκη, είναι η αρμονική και αειφόρος ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, το υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, η ανταγωνιστικότητα και η σύγκλιση των οικονομικών επιδόσεων, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, η οικονομική και κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών. Θεσπίζεται επίσης η κατάργηση των πάσης φύσεως διακρίσεων, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και η εξασφάλιση της ισοτιμίας ανδρών και γυναικών όσον αφορά τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και τη μεταχείριση στην εργασία.

Το 1998, με την ευκαιρία της 800ής επετείου του πανεπιστημίου του Παρισιού, οι αρμόδιοι για την ανώτατη εκπαίδευση Υπουργοί της Γαλλίας, Ιταλίας, Ηνωμένου Βασιλείου και Γερμανίας υπέγραψαν στη Σορβόννη του Παρισιού τη «Διακήρυξη της Σορβόννης» (Sorbonne Declaration) για την εναρμόνιση ('harmonisation') της δομής του Συστήματος Ανώτατης Εκπαίδευσης, την οποία προσυπέγραψαν αργότερα και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι υπουργοί υπενθύμισαν ότι «*η Ευρώπη που οικοδομούμε δεν είναι μόνο η Ευρώπη του ευρώ, των τραπεζών και της οικονομίας· πρέπει επίσης να αποτελεί την Ευρώπη της γνώσης*», η οποία εξασφαλίζεται πάλι κυρίως μέσω της Τριτοβάθμιας

Εκπαίδευσης.

Στόχος της Διακήρυξης ήταν 1. ένα κοινό σύστημα τίτλων σπουδών: το Μπάτσελορ (Bachelor's degree) σε προπτυχιακό επίπεδο και το Μάστερ και το διδακτορικό (Master's and doctoral degree) σε μεταπτυχιακό επίπεδο 2. η ενίσχυση και διευκόλυνση της κινητικότητας σπουδαστών και διδασκόντων καθώς και η αναγνωρισιμότητα των τίτλων σπουδών και των ακαδημαϊκών προσόντων.

Ένα χρόνο αργότερα, στις 19 Ιουνίου 1999¹², οι υπουργοί Παιδείας 29 ευρωπαϊκών κρατών¹² συνήλθαν στην Μπολόνια για να θέσουν τις βάσεις ίδρυσης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης μέχρι το 2010 και προώθησης του Ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη «Διακήρυξη της Μπολόνια» (Bologna Declaration) οι υπουργοί αποφάσισαν την υιοθέτηση συστήματος εύκολης ανάγνωσης και σύγκρισης των τίτλων σπουδών, την υιοθέτηση συστήματος δύο κύκλων σπουδών προπτυχιακό / μεταπτυχιακό (undergraduate/graduate), την ίδρυση συστήματος πιστωτικών μονάδων (όπως το ECTS: European Credit Transfer System), την άρση των εμποδίων για την κινητικότητα, την προώθηση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας στη διασφάλιση της ποιότητας και την προώθηση της Ευρωπαϊκής διάστασης στην ανώτατη εκπαίδευση.

Η διακήρυξη της Μπολόνιας δεν επιβάλλεται στις εθνικές κυβερνήσεις ή τα πανεπιστήμια. Δεσμεύει μόνο τις χώρες που την υπογράφουν να μεταρρυθμίσουν το εκπαιδευτικό τους σύστημα. Τα κράτη μέλη παραμένουν εξ ολοκλήρου αρμόδια για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού τους συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία. Η δράση της Ένωσης έγκειται στο να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, ιδίως μέσω της διδασκαλίας και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών μελών, να ευνοεί την κινητικότητα φοιτητών και διδασκόντων με την αναγνώριση διπλωμάτων και περιόδων σπουδών και να προωθεί τη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών.

Στη Μπολόνια επίσης αποφασίστηκε ότι, λόγω της σπουδαιότητας της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, απαιτείται σταθερή

υποστήριξη και παρακολούθηση του εγχειρήματος. Για το λόγο αυτόν οι υπουργοί αποφάσισαν να συναντώνται κάθε δυο χρόνια για να πιστοποιούν την πρόοδο που έχει επιτευχθεί και να λαμβάνουν καινούρια μέτρα, ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν. Ένα χρόνο αργότερα, το 2000, κατά τη Συνθήκη της Νίκαιας¹³, διακηρύχθηκε ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στο άρθρο 14 αναφέρεται ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση καθώς και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση. Οι εθνικές νομοθεσίες, επίσης, αποδέχονται την ίδρυση Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων που σέβονται τις δημοκρατικές αρχές, όπως και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους¹⁴. Την ίδια χρονιά, στη Σύνοδο της Λισσαβόνας το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει μια νέα στρατηγική για την αύξηση της απασχόλησης στην ΕΕ, τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής σε μια Ευρώπη που βασίζεται στη γνώση.

Κάθε 10 χρόνια το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σχεδιάζει και θέτει στρατηγικούς στόχους για το τέλος της δεκαετίας. Στη Λισσαβόνα μέσω του προγράμματος «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010», έθεσε τους στρατηγικούς στόχους στην εκπαίδευση για τη δεκαετία 2000-2010, με σκοπό να γίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση *«η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης σε όλη την υφήλιο ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»*.

Πιστοί στην απόφαση της Μπολόνια για την υποστήριξη της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, το 2001 συναντήθηκαν στην Πράγα οι υπουργοί 33 Ευρωπαϊκών χωρών, για να κάνουν έναν απολογισμό όσον αφορά τη διαδικασία της Μπολόνια και για να θέσουν τις κατευθύνσεις και προτεραιότητες στα επόμενα χρόνια. Στην «Ανακοίνωση της Πράγας» (Prague Communiqué)¹⁵ οι αρμόδιοι υπουργοί, αφού επιβεβαίωσαν για ακόμη μία φορά τη δέσμευσή τους στους στόχους της Διακήρυξης της Μπολόνια, έκριναν ως θετική την ενεργό συμμετοχή της Ευρωπαϊκής

Ένωσης Πανεπιστημίων (European University Association : EUA) και των Εθνικών Ενώσεων Φοιτητών (National Unions of Students in Europe : ESIB).

Στη συνέχεια έθεσαν ως νέους στόχους, στο πλαίσιο πάντα της Διακήρυξης της Μπολόνια, τη Δια Βίου Μάθηση (lifelong learning), την ενεργό συμμετοχή των φοιτητών και την ενίσχυση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης σ' όλο τον κόσμο. Η επόμενη συνάντηση έγινε το 2003 στο Βερολίνο κατά την οποία οι υπουργοί, όρισαν τρεις ενδιάμεσες προτεραιότητες για τα επόμενα δύο χρόνια.

1. τη διασφάλιση ποιότητας. Τονίστηκε η ανάγκη να δημιουργηθούν κοινά και αμοιβαίως αποδεκτά κριτήρια για να εξασφαλιστεί η ποιότητα στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, η οποία αποτελεί ευθύνη του κάθε ιδρύματος. Τα εθνικά συστήματα διασφάλισης ποιότητας, μέχρι το 2005, θα πρέπει να περιλαμβάνουν καθορισμό αρμοδιοτήτων των ιδρυμάτων και των φορέων που θα εμπλακούν, αξιολόγηση (evaluation) των προγραμμάτων ή ιδρυμάτων (εσωτερική αξιολόγηση, εξωτερική κρίση, δημοσίευση των αποτελεσμάτων), σύστημα πιστωτικών μονάδων (accreditation) πιστοποίησης (certification) ή συμβατές μ' αυτά διαδικασίες και διεθνή συμμετοχή και συνεργασία καθώς επίσης και διαδικτύωση. Οι υπουργοί επίσης ανέλαβαν να επεξεργαστούν ένα σύστημα πλαίσιο (overarching framework) πιστοποίησης προσόντων για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και τόνισαν την αναγκαιότητα της αποδοχής των νέων προσόντων από όλους καθώς και την ανάπτυξη από τα κράτη - μέλη ενός πλαισίου συγκρίσιμων και συμβατών προσόντων, όπως για παράδειγμα τα αποτελέσματα μάθησης και οι δεξιότητες (competences).
2. Το σύστημα δύο κύκλων σπουδών. Οι υπουργοί δεσμεύτηκαν μέχρι το 2005 να αρχίσει η υλοποίηση του συστήματος. Ο πρώτος και ο δεύτερος κύκλος τίτλων σπουδών θα πρέπει να έχουν διαφορετικό προσανατολισμό και προφίλ για να εξασφαλιστεί η κάλυψη τόσο των προσωπικών και ακαδημαϊκών αναγκών όσο και των αναγκών της αγοράς εργασίας.
3. Προώθηση της κινητικότητας. Η επιτυχία της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης έγκειται εν πολλοίς στην κινητικότητα των σπουδαστών, των

ακαδημαϊκών και των διοικητικών, σε όλα τα πεδία: πολιτιστικό, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό.

Στόχο τους αποτελεί η άρση των εμποδίων στην κινητικότητα μέσα στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και η μεταφορά εθνικών δανείων και υποτροφιών.

Για να επιτευχθούν οι τρεις προηγούμενοι στόχοι θα πρέπει να προηγηθεί:

α. Η δημιουργία Συστήματος Πιστωτικών Μονάδων (Credits).

Στη διευκόλυνση της κινητικότητας καθώς και στην ανάπτυξη διεθνούς προγράμματος σπουδών (curriculum) βασικός είναι ο ρόλος του «Ευρωπαϊκού Συστήματος Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων» («European Credit Transfer System»: ECTS).

β. Η αναγνώριση τίτλων σπουδών: προσαρμογή συστήματος εύκολα αναγνώσιμων και συμβατών τίτλων σπουδών

Στόχος είναι κάθε σπουδαστής που αποφοιτά από το 2005 και μετά να παίρνει αυτόματα και δωρεάν το Συμπλήρωμα Διπλώματος (Diploma Supplement), το οποίο θα εκδίδεται σε μία από τις ευρέως ομιλούμενες Ευρωπαϊκές γλώσσες. Το Συμπλήρωμα Διπλώματος, εξασφαλίζοντας τη διαφάνεια, θα διευκολύνει την συνέχιση των σπουδών.

γ. Η προβολή της Ευρωπαϊκής Διάστασης της ανώτατης εκπαίδευσης

Οι Υπουργοί σημειώνουν την ανάγκη εξασφάλισης σημαντικής διάρκειας σπουδών στο εξωτερικό σε προγράμματα κοινού πτυχίου (joint degree programs), την εκμάθηση γλωσσών με σκοπό την καλλιέργεια ευρωπαϊκής ταυτότητας που θα διευκολύνει την απασχολησιμότητα στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης.

δ. Η προβολή της ελκυστικότητας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης

Οι Υπουργοί συμφώνησαν στην ενίσχυση της ελκυστικότητας της Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης. Αποφάσισαν να αναπτύξουν προγράμματα σπουδών με υποτροφίες για σπουδαστές από τρίτες χώρες.

ε. Η υιοθέτηση της Δια Βίου Μάθησης (LifeLong Learning)

Οι Υπουργοί υπογράμμισαν το σημαντικό ρόλο της Δια Βίου Μάθησης.

Καλούνται όσοι εργάζονται στην πιστοποίηση προσόντων για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης να λάβουν υπόψη τους διάφορους δρόμους μάθησης όσον αφορά το σύστημα πιστωτικών μονάδων (ECTS). Τονίζεται επίσης η ανάγκη βελτίωσης των ευκαιριών για όλους τους πολίτες, μέσω της Δια βίου μάθησης.

Κατά τη διάσκεψη του Βερολίνου, επίσης, οι αρμόδιοι υπουργοί τόνισαν ότι θα πρέπει να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των πανεπιστημίων διαφορετικών κρατών για την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών και προώθηση διατομεακών σπουδών. Υπογράμμισαν ακόμη τη σημασία της έρευνας και της κατάρτισης για την έρευνα ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να ενισχυθεί ο ανταγωνιστικός της χαρακτήρας.

Στη Σύνοδο του Μπέργκεν, το 2005, πραγματοποιήθηκε ενδιάμεση αποτύπωση της πορείας με χρονικό όριο το 2010 και κατατέθηκε αναφορά για την πρόοδο στα θέματα προτεραιότητας: διασφάλιση ποιότητας, σύστημα δύο κύκλων, αναγνώριση τίτλων σπουδών και διάρκειας σπουδών.

Διαπιστώθηκε, επίσης, σημαντική πρόοδος όσον αφορά τους στόχους της Μπολόνιας από τους αρμόδιους υπουργούς, οι οποίοι εξέφρασαν την επιθυμία να υπάρξει μεγαλύτερη πρόοδος μέχρι την επόμενη διετία της συνάντησής τους στους παρακάτω τομείς: την εξασφάλιση της ποιότητας, όπως προτείνει η έκθεση της ENQA (Ευρωπαϊκή Ένωση Εξασφάλισης της Ποιότητας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση), την εφαρμογή των εθνικών πλαισίων προσόντων, την έκδοση και την αναγνώριση των κοινών τίτλων, όλων των επιπέδων, την κατάρτιση εντός της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Το 2007 στο Λονδίνο, στη συνδιάσκεψη των αρμοδίων για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Υπουργών, διαπιστώθηκε ότι σημειώθηκε ικανοποιητική πρόοδος ως προς τον Ευρωπαϊκό Χώρο της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (EXTE). Εντούτοις, πρέπει ακόμη να δοθεί έμφαση στην προώθηση της κινητικότητας των σπουδαστών και του προσωπικού, και στην αξιολόγηση αυτής της κινητικότητας, στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των εθνικών στρατηγικών όσον αφορά την κοινωνική διάσταση στην εκπαίδευση, στην ανάπτυξη δεικτών και δεδομένων για την προσμέτρηση της προόδου της κινητικότητας και της κοινωνικής διάστασης, στη διερεύνηση τρόπων για

τη βελτίωση της απασχολησιμότητας που συνδέεται με το σύστημα απόκτησης πτυχίου σε τρεις κύκλους και τη Δια βίου μάθηση, στη βελτίωση της διάδοσης πληροφοριών σχετικά με τον ΕΧΤΕ καθώς και της αναγνώρισής του παγκοσμίως, στο να συνεχίσει να γίνεται απολογισμός της προόδου όσον αφορά την πορεία προς τον ΕΧΤΕ, και να αναλύεται ποιοτικά ο απολογισμός αυτός.

Δύο χρόνια αργότερα, το 2009, η συνάντηση των υπουργών Παιδείας έγινε στη Λουβαίν λα Νεβ, όπου αποφασίστηκε ότι η διαδικασία της Μπολόνιας θα συνεχιστεί πέραν του 2010 με τις ακόλουθες προτεραιότητες για τη νέα δεκαετία. Τη διεύρυνση της συμμετοχής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, να δημιουργηθούν, δηλαδή, οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συμμετοχή σπουδαστών από υποεκπροσωπούμενες ομάδες. Την εξασφάλιση, με τις κατάλληλες πολιτικές, της προσβασιμότητας όλων στη Δια βίου μάθηση και την απασχολησιμότητα, η οποία αποτελεί βασικό στόχο της Ενωμένης Ευρώπης και η οποία θα επιτευχθεί με την αναβάθμιση των αρχικών επαγγελματικών προσόντων και το ανανεωμένο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Ωθηση στην απασχολησιμότητα θα δώσει η μαθητεία και η τοποθέτηση εκπαιδευομένων σε επιχειρήσεις στο πλαίσιο των προγραμμάτων σπουδών τους. Τη βελτίωση, επίσης, της ποιότητας της διδασκαλίας στα προγράμματα σπουδών, την απόκτηση ερευνητικών δεξιοτήτων μέσω της αλληλοσύνδεσης της εκπαίδευσης, της έρευνας και της καινοτομίας, τη σύναψη συνεργασιών των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της διεθνοποίησης των δραστηριοτήτων τους. Την αύξηση, επιπλέον, της κινητικότητας. Μέχρι το 2020, το 20 % των αποφοίτων πρέπει να έχουν φοιτήσει ή να έχουν πραγματοποιήσει περίοδο πρακτικής εκπαίδευσης στο εξωτερικό.

Η ανεύρεση νέων τρόπων χρηματοδότησης της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ως συμπλήρωμα της δημόσιας, η συλλογή δεδομένων σχετικά με την παρακολούθηση και αξιολόγηση της προόδου που έχει σημειωθεί όσον αφορά τους στόχους της διαδικασίας της Μπολόνιας και η ανάπτυξη μέσων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τα ιδρύματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και τα προγράμματά τους αποτελούν επίσης προτεραιότητες για τη νέα δεκαετία. Τα μέσα αυτά πρέπει να βασίζονται σε συγκρίσιμα

δεδομένα και κατάλληλους δείκτες, καθώς και να λαμβάνουν υπόψη τις αρχές διασφάλισης της ποιότητας και αναγνώρισης της διαδικασίας της Μπολόνιας.

Το 2010, με τη Διακήρυξη Βουδαπέστης-Βιέννης, σηματοδοτήθηκε το πέρας της πρώτης δεκαετίας της διαδικασίας της Μπολόνιας και σήμανε επισήμως την έναρξη του ευρωπαϊκού χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (EXTE), όπως αυτός είχε προβλεφθεί στη διακήρυξη της Μπολόνια του 1999. Στη διακήρυξη αυτή οι υπουργοί υπογράμμισαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διαδικασίας της Μπολόνια και τόνισαν ότι αυτή υπήρξε μία μοναδική μορφή σύμπραξης ανάμεσα στις δημόσιες αρχές, τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και τους εργοδότες, τους οργανισμούς διασφάλισης της ποιότητας, τις διεθνείς οργανώσεις και τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Ο ευρωπαϊκός χώρος της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που προέκυψε από αυτή τη διαδικασία υπήρξε μοναδικό παράδειγμα περιφερειακής, διασυνοριακής συνεργασίας και προκάλεσε το ενδιαφέρον σε όλο τον κόσμο. Χάρη στη «Μπολόνια» η ευρωπαϊκή Τριτοβάθμια Εκπαίδευση έχει πλέον μια «πιο αναγνωρίσιμη θέση στον παγκόσμιο χάρτη».

Δεν παρέλειψαν να αναφερθούν, όμως, και στις επικρίσεις και στις διαμαρτυρίες που διατυπώθηκαν στα πορίσματα ορισμένων κρατών και οι οποίες έδειξαν, όπως οι ίδιοι έκριναν, «ότι οι στόχοι και οι μεταρρυθμίσεις της Μπολόνιας δεν έχουν ακόμη εφαρμοστεί και εξηγηθεί όπως πρέπει». Παρόλα αυτά υποσχέθηκαν να ακούσουν τις επικριτικές φωνές του προσωπικού των Πανεπιστημίων και των σπουδαστών. Οι Υπουργοί, αφού επανέλαβαν τη δέσμευσή τους στην πλήρη και σωστή εφαρμογή των συμφωνημένων στόχων, υπογράμμισαν ότι βασικές αρχές του ευρωπαϊκού χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης αποτελούν η ακαδημαϊκή ελευθερία, η αυτονομία και η υποχρέωση λογοδοσίας από τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Τόνισαν, επίσης, ότι η ακαδημαϊκή κοινότητα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και ότι θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες όσον αφορά την κοινωνική διάσταση, ώστε να εξασφαλιστούν ίσες ευκαιρίες σε ποιοτική εκπαίδευση σε όλους, ιδιαίτερα στις υποεκπροσωπούμενες ομάδες.

Στο τέλος της Συνδιάσκεψης οι αρμόδιοι υπουργοί για θέματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης συμφώνησαν να συναντηθούν και πάλι στο Βουκουρέστι στις 26-27

Απριλίου 2012. Από όλες τις Συνθήκες και τις Διακηρύξεις της Επιτροπής για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αυτή που αποτελεί σταθμό και έχει χαραχτεί πολιτική είναι η Διαδικασία της Μπολόνια. Πρόκειται για μια διακήρυξη που έχει δεχτεί αυστηρές κριτικές και έχει χαρακτηριστεί ως εκπαιδευτικό Μάαστριχτ, γιατί στόχος της είναι η σταδιακή σύγκλιση των συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης της ΕΕ και ευρύτερα της Ευρώπης καθώς και η δημιουργία Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, που θα προωθεί την κινητικότητα και την απασχολησιμότητα των Ευρωπαίων πολιτών.

Όλες οι άλλες συναντήσεις των Υπουργών των κρατών μελών και οι Συνθήκες που ακολούθησαν επικαλούνται τη Διαδικασία αυτή και επικυρώνουν τις αποφάσεις της. Μέσα στη δεκαετία 2000- 2010 ο στόχος όχι μόνο παραμένει ο ίδιος αλλά η εφαρμογή των μέτρων της Μπολόνια γίνεται ακόμη πιο επιτακτική εκ μέρους της Ε.Ε. Η διακήρυξη της Μπολόνια, ως απότοκος της Λευκής Βίβλου για την απασχόληση των ευρωπαϊών πολιτών, προτείνει να προσαρμοστεί η εκπαίδευση στις ανάγκες της αγοράς και γι αυτό προωθεί την επαγγελματική κατάρτιση αντί της πανεπιστημιακής.

Κατ' αρχάς τονίστηκε ότι υιοθετεί εξ ολοκλήρου τις προτάσεις της Διακήρυξης της Σορβόνης (25-5-1998) που υπήρξε προϊόν συμφωνίας των Υπουργών Παιδείας των κρατών της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Μ. Βρετανίας και της Ιταλίας που αποτελούν το σκληρό πυρήνα της ΕΕ. Τα κράτη αυτά ενδιαφέρονται πρωτίστως να γίνει η ευρωπαϊκή εκπαίδευση ανταγωνιστική απέναντι στην εκπαίδευση των άλλων ανεπτυγμένων κρατών, όπως η Αμερική και η Ιαπωνία, και αυτό το επιδιώκουν με τα συγκεκριμένα μέτρα που προτείνουν.

Σκοπός της Διακήρυξης είναι να προδιαγράψει ένα κοινό πλαίσιο «ευέλικτης» οργάνωσης και λειτουργίας των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, για ένα νέο καταμερισμό εργασίας. Τα 3+2+3 έτη σπουδών στην ουσία δεν επιδιώκουν τη συνολική αναβάθμιση της Ευρωπαϊκής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ο τρίχρονος προπτυχιακός κύκλος σπουδών μεταδίδει περιορισμένες και αποσπασματικές επαγγελματικές δεξιότητες, με ημερομηνία λήξης στο πλαίσιο της Δια βίου εκπαίδευσης και της συνεχούς εναλλαγής των επαγγελμάτων. Πρωτεύοντα ρόλο, δηλαδή, έχει η ανάπτυξη δεξιοτήτων και όχι η δημιουργική, επιστημονική σκέψη. Πρόκειται για μια μαζική φτηνή

ως προς το κόστος εκπαίδευση χαμηλής ποιότητας, αποκομμένης από την έρευνα. Τα μέτρα της Μπολόνια οδηγούν έμμεσα στην ενίσχυση των ανισοτήτων ανάμεσα και στα Πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών, και της ίδιας της χώρας αλλά και των τμημάτων του ίδιου Πανεπιστημίου. Η διαδικασία της Μπολόνια στοχεύει στη διατήρηση και την οργάνωση της διαφοράς ανάμεσα στα Πανεπιστήμια της ελίτ και στη μάζα των υπολοίπων. Στοχεύει σε σπουδές δύο ταχυτήτων, γιατί υπάρχουν και Πανεπιστήμια που εξαιρούνται αυτών των μέτρων και θα συνεχίζουν να χρηματοδοτούν την έρευνα και να παράγουν στελέχη. Τα Πανεπιστήμια αυτά έχουν τη δυνατότητα να προσελκύσουν ταλαντούχους φοιτητές και επιστήμονες και να συνεχίσουν απρόσκοπτα τις ερευνητικές τους δραστηριότητες. Η καθιέρωση του συστήματος των διδακτικών μονάδων, επίσης, δίνει βαρύτητα σε ορισμένα μαθήματα και απαξιώνει άλλα. Οι μονάδες υπολογίζονται σε σχέση με τις ώρες διδασκαλίας του μαθήματος, με το βαθμό δυσκολίας του, με το αν είναι μάθημα κορμού ή κατ' επιλογήν. Το πιο σπουδαίο, όμως, από όλα είναι ότι ο σπουδαστής μπορεί να συγκεντρώσει διδακτικές μονάδες, παρακολουθώντας μαθήματα και σε άλλα εκπαιδευτικά κέντρα, μη Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, αρκεί αυτά να αναγνωρίζονται από το Πανεπιστήμιο στο οποίο φοιτά. Τα κέντρα αυτά μπορεί να είναι Οργανισμοί που παρέχουν προγράμματα Δια βίου Μάθησης, ένα ΙΕΚ, ΚΕΚ ή Κέντρα Ελευθέρων Σπουδών, ανεξάρτητα από το αν είναι ιδιωτικά ή δημόσια. Είναι ορατός, δηλαδή, ο κίνδυνος, με την αναγνώριση αυτών των διδακτικών μονάδων που αποκτήθηκαν σε ιδιωτικά Κέντρα Σπουδών, να ανοίξει ο δρόμος για τα Ιδιωτικά Πανεπιστήμια.

Η εισαγωγή του συστήματος των πιστωτικών μονάδων, επίσης, εξυπηρετεί την προώθηση εξατομικευμένων, αρθρωτών, προγραμμάτων σπουδών, που μπορούν να πραγματοποιούνται διάσπαρτα και να συγκροτούνται μέσα από τη συγκόλληση μαθημάτων διαφορετικών τμημάτων και αντικειμένων, χωρίς επιστημονική συνάφεια και με αποκλειστικό σκοπό την ικανοποίηση της αγοράς. Ακόμη και αν κάποια κράτη επιμείνουν στα τέσσερα χρόνια των σπουδών, σύμφωνα με το Guy Haug, γενικό σύμβουλο της Ένωσης Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (CRE) και συντάκτη του κειμένου εργασίας της Συνόδου της Μπολόνια, ρόλο δεν παίζουν τα έτη σπουδών αλλά οι

πιστωτικές μονάδες. Τα τέσσερα έτη μπορούν να δώσουν πολύ λιγότερες μονάδες από τα τρία¹⁶.

Η Διακήρυξη της Μπολόνια προκαλεί, επιπλέον, κοινωνικά ρήγματα, καταστρατηγώντας στην ουσία την αρχή που επικρατούσε σε όλη την Ευρώπη ότι η Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση αποτελεί δημόσιο αγαθό και παρέχεται με κρατική φροντίδα. Με τα προτεινόμενα μέτρα η ευθύνη για τη χρηματοδότηση μετατίθεται στην πανεπιστημιακή κοινότητα και, στους ίδιους τους ενδιαφερόμενους. Το μέτρο αυτό, όμως, πλήττει και την αυτοεκτίμηση των φοιτητών. Καλλιεργείται η αντίληψη ότι η δυνατότητα του καθενός να απασχοληθεί είναι συνάρτηση της ικανότητάς του να εκτιμά σωστά τις απαιτήσεις της αγοράς και των εργοδοτών και να περισυλλέγει κατάλληλες καταρτίσεις και πιστοποιήσεις προσόντων. Η δε ανεργία είναι αποτέλεσμα της δικής του και μόνο έλλειψης προσαρμοστικότητας και γιατί όχι και ανικανότητας.

2.3 Παράγοντες διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Ε.Ε για την εκπαίδευση οφείλεται κυρίως σε οικονομικούς λόγους και δευτερευόντως σε πολιτισμικούς. Μετά την ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης στο πλαίσιο λειτουργίας της Ένωσης έπρεπε να επιτευχθεί η πλήρης λειτουργία των τεσσάρων βασικών οικονομικών ελευθεριών, της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, κεφαλαίων, υπηρεσιών και ανθρώπων. Ένας από τους τρόπους υλοποίησης ήταν τα κοινά επαγγελματικά προσόντα και οι κοινές δεξιότητες που θα διέθεταν οι ευρωπαίοι πολίτες και οι οποίες θα επέτρεπαν τη επιτυχή διακίνηση των ανθρώπων στους κόλπους της Ε.Ε. για ανεύρεση δουλειάς.

Στην πορεία της ενοποίησής της όμως η ΕΕ είχε τονίσει ότι Ενωμένη Ευρώπη δεν σημαίνει μόνο οικονομική ενοποίηση. Στην Πανηγυρική Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση στη Στουτγάρδη το 1983 αναφέρεται για πρώτη φορά ο όρος Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση, ενώ η Συνθήκη του Μάαστριχ εισήγαγε και την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη. Στο άρθρο 149 μεταξύ των άλλων αναφέρεται: « Η δράση της

κοινότητας έχει ως στόχο: Να αναπτύξει την ευρωπαϊκή διάσταση της Παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών- μελών».

Έτσι στις πολιτικές για την εκπαίδευση τίθεται και ένας άλλος στόχος, πολιτισμικού χαρακτήρα. Οι δύο αυτοί στόχοι, κύριος και δευτερεύων, θα ρυθμίζουν στο εξής την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική. Γενικά η Συνθήκη του Μάαστριχ, με την κοινωνική διάσταση που προσέδωσε όσον αφορά την ισότητα ανδρών και γυναικών, την προστασία του περιβάλλοντος, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών, απετέλεσε σταθμό στην ιστορία της Ευρωπαϊκής κοινότητας.

Πολλές από τις διατάξεις της Συνθήκης του Μάαστριχ διέπει η αρχή της επικουρικότητας¹⁷, δηλαδή υπάρχουν ορισμένοι τομείς, όπως για παράδειγμα, η εκπαίδευση, η υγεία, ο πολιτισμός, στους οποίους η αρμοδιότητα της κοινότητας περιορίζεται στην υποβοήθηση των πολιτικών των κρατών μελών. Χωρίς να απαιτείται η εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών στους τομείς αυτούς, εφαρμόζεται εκ μέρους της κοινότητας μια πολιτική ενθάρρυνσης με τις διάφορες δράσεις που έχει θεσπίσει και την υλοποίηση των οποίων υποστηρίζει κυρίως σε οικονομικό επίπεδο. Για παράδειγμα στη Συνθήκη του Μάαστριχ στο άρθρο 127 αναφέρεται: «1. Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης» και λίγο πιο κάτω στο ίδιο άρθρο τονίζεται ότι «4. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Γ και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει μέτρα για να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών».

Αλλά και έμμεσα, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα επίσης διαμορφώνει το εκπαιδευτικό κλίμα στο εσωτερικό των κρατών μελών. Οι εθνικές πολιτικές δεν μπορούν να παραβλέψουν, ακόμα και αν το ήθελαν, τις οδηγίες, τις αποφάσεις, τις συστάσεις, τα ψηφίσματα, τη χρηματοδότηση προγραμμάτων και τις εκθέσεις της Κοινότητας που αφορούν στο εν λόγω θέμα¹⁸. Ναι μεν οι συστάσεις των κειμένων της ΕΕ δεν είναι

δεσμευτικές, προκαλούν όμως ένα δημόσιο διάλογο γύρω από συγκεκριμένα θέματα που δημιουργεί κοινωνικές πιέσεις στις πολιτικές των κρατών μελών, προωθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελεσματικά την ευρωπαϊκή ενότητα¹⁹.

Όπως, όμως, η πολιτική της Ε.Ε επηρεάζει τις εθνικές πολιτικές και αυτή με τη σειρά της δεν μένει ανεπηρέαστη από άλλους εξωγενείς παράγοντες. Πολλοί διεθνείς οργανισμοί, για παράδειγμα, έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στην προώθηση σημαντικών οικονομικών πολιτικών. Ανάμεσα σε αυτούς είναι ο ΟΟΣΑ και η UNESCO, που από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 έχουν συμβάλλει στην αναβίωση της Δια βίου εκπαίδευσης και στην καλλιέργεια νέας νοοτροπίας που ξεφεύγει από τα στενά όρια της Ευρώπης και κινείται σε διεθνές επίπεδο, εξασφαλίζοντας στην Ευρωπαϊκή εκπαίδευση μια παγκόσμια προοπτική.

Συγκεκριμένα τη δεκαετία του '70 η UNESCO σύστησε τη Διεθνή Επιτροπή για την Ανάπτυξη της Εκπαίδευσης και δημοσίευσε την πρώτη αναφορά για τη Δια βίου μάθηση το 1972, το 'Learning to be: The world of Education today and tomorrow'²⁰. Η Έκθεση αυτή αναφερόταν στις αρχές της Δια βίου μάθησης και επηρέασε την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής εκπαίδευσης. Και σήμερα οι εκπαιδευτικοί στόχοι της UNESCO που αφορούν στην εκπαίδευση και κατάρτιση, στην παιδαγωγική της ειρήνης, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, τη διεθνή κατανόηση και ανεκτικότητα επηρεάζουν την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική²¹. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), επίσης, στη δεκαετία του '70 υποστήριζε ότι στις δυτικές κοινωνίες η εκπαίδευση αποτελεί βασικό παράγοντα για την ατομική και κοινωνική βελτίωση, εξασφαλίζοντας στα άτομα άνοδο της κινητικότητας. Στη δημοσίευσή του με τίτλο '*Recurrent Education strategy*' αναφέρεται στην ανάγκη εξασφάλισης εκπαιδευτικών ευκαιριών καθ' όλη τη διάρκεια του βίου. Παρόλο που ο ΟΟΣΑ αντιμετωπίζει την εκπαίδευση από τη σκοπιά της οικονομικής ανάπτυξης, σήμερα δίνει μεγαλύτερη σημασία από τα προηγούμενα χρόνια στην ποιότητα της εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα και για όλους²².

2.4 Η εκπαίδευση στα χρόνια του νεοφιλελευθερισμού

Η Σύνοδος των υπουργών Παιδείας της ΕΕ στις 19-20 Μάη 2005 στο ΜΠΕΡΓΚΕΝ φέρνει στην επικαιρότητα το ζήτημα της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ. Μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που εμπνέεται από τα δόγματα του νεοφιλελευθερισμού και ενισχύει τις εκπαιδευτικές ανισότητες, καθώς υποτάσσει τη λειτουργία των εκπαιδευτικών θεσμών στις δυνάμεις της καπιταλιστικής «αγοράς». Μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις των εργαζομένων και ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών, γι' αυτό και συναντά την αποφασιστική αντίθεσή μας.

Η εκπαιδευτική πολιτική τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο διαμορφώνεται κάτω από την πίεση των κοινωνικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων. Από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και τις εξελίξεις του επηρεάζεται και το εκπαιδευτικό σύστημα: οι σκοποί και οι στόχοι που επιδιώκει, η δομή του, το περιεχόμενο της μόρφωσης που παρέχεται, οι παιδαγωγικές πρακτικές και οι διαδικασίες αξιολόγησης, η σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία και την παραγωγή, κ.ο.κ. Έτσι, η παιδεία μπορεί να αξιοποιηθεί με τρόπο που οδηγεί στη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, στη διόγκωση της ανεργίας και στην Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων.

Μια από τις βασικές συνέπειες της Συνθήκης του Μάαστριχτ είναι ο κεντρικός ρόλος που αποδίδεται στην εκπαίδευση, με στόχο την προαγωγή των πολιτικών στόχων της ΕΕ σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τα σχετικά άρθρα της Συνθήκης και κυρίως το άρθρο 126 δείχνουν ότι, πέρα από τα ζητήματα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, που ανέκαθεν αποτελούσαν μέλημα της ευρωπαϊκής πολιτικής, αντικείμενο των διατάξεων της Συνθήκης αποτελούν πλέον και τα ζητήματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Η προτεραιότητα και η έμφαση στα οικονομικά χαρακτηριστικά στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ενισχύουν τον κίνδυνο να υποταχθεί κάθε συλλογική προσπάθεια ανάπτυξης στην άμεση χρησιμοθηρία, που υποβαθμίζει τη σημασία όλων των προβλημάτων και αξιοποιεί πηγές της ζωής με αρνητικό τρόπο για το μέλλον. Η ίδια

η τεχνολογική εξέλιξη καθιστά περισσότερο αναγκαία σήμερα μια γενική παιδεία που θα βασίζεται στην επιστημονική-ανθρωπιστική παιδεία, στο σοσιαλιστικό ανθρωπισμό.

Σε μια πορεία σύμπτωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής στη χώρα μας με αρνητικές διεθνείς τάσεις και εξελίξεις (συμφωνία GATS, αποφάσεις συνόδου Υπουργών Παιδείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων Ευρωπαϊκών χωρών στη Μπολόνια και στο Μπέργκεν) επιχειρείται να εδραιωθεί και στην Ελλάδα η αντίληψη ότι το κύριο ζήτημα σήμερα είναι να προσαρμοστεί η εκπαίδευση στις απαιτήσεις της «αγοράς» και τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των επιχειρήσεων. Η λαίλαπα των ιδιωτικοποιήσεων απειλεί δικαιώματα και κατακτήσεις των εργαζομένων που διασφαλίστηκαν με πολύχρονους αγώνες και συχνά με θυσίες, και ανάμεσα σε αυτές και τη δημόσια παιδεία. Προτείνονται ως «λύση» στα αδιέξοδα της εκπαίδευσης πρακτικές που δοκιμάστηκαν σε άλλες χώρες και απέτυχαν, όπως το «εκπαιδευτικό κουπόνι», η ιδιωτικοποίηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και η μεταφορά στην εκπαίδευση επιχειρηματικών πρακτικών οργάνωσης και διοίκησης που εμφανίστηκαν και αναπτύχθηκαν στους χώρους της βιομηχανίας και των επιχειρήσεων. Σε αιχμή του δόρατος βεβαίως αναδεικνύεται αυτή την περίοδο η τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Θα προσπαθήσουμε μέσα από την αναφορά συγκεκριμένων παραδειγμάτων από την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική, κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά και από την παρακολούθηση των προθέσεων και των προγραμμάτων των κομμάτων εξουσίας στην Ελλάδα να ανιχνεύσουμε το πώς εκφράζεται η νεοφιλελεύθερη πολιτική στην εκπαίδευση στη χώρα μας.

Μια πολύ καλή εικόνα σε αυτό μας δίνει το σχετικό κείμενο του ΥΠΕΠΘ που δόθηκε στη δημοσιότητα κατά την διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας στην ΕΕ (Ιαν. 2003). Διαπιστώνουμε ότι τόσο σε επίπεδο επιμέρους πολιτικών και προτεραιοτήτων, όσο και στο επιχειρησιακό/προγραμματικό επίπεδο είναι σαφής η κυριαρχία μιας τεχνοκρατικής αντίληψης για την εκπαίδευση και καθιστά τις όποιες αναφορές στις κοινωνικές αξίες μιας δημοκρατικής κοινωνίας ρητορικό διάκοσμο. Έτσι, οι

κοινωνικές αξίες υποβιβάζονται σε κοινωνικές δεξιότητες, ενώ κατά τα άλλα η υποταγή της παιδευτικής διαδικασίας στις τρέχουσες προτεραιότητες της αγοράς είναι προφανής.

Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι λεγόμενοι «κοινωνικοί εταίροι» στο χώρο της εκπαίδευσης. Υποστηρίζεται ότι αποτυπώνεται ο κεντρικός τους ρόλος. Στην πραγματικότητα, βέβαια, δε θα βρει κανείς πουθενά τέτοιο ρόλο (εκτός από το ρόλο του προσκεκλημένου και αυτόν όχι πάντα) τουλάχιστον για τους κατεξοχήν κοινωνικούς εταίρους στο χώρο της εκπαίδευσης, την ΟΛΜΕ, τη ΔΟΕ και την ΠΟΣΔΕΠ, όπως και για τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς, αλλά θα συναντήσει ποικίλους κρατικούς φορείς και υπηρεσίες και φορείς της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας, CEDEFOP, ΟΟΣΑ, Υπ. Εξωτερικών και Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη).

Κεντρικό θέμα της ευρωπαϊκής ημερήσιας διάταξης, που διατρέχει όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, είναι η διασφάλιση της ποιότητας των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων. Η πολιτική της ΕΕ στο ζήτημα αυτό κατευθύνεται κατά βάση προς την καθιέρωση κοινών δεικτών ποιότητας/αξιολόγησης ή κριτηρίων αναφοράς σε ευρωπαϊκό επίπεδο και το συστηματικό έλεγχο της επίτευξής τους. Η πρακτική αυτή έχει στο παρελθόν της ανάλογες μελέτες και εγχειρήματα του ΟΟΣΑ και άλλων διεθνών οργανισμών, ενώ συζητήθηκε διεξοδικά και στο παρελθόν σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Έχουν ήδη δοκιμαστεί τέτοιες πρακτικές στην ΕΕ με συμμετοχή και της Ελλάδας καθώς και σε ανάλογες πρωτοβουλίες του ΟΟΣΑ (Ερευνα PISA).

Βασικά μειονεκτήματα τέτοιων πρακτικών είναι τα εξής:

- ✓ Με τη χρήση κοινών δεικτών αποτύπωσης δε λαμβάνονται υπόψη –τουλάχιστον στον απαιτούμενο βαθμό- οι ιδιαιτερότητες κάθε συγκεκριμένης εκπαιδευτικής μονάδας (π.χ. η κοινωνική προέλευση των μαθητών της), που ωστόσο παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκπαιδευτική αποτελεσματικότητά της.

- ✓ Ο περιορισμός των σχετικών δραστηριοτήτων στο επίπεδο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης οδηγεί σε παραμέληση της σημασίας που έχει η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών.
- ✓ Συνήθως δίνεται έμφαση σε μετρήσιμες πλευρές της αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος, που μπορούν εύκολα να αποτυπώνονται με ποσοτικά μεγέθη. Επίσης, προτεραιότητα δίνεται σε γνώσεις και δεξιότητες που ενδιαφέρουν το χώρο της αγοράς. Έτσι, βασικές παράμετροι της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου δε λαμβάνονται υπόψη.
- ✓ Καθώς οι δείκτες δεν προκύπτουν μέσα από διάλογο με αρμόδιους εκπαιδευτικούς φορείς, κατά βάση όχι μόνο δεν εκφράζουν τον προβληματισμό τους και δεν τους κινητοποιούν, αλλά αντίθετα, συναντούν την αντίδρασή τους.
- ✓ Χρησιμοποιούνται εύκολα ως μέσο για την άσκηση πίεσης προς τους εκπαιδευτικούς που διεκδικούν τη βελτίωση της εκπαίδευσης και των ίδιων, κυρίως στα συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα. Εξάλλου, η σύνδεση των αποτελεσμάτων αυτών των αξιολογήσεων με τη βαθμολογική και μισθολογική εξέλιξη των εκπαιδευτικών ή με το ύψος της επιχορήγησης των σχολείων εντείνει την άσκηση πιέσεων προς τους εκπαιδευτικούς και έμμεσα ενισχύει την ανισότητα ευκαιριών και τις τάσεις ιδιωτικοποίησης στην εκπαίδευση.

Ας δούμε όμως μερικές πλευρές των ασκούμενων πολιτικών νεοφιλελεύθερης έμπνευσης στην Ελλάδα. Συνήθως παρουσιάζονται με το μανδύα του εκσυγχρονισμού, της αποκέντρωσης, των ίσων ευκαιριών, των δημοκρατικών επιλογών κλπ. Αλλά στην ουσία πρόκειται για μια καλυμμένη άγρια επίθεση του νεοφιλελευθερισμού στα δικαιώματα των εργαζομένων και την δημόσια εκπαίδευση.

Η σημερινή κυβέρνηση όσο και αν έχει υιοθετήσει στο πρόγραμμά της κάποιες από τις προτάσεις του εκπαιδευτικού κινήματος, στους βασικούς άξονες του προγράμματός της όχι μόνο δεν διαφοροποιείται από τις αντίστοιχες νεοφιλελεύθερες επιλογές της προηγούμενης, αλλά συχνά καταλήγει σε ακόμη πιο αντιδραστικές θέσεις. Η πολιτική που υλοποιεί η εκάστοτε κυβέρνηση δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις

απαιτήσεις του ελληνικού λαού για καλύτερη παιδεία. Επισημαίνουμε βασικά στοιχεία αυτής της πολιτικής στη συνέχεια.

- Είναι σαφές πώς δεν συμβιβάζεται η ρητορική των «ίσων ευκαιριών» στην εκπαίδευση με την προνομιόφιλη της ιδιωτικής εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και τη διατήρηση σχεδόν ανέπαφων των εξεταστικών μηχανισμών στο λύκειο. Είναι χαρακτηριστικό η ενίσχυση των ιδιωτικών ΙΕΚ μέσω του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.
- Δεν εναρμονίζονται οι αντιλήψεις και οι αξίες μιας τεχνοκρατικής εκπαίδευσης, που προωθεί η ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική με τη «γενική ανθρωπιστική παιδεία».
- Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια εγκλωβισμού των εκπαιδευτικών φορέων σε έναν προσχηματικό διάλογο μέσα στο περίφημο ΕΣΥΠ όπου παρά τις υποσχέσεις της κυβέρνησης για δημοκρατία, συμμετοχή και ουσιαστικό διάλογο, αποδεδειγμένα χρησιμοποιούνται συμμετοχικοί θεσμοί, όπως το ΕΣΥΠ, εντελώς προσχηματικά, ενώ από την άλλη μεριά η κυβέρνηση νομοθετεί και προωθεί αυταρχικά τη δική της εκπαιδευτική πολιτική.
- Οι κυβερνήσεις μιλάνε συνεχώς για τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών στη μόρφωση, αλλά, αλήθεια, αυτό πώς συμβιβάζεται με τις εξαγγελίες για μη κρατικά, δηλαδή ιδιωτικά πανεπιστήμια και με την προοπτική ανάπτυξης ενός «επιχειρηματικού πανεπιστήμιου», δέσμιου των επιλογών και των προτεραιοτήτων της (καπιταλιστικής) αγοράς;
- «Κουπόνια στους γονείς για να επιλέγουν και να πληρώνουν το σχολείο των παιδιών τους». Είναι μια εξόχως νεοφιλελεύθερη ιδέα, που με την πρόφαση της ελεύθερης επιλογής θέλει ουσιαστικά να απαλλάξει το κράτος από την ευθύνη για την εκπαίδευση και να την μεταφέρει στις οικογένειες.
- Η δημιουργία των σχολείων μαμούθ – εμπορικών κέντρων, που παρουσιάζονται ως «ανοικτά σχολεία στην κοινωνία» από τη μια επιδιώκει μέσω της εμπορευματικής αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας να απαλλαγεί το κράτος από την υποχρέωσή

του για τη χρηματοδότηση της λειτουργίας του σχολείου και, από την άλλη, να μπολιάσει τη σχολική ζωή με τη λογική και τις αξίες της αγοράς.

- Οι ελαστικές εργασιακές σχέσεις των εκπαιδευτικών που προωθούν την «ευελιξία» του συστήματος κατά τους εμπνευστές τους, λειτουργούν όμως διαλυτικά στη συλλογικότητα, στα εργασιακά δικαιώματα των εκπαιδευτικών και στην παιδαγωγική λειτουργία του σχολείου, αλλά και στις αξίες που οφείλει να προάγει το δημόσιο σχολείο.
- Η αξιολόγηση και μέσω αυτής η κατηγοριοποίηση των σχολικών μονάδων θα έχει έντονα ταξικά χαρακτηριστικά και θα συμβάλει παραπέρα στην μεγιστοποίηση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Οι υπέρμαχοι των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην εκπαίδευση προσπαθούν να πείσουν ότι η εκπαίδευση δεν είναι δημόσιο αγαθό, πρόκειται απλά για μια παροχή υπηρεσιών στους πελάτες – μαθητές, άρα και η υποχρέωση τους κράτους να διασφαλίζει την πλήρη χρηματοδότηση ενός υψηλού επιπέδου δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος δεν υφίσταται. Έτσι, πολλές φορές «γλευάζεται» από τους Υπουργούς Παιδείας το αίτημα του εκπαιδευτικού κινήματος για άμεση αύξηση της χρηματοδότησης της εκπαίδευσης τουλάχιστον στο 5% του ΑΕΠ.

2.5 Εκπαίδευση και Παγκοσμιοποίηση

Το πρώτο σενάριο είναι ότι η παγκοσμιοποίηση αντανακλά και τελικά αυξάνει συγκρούσεις και αντιφάσεις της κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο των διαδικασιών διεθνοποίησης των κοινωνικών σχέσεων που επηρεάζουν βαθιά τμήματα του κόσμου. Ένα δεύτερο σενάριο θα υποστηρίξει ότι δεν έχει σημασία τι έχει η παγκοσμιοποίηση επιτύχει ή τα υπέρ και τα κατά της παγκοσμιοποίησης που έχουν τεθεί ως ιδεολογία μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 η κατάσταση έχει προσανατολιστεί στην παγκόσμια δυναμική και στην ασφάλεια.

Στο πρώτο σενάριο, πολλά από τα επιχειρήματα από το Διαφωτισμό σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στη διαδικασία της διεθνοποίησης του κόσμου θα μπορούσαν να

εφαρμόζονται ευκολότερα. Δηλαδή η εκπαίδευση θα μπορούσε να βοηθήσει να αρθούν οι φραγμοί που πιέζουν για το άνοιγμα των αγορών, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να εκπαιδεύσει πιο ανταγωνιστικούς εργαζομένους στις διεθνείς αγορές.

Για παράδειγμα το επιχείρημα που προέβαλε ο Robert Reich, ένας οικονομολόγος που ήταν γραμματέας στην κυβέρνηση Κλίντον, είναι ότι οι ΗΠΑ δεν πλέον να ανταγωνίζονται μεταξύ τους μόνο μέσω της μείωσης του κόστους, διότι πολλοί εργαζόμενοι σε άλλα μέρη του κόσμου επιθυμούν να παράγουν για χαμηλότερους μισθούς από τους αμερικάνους ομολόγους τους. Σύμφωνα με τον Reich το συγκριτικό πλεονέκτημα των ΗΠΑ έγκειται στην ικανότητα τους να βασίζονται σε υψηλής ειδίκευσης εργαζομένους με μεγάλη ευελιξία και εξειδίκευση.

Αντίθετα στο δεύτερο σενάριο ο ρόλος της εκπαίδευσης γίνεται λιγότερο σαφής. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν η ώθηση για το άνοιγμα των αγορών χάνει υπεροχή στην ιμπεριαλιστική συμπεριφορά που οδηγεί σε απεργίες προτίμησης²³.

Η παγκόσμια τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και ορισμένες υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών είναι ορισμένοι από τους φορείς που έχουν προωθήσει το μοντέλο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Η υπόθεση του Antonio Theodoro είναι ότι υπάρχει μια χαμηλής έντασης παγκοσμιοποίηση της εκπαίδευσης στην Ευρώπη με τον ΟΟΣΑ να είναι αρχιτέκτονας της διαδικασίας αυτής. Η ατζέντα περιλαμβάνει μια κίνηση προς την κατεύθυνση της ιδιωτικοποίησης και της αποκέντρωσης της δημόσιας εκπαίδευσης, μια κίνηση προς τα εκπαιδευτικά πρότυπα και μια δοκιμή ακαδημαϊκής επίδοσης για τον προσδιορισμό της ποιότητας της εκπαίδευσης στο επίπεδο των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Η λογοδοσία είναι ένα άλλο βασικό δόγμα του μοντέλου.

Υπήρξε ένα κύμα εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που επηρεάστηκαν από την παγκοσμιοποίηση στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης έμπνευσης. Ο Martin Carnoy έχει ταξινομήσει αυτές τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις σε τρεις τύπους. Ο πρώτος τύπος είναι οι μεταρρυθμίσεις οι οποίες ανταποκρίνονται στην εξέλιξη της ζήτησης για καλύτερα προσόντα εργασίας στις διεθνείς και εθνικές αγορές “competition-based reforms.”. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές βασίζονται σε νέες ιδέες για το πώς αναδιοργανώνονται τα σχολεία και στη βελτίωση της επαγγελματικής επάρκειας για μια επιτυχημένη απόδοση.

Υπάρχει ένα δεύτερο είδος που ανταποκρίνεται στον περιορισμό των προϋπολογισμών στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις ονομάζονται "reforms based on financial imperatives". Τέλος υπάρχει και μια ομάδα μεταρρυθμίσεων οι οποίες προσπαθούν να βελτιώσουν το ρόλο της εκπαίδευσης ως πηγή κοινωνικής ισότητας, "equity oriented reforms".

Ο πρώτος τύπος μεταρρυθμίσεων χαρακτηρίζεται από τέσσερις συμβατικές στρατηγικές που περιλαμβάνουν : μια κίνηση προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης διακυβέρνησης και διοίκησης των σχολείων, τα νέα εκπαιδευτικά πρότυπα και προδιαγραφές που συνήθως μετρώνται με εκτεταμένες δοκιμές, εισαγωγή νέων μεθόδων διδασκαλίας και μάθησης που οδηγούν στην προσδοκία της καλύτερης απόδοσης με χαμηλό κόστος και τη βελτίωση της επιλογής και κατάρτισης των εκπαιδευτικών.

Ο δεύτερος τύπος μεταρρυθμίσεων είναι συνήθως η βασική προϋπόθεση από την Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για δανεισμό σε χώρες όσο αναφορά την εκπαίδευση. οι μεταρρυθμίσεις αυτές περιλαμβάνουν επίσης και μια σειρά από στρατηγικές. Μεταξύ αυτών είναι η μεταφορά της εκπαιδευτικής χρηματοδότησης από την ανώτερη εκπαίδευση σε χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, με την προϋπόθεση ότι για να επιδοτήσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι η επιδότηση των πλουσίων, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των εγγεγραμμένων φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ως επί το πλείστον από μεσαία τάξη και εύπορες οικογένειες.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει ένας καθηγητής πανεπιστημίου της Αργεντινής: ένα πάρετε 100 φοιτητές θα καταλήξουμε ότι τελικά ο αριθμός εκείνων οι οποίοι αποφοιτούν και ενδεχομένως συνεχίζουν και για μεταπτυχιακό τίτλο είναι μικρότερος των τεσσάρων. Έτσι υπάρχει πολύ μικρή πρόσβαση γιατί υπάρχει δραματική φθορά στα πρώτα στάδια του συστήματος, έτσι το πανεπιστήμιο είναι ουσιαστικά ένα ελιτίστικο πανεπιστήμιο. Αν και δεν είναι όλοι οι άνθρωποι που υπάρχουν μέλη της ελίτ, στην καλύτερη περίπτωση είναι μιας μεσαίας τάξης.

Μια εκπαίδευση ίση για όλους ήταν ένας από τους στόχους των UNESCO, UNICEF, Ηνωμένων Εθνών αναπτυξιακού προγράμματος και της Παγκόσμιας Τράπεζας στην

Ταϊλάνδη το 1990. Η συνάντηση προσέλκυσε τη συμμετοχή εκπροσώπων των κυβερνήσεων από 155 χώρες και πάνω από 150 μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Μια δεύτερη στρατηγική είναι η ιδιωτικοποίηση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με την έννοια ότι η αύξηση των τελών χρήσης και οι συνεισφορές της οικογένειας για την εκπαίδευση των παιδιών τους μειώνεται. Ως προς τη στρατηγική μείωσης του κόστους αυξάνει τον αριθμό των μαθητών ανά καθηγητή ως ένας τρόπος για να αντιμετωπισθούν τα χρηματοοικονομικά ελλείμματα και οι αυξανόμενες εγγραφές των φοιτητών ή και τα δύο.

Το τρίτο είδος μεταρρύθμισης φαίνεται να είναι μια προσθήκη στα δύο πρώτα και ένα μέσο νομιμοποίησης τους.

Η παγκοσμιοποίηση τείνει να αποστασιοποιήσει τις κυβερνήσεις από τις μεταρρυθμίσεις που βασίζονται στην ισότητα για δύο λόγους:

- αυξάνει την σχετική πληρωμή των υψηλών επιπέδων των επαγγελματιών προσόντων, περιορίζοντας τη συμπληρωματικότητα μεταξύ των "reforms oriented to competitiveness" and "reforms oriented to equity".
- Δεύτερον στην πλειοψηφία των αναπτυσσόμενων και σε πολλές από τις ανεπτυγμένες χώρες, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, δεδομένου του νέου οικονομικού παγκόσμιου πλαισίου, βασίζονται κυρίως στις οικονομικές επιταγές και τείνουν να ενισχύουν ανισότητα στην εκπαιδευτική προσφορά²⁴.

2.6 Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο εκπαίδευσης

Την ίδια στιγμή, πολλά από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. υλοποιούν μεταρρυθμίσεις, επιχειρώντας να ισορροπήσουν ανάμεσα στην αντιμετώπιση των αναγκών των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων και τις επιταγές της κυρίαρχης ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής. Κοινό υπόβαθρο σχεδόν όλων των μεταρρυθμίσεων αποτελεί η προσπάθεια αντιμετώπισης της δημοσιονομικής κρίσης η οποία μεταφράζεται σε μείωση των δημοσίων δαπανών, λήψη μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας και περικοπών, συγχωνεύσεις φορέων και οργανισμών, αμφισβήτηση των δημόσιων πολιτικών, αύξηση των ιδιωτικών δαπανών για την εκπαίδευση. Σε πρόσφατη έκθεση προς την Ε.Ε. (Mark Bray: The challenge of shadow education, 2011) αναφέρεται ότι δίπλα στα επίσημα κρατικά συστήματα εκπαίδευσης αναπτύσσεται μια σκιώδης εκπαιδευτική βιομηχανία (ιδιαίτερα και ομαδικά μαθήματα-πρόσθετη ιδιωτική διδακτική στήριξη κλπ.) που κερδίζει έδαφος σε όλη την ευρωπαϊκή επικράτεια.

Ενδεικτικά, το 2007, οι ιδιωτικές δαπάνες για αγορά εκπαιδευτικών υπηρεσιών στη Γαλλία άγγιξαν τα 2,2 δισ. ευρώ, ενώ υπολογίζεται ότι το ποσό αυτό θα αυξάνεται με ρυθμό περίπου 10% το χρόνο. Σε Γαλλία και Βέλγιο, τα δίδακτρα υπερβαίνουν τα 30 ευρώ την ώρα. Στη Γερμανία, εκτιμάται ότι περίπου 1,1 εκατομμύρια έφηβοι (το 14,8%) του μαθητικού πληθυσμού λαμβάνουν ιδιωτική εξωσχολική βοήθεια, ενώ 1,5 δισ. ευρώ δαπανώνται ετησίως για εκπαιδευτική υποστήριξη κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στη νότια Ευρώπη, όπου τα κρατικά συστήματα εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες, καταγράφεται επίσης μια ισχυρή τάση για επιπλέον υποστηρικτική εκπαίδευση, με τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Κύπρο και την Πορτογαλία να τινάζονται στα ύψη. Σύμφωνα με την έκθεση ακόμα και στις σκανδιναβικές χώρες, οι οποίες βρίσκονται στην κορυφή της διεθνούς εκπαιδευτικής κατάταξης (PISA) η πρόσθετη ιδιωτική διδακτική στήριξη αν και σε

χαμηλά επίπεδα, έχει αρχίσει να υφίσταται. Τη στιγμή που οι ιδιωτικές δαπάνες για την παιδεία αυξάνονται με τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς να επιβαρύνονται επιπλέον, πρόσφατα στοιχεία (Center for Development for Education and Training, 2011) δείχνουν ότι η αυξανόμενη ύφεση θα προκαλέσει σημαντικές μεταβολές στην απασχόληση με συνέπεια τη δραματική μείωση θέσεων εργασίας. Εκεί που διαφαίνεται η μεγαλύτερη απώλεια θέσεων εργασίας μέχρι το 2020, είναι στον πρωτογενή τομέα (απώλεια 2,5 εκατομμυρίων) και τις βασικές μεταποιητικές δραστηριότητες του δευτερογενούς τομέα (απώλεια 1,2 εκατομμυρίων) ενώ προβλέπεται μια σαφής αυξητική στάση προς τους τομείς των υπηρεσιών (διανομή, μεταφορές, ξενοδοχεία, εστιατόρια). Οι προβλέψεις αναφέρουν ότι έως το 2020, 8 εκατομμύρια περισσότερες θέσεις εργασίας θα αφορούν στελέχη επιχειρήσεων, επαγγελματίες και τεχνικούς βοηθούς, ενώ 2 εκατομμύρια θα αφορούν τομείς όπως οι πωλήσεις, η ασφάλεια, η καθαριότητα, η τροφοδοσία, η φροντίδα προσώπων. Αντίθετα, 5 εκατομμύρια θέσεις αναμένεται να χαθούν από τις κατηγορίες των ειδικευμένων χειρωνακτών και υπαλλήλων γραφείου.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι μέσα στον κυκλώνα των εξελίξεων αυτών, οι μεταβολές στα μοντέλα εκπαίδευσης και απασχόλησης θα προκαλέσουν αλυσιδωτές αλλαγές στη δομή και το περιεχόμενο των σπουδών, με αποτέλεσμα τη συνακόλουθη μεταβολή και των προσόντων που θα απαιτούνται για την άσκηση των επαγγελμάτων. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, την επόμενη δεκαετία στην Ευρώπη των 500 εκατ. εργαζομένων, τα 78 περίπου εκατ. θα κατέχουν χαμηλά προσόντα και δεξιότητες, ενώ παρουσιάζεται μια εμφανώς ανοδική τάση για αύξηση ζήτησης των μεσαίων και υψηλών προσόντων στην αγορά εργασίας, γεγονός που υποδηλώνει ότι θα είναι περισσότερο πιεστική η ανάγκη για απόκτηση, πιστοποίηση και αναγνώριση προσόντων στην ελεύθερη αγορά.

Ακόμα όμως και αν η κλίμακα των προσόντων θα είναι κοινή σε όλη την Ε.Ε., αν δεν αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι κοινωνικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές ανισότητες, το ήδη υπάρχον αναπτυξιακό χάσμα ανάμεσα σε Βορρά και Νότο θα οξύνεται διαρκώς, αφού η κινητικότητα της εργασίας θα ευνοεί μονομερώς τους

ισχυρούς, ενώ οι μη έχοντες προσόντα θα οδηγούνται με μαθηματική ακρίβεια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Επιπλέον θα δημιουργούνται ακόμα μεγαλύτερες ανισότητες στους μισθούς και τις συντάξεις, στην ποιότητα της εκπαίδευσης, στα κοινωνικά αγαθά, στην ποιότητα ζωής των εργαζομένων της Ευρώπης.

Ευνοήτως λοιπόν, σε συνθήκες γενικευμένης κρίσης οι κοινωνικά αδύναμοι και οι μη έχοντες προσόντα δεν θα μπορούν να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα με τον τρόπο που αυτά διαμορφώνονται στις «αρένες» της εκπαίδευσης και της απασχόλησης. Ήδη τα φαινόμενα της αυξανόμενης σχολικής διαρροής, η υποβάθμιση των δημόσιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, η δημιουργία μεγάλων «ιδιωτικών βιομηχανιών» σε όλες τις βαθμίδες και εκδοχές της εκπαίδευσης, ο ευτελισμός των σπουδών, η ανεργία και οι ταπεινωτικοί μισθοί του εργατικού δυναμικού στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα αποτελούν μερικά μόνο εμφανή συμπτώματα του πολιτικού προσανατολισμού που ακολουθείται ναρκοθετώντας το μέλλον του κράτους δικαίου και της κοινωνικής συνοχής. Επιπροσθέτως, η αρχιτεκτονική των πολιτικών αυτών βασιζόμενη στο ιδεολογικό πρόταγμα του νεοφιλελευθερισμού μετατρέπει σταδιακά την εκπαίδευση από δημόσια πολιτική σε ιδιωτική μέριμνα, διανοίγοντας μια ζοφερή προοπτική όπου η καθολική, δημόσια και δωρεάν πρόσβαση στη γνώση (άρα και η πρόσβαση σε προσόντα και κοινωνικά αγαθά) θα αποτελεί από τη μια προνομιακή υπόθεση για τους λίγους και από την άλλη «ιστορική ανάμνηση» για τους πολλούς.

Στην Ελλάδα, οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι οι συνθήκες για το εκπαιδευτικό μας σύστημα θα χειροτερεύσουν αισθητά. Πέρα από τα κοινώς ομολογούμενα προβλήματα της ανεργίας, της υποβάθμισης των πτυχίων και των διπλωμάτων, τις υπέρογκες ιδιωτικές δαπάνες για την παιδεία, την εκπαιδευτική υποβάθμιση ολόκληρων περιοχών, η χώρα βρίσκεται ήδη αντιμέτωπη με το φάσμα μιας βαθιάς και συθέμελης κρίσης αξιών. Όσο η εκπαίδευση δεν θα μπορεί να επιφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα μιας καλύτερης ζωής τόσο θα απαξιώνεται περισσότερο και οι νέοι θα της γυρίζουν την πλάτη. Και το χειρότερο: όσο οι εκπαιδευτικές ανισότητες θα διευρύνονται, τόσο οι εκπαιδευτικοί μηχανισμοί θα αδυνατούν να συμβάλουν στη δημιουργία οδών και

ευκαιριών ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας υπέρ των αδυνάτων και των κοινωνικά μειονεκτούντων. Την ίδια στιγμή που οι εφαρμοζόμενες πολιτικές πρεσβεύουν τον ορθολογισμό, εκθειάζουν την τεχνοκρατική επάρκεια και επικαλούνται το ρεαλισμό των αριθμών, η χώρα οδηγείται σταθερά στη φτώχεια, την υπανάπτυξη και την επιτήρηση. Ταυτόχρονα όμως βρίσκεται αντιμέτωπη με την κατάρρευση όλου του αξιακού της εποικοδομήματος. Τα πολιτικά σύμβολα, οι ιδεολογικές νόρμες, τα κομματικά θέσφατα, οι κοινωνικές βεβαιότητες των τελευταίων δεκαετιών όχι μόνο αμφισβητούνται αλλά αδυνατούν καταφανώς να επουλώσουν το πλήγμα που έχει υποστεί η ταυτότητα και η συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας.

2.7 Οι συνέπειες της αναθεώρησης του 16^{ου} άρθρου του Συντάγματος στην ανώτατη παιδεία

Το 16^ο άρθρο του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας επιβάλλει στο κράτος την παροχή δημόσιας και δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες και απαγορεύει την ίδρυση μη δημοσίων, δηλαδή ιδιωτικών – κερδοσκοπικών ή μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η επικείμενη αναθεώρηση του αποσκοπεί ρητά στην άρση αυτής της απαγόρευσης. Έτσι, λοιπόν, σύντομα θα δύνανται στη χώρα μας να ιδρυθούν και ιδιωτικά πανεπιστήμια.

Οι γνησίως ενδιαφερόμενοι είναι οι άνθρωποι της αγοράς οι οποίοι επιθυμούν ως επιχειρηματίες να προσφέρουν τριτοβάθμια εκπαίδευση ως καπιταλιστικό εμπόρευμα στην αγορά με σκοπό την επίτευξη κέρδους. Είναι οι ιδιοκτήτες των λειτουργούντων ήδη “κολεγίων” και των ιδιωτικών ΙΕΚ.

Οι επιπτώσεις μιας τέτοιας νέας κατάστασης θα είναι προφανώς μια κάθετη πτώση του επιπέδου σπουδών. Κάτι τέτοιο αποτελεί για δύο λόγους το λιγότερο σημαντικό. Ο

πρώτος λόγος είναι: ποιος ενδιαφέρεται σήμερα για την παιδεία και συγκεκριμένα για την ανώτατη παιδεία; Όσο αναφορά την τελευταία η άποψη που επικρατεί είναι "όσα ήσαν να μάθουμε τα μάθαμε, τώρα το ζητούμενο είναι οι εφαρμογές των γνώσεων που έχουν ήδη αποκτηθεί. Και ο δεύτερος λόγος είναι: ότι οι ιδιοκτήτες των Κολεγίων και των ιδιωτικών ΙΕΚ δεν θα ιδρύσουν ιατρικές σχολές, ούτε πολυτεχνεία λόγω του μεγάλου κόστους που απαιτούν.

Συνέπεια πρώτη: πολλά και στη συνέχεια όλα τα τμήματα σπουδών ΑΕΙ και ΤΕΙ στις επαρχιακές πόλεις θα κλείσουν και οι εργαζόμενοι σε αυτά θα απολυθούν. Οι περισσότεροι διδάσκοντες δεν είναι μόνιμοι και οι μόνιμοι δεν είναι ισόβιοι.

Συνέπεια δεύτερη: Όσοι δεν μπήκαν σε ΑΕΙ και ΤΕΙ της Ελλάδας θα μπορούν να εγγραφούν τώρα καθώς και όσοι δεν κατάφεραν λόγω βαθμολογίας να εισαχθούν στα ελληνικά πανεπιστήμια ή ΤΕΙ.

Συνέπεια τρίτη: όλοι αυτοί ενώ μέχρι τώρα δεν πλήρωναν από και πέρα θα πληρώνουν δίδακτρα αρκετά υψηλά. Με εξαίρεση εκείνους οι οποίοι μπορεί να πλήρωναν στην Αγγλία ή στις ΗΠΑ.

Έκτοτε η θέση των δημοσίων πανεπιστημίων θα είναι δεινή, διότι η κυβέρνηση και η αντιπολίτευση δεν προάγουν μόνο την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων αλλά και τη λεγόμενη "οικονομική αυτοτέλεια" των δημοσίων ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ΑΕΙ και ΤΕΙ. Το δημόσιο θα δίνει στα δημόσια ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα ελάχιστα για τους μισθούς των διδασκόντων και διοικητικών υπαλλήλων, προτρέποντάς τους τα υπόλοιπα να τα βρουν στην αγορά προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στις επιχειρήσεις. Ακόμη και αν το κάνουν, πράγμα που θα σημαίνει ότι αποκλίνουν από το σκοπό τους που είναι η επιστημονική έρευνα και η μετάδοσή της, δεν θα βρουν ποτέ αυτούς τους πόρους που τους λείπουν. Και αυτό γιατί κανένας επιχειρηματίας δε θα πληρώσει μια γνώση που είναι ίσως άυριο, μεθαύριο χρήσιμη για την επιχείρηση. Οι

επιχειρήσεις πληρώνουν μόνο για πράγματα τα οποία μπορούν να εκμεταλλευθούν επικερδώς σήμερα.

Η ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων θα σημάνει, τουλάχιστον όσο αφορά την ανώτατη παιδεία ως δημόσιο αγαθό, την ιδιωτικοποίηση του δημοσίου Πανεπιστημίου καθώς και τη μετατροπή του σε επιχειρηματικό πανεπιστήμιο. Ακόμη και όταν τα δημόσια Πανεπιστήμια επιβάλλουν δίδακτρα, πολλά τμήματα σπουδών που δεν θα πληρούν τα κριτήρια του επιχειρηματικού Πανεπιστημίου, που δεν θα φέρνουν δηλαδή χρήματα και από την αγορά θα αρχίσουν σιγά σιγά να συρρικνώνονται και να κλείνουν. Για το κεφάλαιο η ανώτατη εκπαίδευση είναι πλέον μια αγορά παροχής υπηρεσιών, όπως η δημόσια υγεία και η κοινωνική ασφάλιση. Μέχρι πρότινος η δημόσια υγεία, η κοινωνική ασφάλιση και η ανώτατη παιδεία ήσαν δημόσια αγαθά. Τώρα πλέον το κεφάλαιο τα μετατρέπει με τη βοήθεια του κράτους σε καπιταλιστικά εμπορεύματα, δηλ σε υπηρεσίες, τις οποίες δεν προσφέρει ως δημόσια αγαθά το κράτος, αλλά τις προσφέρουν τώρα πλέον ως εμπορεύματα οι επιχειρηματίες με σκοπό την επίτευξη κέρδους.

2.8 Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην εποχή των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων

Το δημόσιο Πανεπιστήμιο αντιμετωπίζει την πολιτική εγκατάλειψης και τις μεγάλες θεσμικές παρεμβάσεις με τις οποίες οι πανεπιστημιακές σπουδές εκφυλίζονται σε υπηρεσίες κατάρτισης και εμπορευματοποιούνται (απαιτώντας «διασφάλιση ποιότητας» δηλαδή, τυποποίηση, πιστοποίηση και σήμα ποιότητας) και οι φοιτητές αντιμετωπίζονται ως «πελάτες», σύμφωνα με τη «Διαδικασία της Μπολόνια».

Είναι γεγονός ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η ανώτατη εκπαίδευση αντιμετωπίζει μια περιοριζόμενη κρατική χρηματοδότηση σε όλες τις αναπτυγμένες

χώρες, την ίδια στιγμή που αυξάνει δραστικά ο φοιτητικός πληθυσμός. Για παράδειγμα στη Μ. Βρετανία τα τελευταία 40 χρόνια ο φοιτητικός πληθυσμός δεκαπλασιάστηκε, χωρίς αντίστοιχη αύξηση της χρηματοδότησης²⁵. Πρόκειται για μια εξέλιξη που θα πρέπει να ερμηνευτεί ασφαλώς σε συνάρτηση με τις σε παγκόσμιο επίπεδο συντελεσθείσες ή συντελούμενες λειτουργικές-θεσμικές μεταβολές στον πανεπιστημιακό χώρο. Είναι επίσης αλήθεια ότι ακολουθώντας αυτήν τη γενική τάση, η παιδεία και ειδικότερα η ανώτατη, υποχρηματοδοτείται στην Ελλάδα, ενώ δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να επισημάνουμε πως στην ελληνική περίπτωση αυτή η υποχρηματοδότηση εδράζεται σε ένα πεδίο προϋπάρχουσας συγκριτικής υστέρησης των κρατικών δαπανών για την ανώτατη παιδεία έναντι άλλων αναπτυγμένων χωρών.

- Έχουν όμως συνολικά τα πράγματα έτσι όπως τα συνοψίζει η σχετική απόφαση της Εκτελεστικής Γραμματείας της ΠΟΣΔΕΠ;
- Οι πανεπιστημιακές σπουδές εκφυλίζονται σε υπηρεσίες κατάρτισης στο σύνολό τους και το Πανεπιστήμιο από δημόσιο μετασχηματίζεται δομικά σε εμπορευματικό-επιχειρηματικό, ως αποτέλεσμα των θεσμικών παρεμβάσεων της «διαδικασίας της Μπολόνια»;

Αυτά είναι τα κεντρικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν. Η κύρια θέση που υποστηρίζουμε είναι ότι εντός της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης συντελούνται σημαντικές μεταβολές οι οποίες διευρύνουν το ρόλο και τα χαρακτηριστικά της, συγκροτώντας έτσι συνολικά μια νέα εκδοχή της, στη βάση εντούτοις του σκληρού πυρήνα της αστικής πανεπιστημιακής εκπαιδευτικής και ερευνητικής διαδικασίας ο οποίος και δεν μπορεί να μεταβληθεί.

Τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της αστικής εκπαίδευσης και του Πανεπιστημίου, είναι ότι η εκπαίδευση στον καπιταλισμό επιτελεί ένα διπλό ρόλο: παροχή γνώσεων και επιβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας. Οι δυο αυτές λειτουργίες αλληλοδιαπλέκονται εφόσον κοινός τόπος της γνωσιακής και ιδεολογικής λειτουργίας είναι η διευρυμένη αναπαραγωγή των ταξικών θέσεων και φορέων που ορίζει ο κυρίαρχος καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής (ΚΤΠ). Έτσι το περιεχόμενο της γνωσιακής ειδίκευσης που προσφέρει η εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι κοινωνικά

ουδέτερο, δεν πηγάζει από τον «τεχνικό καταμερισμό της εργασίας», αλλά καθορίζεται από τον κοινωνικό (καπιταλιστικό) καταμερισμό της εργασίας που κυριαρχεί πάνω στον τεχνικό, δηλαδή από τις ίδιες τις (καπιταλιστικές) σχέσεις παραγωγής.

Επομένως, τόσο η ιδεολογία όσο και το περιεχόμενο και επίπεδο της γνωσιακής διαδικασίας καθορίζονται σε κάθε περίπτωση από τις συγκεκριμένες κοινωνικές (πρωτίστως) και (επακόλουθα) τεχνικές απαιτήσεις της εργασιακής (δηλαδή ταξικής) θέσης που θα καταλάβουν οι εκπαιδευόμενοι.

Από την άποψη των παραπάνω αναλυτικών παραδοχών μπορεί με άλλη διατύπωση να υποστηριχτεί και ότι: η γνωσιακή διαδικασία εντός του καπιταλισμού, όντας προσδιορισμένη από την ιδιαίτερη θέση των ταξικών φορέων στη διαδικασία της καπιταλιστικής αναπαραγωγής είναι διαδικασία αναπαραγωγική-κατανομική «σύμφωνα με τις απαιτήσεις της διευρυμένης αναπαραγωγής του καπιταλιστικού κοινωνικού καταμερισμού εργασίας» και ταυτόχρονα ως τέτοια διαδικασία (αναπαραγωγική-κατανομική) είναι αναγκαία ιδεολογική.

Ποια είναι ωστόσο τα θεμελιώδη ή δομικά χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας στον καπιταλισμό; Αποφεύγοντας εθνικές ιδιαιτερότητες θα λέγαμε πως αυτά τα χαρακτηριστικά απορρέουν από ή «ανάγονται και προσιδιάζουν στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής». Η εκπαίδευση υπό κεφαλαιοκρατική κυριαρχία πρέπει να συμβάλλει πρωτίστως στην αναπαραγωγή του διαχωρισμού μεταξύ πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας αλλά και την ταξική συνθήκη της διευρυμένης αναπαραγωγής των διευθυνόντων και των διευθυνομένων του καπιταλιστικού συστήματος: «διευρυμένη αναπαραγωγή της εργατικής τάξης σαν τάξης εξουσιαζόμενης και “αμόρφωτης”», αφενός, και αφετέρου «αναπαραγωγή των αστών, των ιδεολόγων τους, των διευθυντών της παραγωγής, της κρατικής γραφειοκρατίας.

Επιχειρώντας έναν πιο συγκεκριμένο προσδιορισμό, θεωρούμε ως κύρια δομικά χαρακτηριστικά της καπιταλιστικής εκπαιδευτικής διαδικασίας τα εξής τέσσερα:

- η εκπαίδευση διαχωρίζεται από την παραγωγή και
- είναι ιεραρχική και ταυτόχρονα
- είναι μαζική, ενώ

-το κράτος είναι ο φορέας της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Ας εξετάσουμε συνοπτικά τα παραπάνω:

Α. Γενεσιουργές συνθήκες της ανάδυσης του ΚΤΠ είναι ο χωρισμός του άμεσου παραγωγού από τα μέσα παραγωγής (που είναι εμμέσως και μέσα συντήρησης), και η ταυτόχρονη απελευθέρωσή του από τις όποιες σχέσεις υποτέλειας, που έχουν ως συνδυασμένο αποτέλεσμα τη μαζική μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα.

Στις συνθήκες κατοχής των μέσων παραγωγής από τους άμεσους παραγωγούς οι αναγκαίες γνώσεις αλλά και η τεχνολογική πρόοδος βρίσκονταν σε άμεση σύνδεση με την παραγωγική διαδικασία. Η απώλεια της κατοχής των μέσων παραγωγής από τους άμεσους παραγωγούς συνεπάγεται ότι η ευθύνη της οργάνωσης και του ελέγχου της εργασιακής διαδικασίας περνάει έξω από τη δική τους πρακτική παραγωγική δραστηριότητα και πείρα. Συνακόλουθα περνάει και έξω από την παραγωγική διαδικασία το σύνολο των γνωσιακών δεξιοτήτων που συνέθεταν την ευθύνη οργάνωσης και ελέγχου της εργασιακής διαδικασίας από τον άμεσο παραγωγό.

Στις συνθήκες απώλειας της κατοχής των μέσων παραγωγής από τον άμεσο παραγωγό και της συνακόλουθης μαζικής μετατροπής της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα, τα μέσα παραγωγής μετατρέπονται αμέσως σε μέσα για την απορρόφηση ξένης [δηλαδή μισθωτής] εργασίας. Δεν χρησιμοποιεί πια ο εργάτης τα μέσα παραγωγής, αλλά τα μέσα παραγωγής χρησιμοποιούν τον εργάτη. Αντί τα μέσα παραγωγής να καταναλώνονται από τον εργάτη σαν υλικά στοιχεία της παραγωγικής του δραστηριότητας, τα μέσα παραγωγής καταναλώνουν τον εργάτη σαν φύραμα του δικού τους προτσές ζωής». «Η υπαγωγή βέβαια του εργάτη στα μέσα παραγωγής, γίνεται δυνατή χάρη σε μια ανάλογη ειδική (τυπικά καπιταλιστική) ανάπτυξη των τελευταίων» που «συντελείται κάτω από την κυριαρχία των κεφαλαιοκρατικών παραγωγικών σχέσεων εξουσίας». Η κυριαρχία λοιπόν των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας «εξασφαλίζει (και προϋποθέτει) μια συγκεκριμένη διαμόρφωση και εφαρμογή των φυσικών επιστημών στην παραγωγική διαδικασία. Η επιστημονική γνώση της παραγωγικής διαδικασίας διαχωρίζεται έτσι από

τον άμεσο παραγωγό. Η επιστήμη εφαρμόζεται στην παραγωγική διαδικασία με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η υπαγωγή του εργάτη στα μέσα παραγωγής».

Αν όχι μόνο εφαρμόζεται αλλά και διαμορφώνεται η επιστήμη ώστε να εξασφαλίζεται η υπαγωγή του εργάτη στα μέσα παραγωγής, τότε βεβαίως η «μη-ουδετερότητά» της και η συγκρουσιακότητα πάνω στο περιεχόμενό της, δεν αφορά μόνο στις «κοινωνικές επιστήμες», αλλά εξίσου και στις «φυσικές επιστήμες». Γράφει χαρακτηριστικά ο Μαρξ «Θα μπορούσε να γράψει κανείς μια ολόκληρη ιστορία εφευρέσεων από το 1830 και δω, που έγιναν απλώς σαν πολεμικά μέσα του κεφαλαίου ενάντια στις ανταρσίες των εργατών». Η «ουδέτερη» επιστήμη είναι λοιπόν, υπό την οπτική που αναπτύσσουμε, ένας μύθος.

Ο χωρισμός της εκπαίδευσης από την παραγωγή στις ιστορικές συνθήκες της κεφαλαιοκρατικής κυριαρχίας αφενός απορρέει από το χωρισμό του άμεσου παραγωγού από τα μέσα παραγωγής και αφετέρου αποτελεί ιδεολογικό όρο αναπαραγωγής αυτού του διαχωρισμού. Ειδικότερα «σ' ότι αφορά... την εργατική τάξη, η καπιταλιστική παραγωγική διαδικασία από μόνη της δεν μπορεί να εξασφαλίσει την εγγάραξη στην εργατική τάξη εκείνων των αξιών, του τρόπου ζωής και των κανόνων συμπεριφοράς που προσιδιάζουν στην ιδιαίτερη θέση της στον κοινωνικό (καπιταλιστικό) καταμερισμό εργασίας. Δεν μπορεί να εγγυηθεί δηλαδή την ιδεολογική κυριαρχία και ηγεμονία της αστικής τάξης πάνω στην εργατική.

B. Υπό καπιταλιστικές συνθήκες λοιπόν η εκπαίδευση εμφανίζεται ως αυτόνομη και δομικά διαχωρισμένη από την παραγωγή λειτουργία που παρέχεται μαζικά και υποχρεωτικά πριν από την ένταξη στην παραγωγική διαδικασία από ειδικούς-ιδιαίτερους σχολικούς-εκπαιδευτικούς μηχανισμούς με την αντίστοιχη ιεραρχία.

Η ιεραρχία του εκπαιδευτικού μηχανισμού βρίσκεται σε άμεση αντιστοιχία με την ιεραρχία που απορρέει από την κυριαρχία του ΚΤΠ, σε επίπεδο καπιταλιστικής επιχείρησης και συνολικής κοινωνικής δομής. «Δεν θα μπορούσε να είναι και διαφορετικά εφόσον η εκπαίδευση, χάρη στο χωρισμό της από τις άλλες κοινωνικές λειτουργίες, και πρώτα απ' όλα από την παραγωγή, αναλαμβάνει να παίζει ένα

αποφασιστικό ρόλο για τη διευρυμένη αναπαραγωγή των κοινωνικών φορέων και τον προσανατολισμό τους στις ιεραρχικά δομημένες θέσεις που παράγει και αναπαράγει ο κοινωνικός (καπιταλιστικός) καταμερισμός εργασίας». Η γενίκευση-μαζικοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι το αποτέλεσμα των απαιτήσεων της μαζικής καπιταλιστικής παραγωγής και της πολυπλοκότητάς της (σύνθετα τεχνικά συστήματα παραγωγής). Σε αυτό το μαζικό εκπαιδευτικό σύστημα το Πανεπιστήμιο αποτελεί την κορυφή εφόσον παράγει την επιστήμη αλλά και εκπαιδεύει σε αυτήν.

Γ. Το Πανεπιστήμιο καταλαμβάνοντας λοιπόν σε αυτό το ιεραρχικό και μαζικό εκπαιδευτικό σύστημα την κορυφή της πυραμίδας συμπυκνώνει, αναπαράγει, εμπεδώνει και επικυρώνει τον ειδικά καπιταλιστικό διαχωρισμό διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Στόχος του η διευρυμένη αναπαραγωγή των λειτουργιών των ταξικών θέσεων και φορέων καπιταλιστικής εξουσίας (αστική τάξη) και διοίκησης - ελέγχου των εργατών σε αντιστοιχία με τις «λειτουργίες του κεφαλαίου». Και βέβαια η αναπαραγωγή της κρατικής και ιδεολογικής ελίτ του αστικού κράτους, δηλαδή εκείνων των φορέων και λειτουργιών που αφορούν την «ευρύτερη κοινωνική αναπαραγωγή» και που οι γνωσιακές τους δεξιότητες προφανώς «ούτως ή άλλως συγκροτούνταν έξω από τη σφαίρα της παραγωγής» και πριν τον καπιταλισμό.

Δ. Φορέας της εξω-παραγωγικής εκπαιδευτικής διαδικασίας δεν μπορεί παρά να είναι το αστικό κράτος ως ο «συλλογικός κεφαλαιοκράτης», ανεξάρτητα από το αν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι δημόσια ή ιδιωτικά, καταρχήν γιατί μόνο το αστικό κράτος μπορεί να προσδιορίσει συμπυκνωτικά, να οργανώσει και να εκφράσει το στρατηγικό συμφέρον της αστικής τάξης ως τάξης: «διατήρηση και αναπαραγωγή της ενότητας του κάθε κοινωνικού σχηματισμού».

Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε τρία ερμηνευτικά επίπεδα:

Το πρώτο αφορά την απορρέουσα από την αντίφαση ατομικό και συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο αντίφαση ειδίκευση - κινητικότητα. Στόχος του κάθε ατομικού

κεφαλαίου είναι ένα εργατικό δυναμικό πλήρως προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες δικές του εργασιακές απαιτήσεις. Ένα τέτοιο εργατικό δυναμικό ωστόσο θα οδηγούσε σε αγκύλωση την αγορά της εργασιακής δύναμης, και σε μπλοκαρίσματα της συνολικής καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Συμφέρον συνεπώς του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου, δηλαδή της αστικής τάξης ως ενιαίας κοινωνικής δύναμης, είναι το εργασιικό δυναμικό να έχει την πλήρη κινητικότητα που απαιτεί η απρόσκοπτη διευρυμένη συνολική καπιταλιστική αναπαραγωγή. Αυτή η αντίφαση δεν μπορεί να επιλυθεί χωρίς την παρέμβαση του αστικού κράτους: κρατική εγγύηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας .

Το δεύτερο επίπεδο αφορά την ιδεολογική λειτουργία της εκπαίδευσης. Μόνο το αστικό κράτος μπορεί να εγγυηθεί και να επικυρώσει την εγχάραξη της εθνικής-αστικής ιδεολογίας στους εργαζόμενους.

Τέλος το τρίτο επίπεδο, που αφορά ειδικότερα την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, μας υποδεικνύει ότι το κράτος είναι κατά βάση όχι μόνο ο εγγυητής αλλά και ο άμεσος οργανωτής της ανώτατης εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Οι κύριες αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τι σηματοδοτούν

Για το ζήτημα των αλλαγών που ήδη έχουν συντελεστεί, αλλά και που αναμένονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχουν γραφτεί πολλές και αξιόλογες αναλύσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Η ίδια η ΠΟΣΔΕΠ μάς έχει εφοδιάσει με ένα σημαντικό όγκο τέτοιων αναλυτικών δεδομένων μέσω του δικτυακού της τύπου. Εμείς θα περιοριστούμε απλώς στο να καταγράψουμε καταρχάς ότι θεωρείται στη βιβλιογραφία ως πιο κρίσιμο στο κλίμα που συμβολικά σηματοδοτεί η «διαδικασία της Μπολόνια».

Σύμφωνα με την αναλυτική παρουσίαση του Απέκη (2001:11-14), οι νεοφιλελεύθερης έμπνευσης πολιτικές παρεμβάσεις στην εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα στην Ευρώπη έχουν πάρει τα σχήματα «Ευρωπαϊκός χώρος ανώτατης εκπαίδευσης» και «Ευρωπαϊκός χώρος έρευνας».

Βασικοί στόχοι του πρώτου χώρου μεταξύ άλλων είναι:

- η πιο άμεση «σύνδεση» της εκπαιδευτικής διαδικασίας με τις επιχειρήσεις,
- η «απασχολησιμότητα» και «κινητικότητα» των αποφοίτων,
- η «ευελιξία» των παρεχόμενων σπουδών,
- η οργάνωση σε «δύο κύκλους» των πανεπιστημιακών σπουδών, έναν «προπτυχιακό» και ένα «μεταπτυχιακό». Ο πρώτος κύκλος θα παρέχει τίτλο σπουδών που θα αναγνωρίζεται στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας ως «ικανό επαγγελματικό προσόν»,
- η εμπέδωση ενός «συστήματος διδακτικών μονάδων» (ECTS) ώστε να καταστεί δυνατή η λειτουργία ενός «κοινού συστήματος αξιολόγησης» και «αναγνωρισιμότητας» ανάμεσα στους τίτλους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Βασικός στόχος του δεύτερου χώρου μεταξύ άλλων είναι:

- η χρηματοδότηση «δράσεων μεγάλης κλίμακας που «θα διεξάγονται κατά προτίμηση από εταιρικά σχήματα δημόσια ή ιδιωτικά».

Στα πλαίσια αυτά κομβικές αλλαγές που σηματοδότησαν και αναμένεται να σηματοδοτήσουν μεταβολές ειδικότερα στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση θεωρούνται, μεταξύ άλλων, οι εξής:

- τα «Επιχειρησιακά Προγράμματα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης» (ΕΠΕΑΕΚ) I (1994-2000) και II (2000-2006) με χρηματοδότηση από Β΄ και Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ) αντίστοιχα: οι βασικές παρεμβάσεις που χρηματοδοτήθηκαν στα πλαίσια των ΕΠΕΑΕΚ είναι η αναμόρφωση των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών, η διαμόρφωση μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών, η διεύρυνση της τριτοβάθμιας

- εκπαίδευσης, η προώθηση της δια βίου εκπαίδευσης, η σύνδεση των Πανεπιστημίων με την αγορά εργασίας,
- η νομοθέτηση της οδηγίας ΕΕ 89/48 (Προεδρικό Διάταγμα 165/2000) «για την αναγνώριση των επαγγελματικών δικαιωμάτων μετά από τριετείς μεταλυκειακές σπουδές στην Ευρωπαϊκή Ένωση»,
  - ο νόμος για την «ανωτατοποίηση» των ΤΕΙ του Μαΐου του 2001, ο νόμος (πλέον) για τη «Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση – σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – παράρτημα διπλώματος» και
  - το σχέδιο νόμου για τη «Συστηματοποίηση της Δια Βίου Μάθησης».

Μια αρχική αποτίμηση για τις εκπαιδευτικές αλλαγές

Α. Στα πλαίσια των χρηματοδοτήσεων από ΚΠΣ/ΕΠΕΑΕΚ δημιουργούνται πολλά νέα τμήματα. Πολλά από αυτά τα νέα τμήματα δεν εμφανίζουν «ένα σαφώς οριοθετημένο και επιστημολογικά διακριτό επιστημονικό αντικείμενο» και μάλλον περισσότερο αντιστοιχούν «σε γνωστικά αντικείμενα ενός τομέα ή μαθήματος» με τις αντίστοιχες επιπτώσεις στο επιστημονικό πεδίο και στα «εργασιακά δικαιώματα». Το γεγονός της μη σαφούς επιστημονικής οριοθέτησης αυτών των νέων τμημάτων, σε συνδυασμό με την ανωτατοποίηση των ΤΕΙ, οδηγεί σε σύγχυση ανάμεσα στην επαγγελματική κατάρτιση και την πανεπιστημιακή εκπαίδευση και σε υποβάθμιση των παρερχομένων πτυχίων, σε μια «εξίσωση προς τα κάτω», στην κατεύθυνση των οδηγιών της Μπολόνια . Παράλληλα μέσω των ίδιων χρηματοδοτήσεων για την αναμόρφωση των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών καταργούνται ή συμπυκνώνονται βασικά μαθήματα, κατακερματίζονται τα τμήματα σε πολλές κατευθύνσεις, ενώ προστίθενται μαθήματα κυρίως «δεξιοτήτων» τα οποία απαιτούν την αφαίρεση άλλων μαθημάτων.

Από την άποψη των παραπάνω μεταβολών θα μπορούσε να συναχθεί ότι ένα τουλάχιστον μέρος των προπτυχιακών σπουδών υποβαθμίζεται σε μια κατεύθυνση

πρακτικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης «που ικανοποιεί τις άμεσες απαιτήσεις της αγοράς». Υποβαθμίζεται και από την άποψη των υπάρχουσών υποδομών εφόσον η διεύρυνση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν ακολουθήθηκε από αντίστοιχη αύξηση της κρατικής χρηματοδότησης.

Οι εξελίξεις αυτές εντάσσονται στη γενικότερη τάση των εθνικών πολιτικών χρηματοδότησης των αναπτυγμένων βιομηχανικών κρατών, που δείχνουν να σηματοδοτούν περιορισμό-πίεση προς τα τμήματα βασικής έρευνας (π.χ. φυσική) και τα τμήματα ανθρωπιστικών-κοινωνικών επιστημών, ενώ κάποια άλλα τμήματα χρηματοδοτούνται με πολύ περισσότερους πόρους (π.χ. κάποιες περιοχές των φυσικών επιστημών, της βιολογίας, των επιστημών των μηχανικών, της διοίκησης επιχειρήσεων και των νομικών).

Στα πλαίσια αυτά, η αναγνώριση επαγγελματικών δικαιωμάτων μετά από τριετείς μεταλυκειακές σπουδές σε συνδυασμό με την ανωτατοποίηση των ΤΕΙ εντείνουν τις πιέσεις για έναν πρώτο κύκλο σπουδών (προπτυχιακό), σε ένα μεγάλο μέρος του σχετικά υποβαθμισμένο, που θα χορηγεί πτυχίο τύπου bachelor και θα αποτελεί προθάλαμο για ένα δεύτερο κύκλο σπουδών (master και διδακτορικά), στην κατεύθυνση των δύο κύκλων σπουδών της «Διακήρυξης της Μπολόνια».

B. Μέσω των ΕΠΕΑΕΚ, «έγινε... δεκτό ότι τα Μεταπτυχιακά... δεν είναι στις υποχρεώσεις της πολιτείας να τα στηρίζει οικονομικά!». Η αρχική λοιπόν χρηματοδότηση των Μεταπτυχιακών σπουδών από τα ΚΠΣ οδήγησε σε «στήσιμο» σχετικών προγραμμάτων πολλά από τα οποία στη συνέχεια ελλείπει χρηματοδότησης εκβιαστικά οδηγήθηκαν (για να μην κλείσουν) στην επιβολή διδάκτρων στους φοιτητές ή/και στην αναζήτηση (εξάρτηση) από εξωτερική χρηματοδότηση. Έχουμε έτσι μια εσωτερική διαφοροποίηση στο περιεχόμενο του δημόσιου χαρακτήρα του Πανεπιστημίου εφόσον ένα σημαντικό (και αυξανόμενης βαρύτητας) μέρος των σπουδών δεν παρέχεται πλέον δωρεάν, και οι φοιτητές αντιμετωπίζονται σαν πελάτες ή καταναλωτές. Εδώ πρέπει βέβαια να εντάξουμε και το «Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο» (ΕΑΠ) και το υπό

ίδρυση «Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδας» (ΔΠΑΕ) εφόσον αμφότερα απαιτούν δίδακτρα.

Κρίσιμη σημασία για το χαρακτήρα των μεταπτυχιακών που ιδρύθηκαν στη βάση των χρηματοδοτήσεων των ΚΠΣ/ΕΠΕΑΕΚ (τα λεγόμενα Μεταπτυχιακά Διπλώματα Ειδίκευσης – ΜΔΕ) είχαν αυτές οι ίδιες οι χρηματοδοτήσεις. «Τα μεταπτυχιακά που οδηγούν σε διδακτορικό, και τα οποία άλλωστε ήταν τα μόνα που λειτουργούσαν σε κάποια έκταση στο ελληνικό πανεπιστήμιο, δεν ήταν επιλέξιμα και όχι μόνον δεν χρηματοδοτήθηκαν αλλά δεν εγκρίθηκε η λειτουργία τους από το ΥΠΕΠΘ!». Κατ’ αυτόν τον τρόπο προκρίθηκε η έγκριση μάλλον μεταπτυχιακών προγραμμάτων «επαγγελματικής εξειδίκευσης» σε συνάρτηση με τις «ανάγκες της αγοράς» και με κύριο χαρακτηριστικό «τη δυνατότητα άμεσης πρακτικής εφαρμογής και απόδοσης», ενώ παραμερίστηκαν γνωστικά αντικείμενα «κύρια στις επιστήμες του ανθρώπου, με αιτιολογικό ότι δεν “πωλούν”» και γενικότερα οι «κλασικού τύπου μεταπτυχιακές σπουδές με έμφαση στη βασική έρευνα» .

Οι εξελίξεις αυτές συνδέονται με τη γενικότερη διεθνή τάση εμφάνισης σχολών και τμημάτων, προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών, διαφορετικών. Προκύπτει έτσι μια κατηγοριοποίηση ή κατακερματισμός σε σχολές, τμήματα και μεταπτυχιακά προγράμματα αιχμής (θύλακες υψηλής εξειδίκευσης), αλλά και βασικής έρευνας, που κατοχυρώνουν αυξημένα εργασιακά δικαιώματα και αποτελούν τους κύριους τόπους αναπαραγωγής των διευθυντικών θέσεων στην παραγωγική βάση και στο εποικοδόμημα και σε τμήματα «μελετών επιχειρήσεων», ακόμα και σε τμήματα μόνο διδασκαλίας τα οποία δεν διεξάγουν επί της ουσίας έρευνα²⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3**3. Το Μνημόνιο στην παιδεία****3.1 Κριτική αξιολόγηση του Μνημονίου**

Σήμερα γνωρίζουμε ότι το Μνημόνιο δεν ήταν «αναγκαιότητα» ή «μονόδρομος», όπως παρουσιάζεται, αλλά προσχεδιασμένη δική επιλογή. Αυτό το γνωρίζουμε από δηλώσεις στελεχών όπως: αδράνεια για τη συλλογή φορολογικών εσόδων, φούσκωμα δημοσιονομικού ελλείμματος του 2009, δηλώσεις περί «χρεοκοπίας» και «Τιτανικού». Το Μνημόνιο και η υπαγωγή στο ΔΝΤ ήταν επιλογή ισχυρών μερίδων της αστικής τάξης, διότι δεν θα μπορούσαν να φανταστούν καλύτερη ευκαιρία από την υπαρκτή κρίση δημόσιου χρέους για να προωθήσουν τις ταξικές αλλαγές που προωθούνται με το Μνημόνιο. Στόχος των δανειστών μας ευθύς εξαρχής ήταν η υπερχρέωση της χώρας και η εν συνεχεία καταλήστευση της δημόσιας περιουσίας και των πλουτοπαραγωγικών πηγών μας μέσω του μηχανισμού ελεγχόμενης πτώχευσης που θα τεθεί σε ισχύ το 2013, εφόσον επικυρωθεί η σχετική αναθεώρηση της Συνθήκης της Λισαβόνας από τα είκοσι επτά μέλη της ΕΕ²⁷. Η χώρα μας θα μπορούσε να αντιταχθεί στο Μνημόνιο και την έλευση του ΔΝΤ στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, με κινήσεις όπως οι εξής:

- ❖ Ανάδειξη των δομικών διαστάσεων της οικονομικής κρίσης, ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με την ασυδοσία του χρηματιστικού κεφαλαίου και με τη χρεοκοπία διεθνώς του μοντέλου ανάπτυξης που στηρίζεται στον περιορισμό των λαϊκών εισοδημάτων με παράλληλη αύξηση του δανεισμού. Επίσης, ανάδειξη της διεθνούς και ευρωπαϊκής διάστασης του προβλήματος δημόσιου δανεισμού, αντί για δηλώσεις περί γενικευμένης διαφθοράς στην Ελλάδα.

- ❖ Σύναψη συμμαχιών με τις χώρες της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα και με τις πολιτικές δυνάμεις που αντιτίθενται στην δικτατορία των αγορών, ώστε να συγκροτηθεί ένα μέτωπο που θα διεκδικούσε συνολική ευρωπαϊκή λύση, χωρίς το ΔΝΤ. Η ευρωπαϊκή λύση θα έπρεπε να κινείται σε δύο κατευθύνσεις: (α) ανατροπή της νεοφιλελεύθερης αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης, με ρυθμίσεις όπως η δυνατότητα των κρατών να δανείζονται από την ΕΚΤ με ευνοϊκούς όρους (β) αύξηση του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού για να προωθηθούν πολιτικές αναπτυξιακής αναδιανομής προς τις δυνάμεις της εργασίας, ανασυγκρότησης της παραγωγικής βάσης των οικονομικά ασθενέστερων χωρών, οικολογικού μετασχηματισμού της παραγωγής.
- ❖ Ενεργοποίηση του λαϊκού παράγοντα τόσο στην Ελλάδα όσο και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ώστε να αυξηθεί η πίεση για να επιτευχθούν τα παραπάνω, δηλαδή να διαμορφωθεί πλαίσιο διαπραγμάτευσης και αντιμετώπισης των προβλημάτων ευνοϊκότερο από αυτό που δημιουργήθηκε με την κυβερνητική ανοχή των επιθέσεων που μιλούσαν για «τεμπέληδες» και «διεφθαρμένους» Έλληνες.
- ❖ Άμεσα μέτρα για την ενίσχυση της συλλογής φορολογικών εσόδων και ασφαλιστικών εισφορών, τον δραστικό περιορισμό της φοροδιαφυγής, την αύξηση της φορολογίας του μεγάλου πλούτου και των κερδών των μεγάλων επιχειρήσεων. Άμεσα μέτρα για τη μείωση των αντι-παραγωγικών δημόσιων δαπανών (π.χ. πάγωμα στρατιωτικών εξοπλισμών).
- ❖ Αποφασιστική δράση ενάντια στα κερδοσκοπικά παιχνίδια εις βάρος των ομολόγων του ελληνικού Δημοσίου, αντί αυτά να ενθαρρύνονται μέσω της Τράπεζας της Ελλάδας.
- ❖ Διερεύνηση δυνατοτήτων για εναλλακτικό δημόσιο δανεισμό εκτός αγορών (π.χ. μέσω διακρατικών συμφωνιών).

Η αλήθεια είναι ότι το μνημόνιο αυτό και γενικότερα ο μηχανισμός δήθεν «στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από τα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης και το ΔΝΤ αποσκοπούν στην ασύμμετρη ικανοποίηση των δανειστών του de facto πτωχευμένου ελληνικού Δημοσίου. Οι δανειστές σε χρήμα ικανοποιούνται στο ακέραιο τόσο για το κεφάλαιο όσο και για τους τόκους. Αντίθετα οι «δανειστές» σε είδος, δηλαδή αυτοί οι οποίοι έχουν πιστώσει το κράτος με την εργασιακή τους δύναμη (δημόσιοι υπάλληλοι και λειτουργοί) ή τις ασφαλιστικές τους εισφορές (συνταξιούχοι), καθώς και οι αναγκαστικοί χρηματοδότες του (φορολογούμενοι) επωμίζονται όλο το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής. Το παράδοξο μάλιστα είναι ότι όλοι αυτοί είναι ψηφοφόροι, σε αντίθεση με τους περισσότερους από τους κατατασσόμενους προνομιακά δανειστές σε χρήμα (αφού το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του δημόσιου χρέους οφείλεται, άμεσα ή έμμεσα, σε αλλοδαπούς πιστωτές). Το παράδοξο τούτο αποτελεί και μια ένδειξη για την «ποιότητα» της δημοκρατίας μας.

Η επιδίωξη να επιρριφθεί το σύνολο των συνεπειών της υπερχρέωσης στον ελληνικό λαό είναι άδικη, διότι όση ευθύνη φέρουν οι Έλληνες ψηφοφόροι που ψήφισαν τους κυβερνώντες, οι οποίοι ανεύθυνα και αλόγιστα δανείζονταν τις τελευταίες δεκαετίες, άλλη τόση φέρουν και οι μέτοχοι των αλλοδαπών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που ψήφισαν τις διοικήσεις τους, οι οποίες εξίσου ανεύθυνα και αλόγιστα δάνειζαν. Η ίδια επιδίωξη είναι όμως και μη ρεαλιστική, γιατί μια υπερβολικά γρήγορη αφαίμαξη πόρων από την εθνική οικονομία, προκειμένου να εξυπηρετηθεί το χρέος, οδηγεί σε επιδείνωση της ύφεσης, εισάγοντάς μας σε φαύλο κύκλο.

Ο άλλος δρόμος θα ήταν η αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους και η σταδιακή ανάκτηση των κρατικών ομολόγων από τη δευτερογενή αγορά, σε τιμές αρκετά χαμηλότερες από την ονομαστική τους αξία. Οι πόροι για την ανάκτηση αυτή θα μπορούσαν να εξευρεθούν με τη βαθμιαία απόλυση της ιδιωτικής περιουσίας του ελληνικού Δημοσίου, παράλληλα με την εσωτερική δημοσιονομική εξυγίανση. Βραχυπρόθεσμα η αναδιάρθρωση θα ήταν ίσως ένας δρόμος ακόμη πιο δύσβατος από το μνημόνιο, αλλά μακροπρόθεσμα είναι μάλλον η μόνη διέξοδος για την ελληνική οικονομία και κοινωνία²⁸.

3.2 Παιδεία και Μνημόνιο

Ποτέ άλλοτε δεν υπονομεύτηκε η εκπαίδευση τόσο απροσχημάτιστα ως δημόσιο αγαθό και δεν δέχτηκαν οι εκπαιδευτικοί τόσο αδίστακτη επίθεση όσο στην εποχή του Μνημονίου. Στρατηγική επιλογή των κυρίαρχων δυνάμεων είναι η εκπαίδευση να αντιστοιχηθεί στις ανάγκες κερδοφορίας και ανταγωνιστικότητας του κεφαλαίου. Από αυτό απορρέουν η υποχρηματοδότηση, η εμπορευματοποίηση-ιδιωτικοποίηση, η επιδείνωση εργασιακών σχέσεων, η ενίσχυση των ανισοτήτων, δηλαδή οι βασικοί πυλώνες της κυβερνητικής πολιτικής για την παιδεία.

Η υποχρηματοδότηση οδηγεί σε ραγδαία επιδείνωση όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και την επιστημονική έρευνα. Η υποχρηματοδότηση δεν είναι συγκυριακή. Εντάσσεται στην επιλογή για σταδιακή απόσυρση του κράτους από την χρηματοδότηση της δημόσιας παιδείας.

Στον προϋπολογισμό του 2011, οι δαπάνες του υπουργείου Παιδείας μειώνονται στο 2,96% του ΑΕΠ, από τις οποίες μόνο το 2,75% είναι για το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα. Πενιχρές είναι και οι προϋπολογιζόμενες δαπάνες για την έρευνα.

ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το υπουργείο περικόπτει κατά το 1/3 τους πόρους των ΑΕΙ και ΤΕΙ, οδηγώντας τα σε οικονομική και λειτουργική χρεοκοπία. Επίσης, παρανομώντας, προχωράει σε συμβάσεις εργασίας που περικόπτουν διδακτικό έργο και αρνείται να πληρώσει τους συμβασιούχους διδάσκοντες (ΠΔ 407/80) και τους έκτακτους εκπαιδευτικούς των ΤΕΙ. Το αποτέλεσμα είναι ότι πολλά ιδρύματα αδυνατούν πλέον να λειτουργήσουν (ΤΕΙ Πειραιά, Αρχιτεκτονική Αθήνας, προβλήματα στο ΑΠΘ). Επίσης, βιβλιοθήκες πανεπιστημίων εκπέμπουν σήμα κινδύνου διότι δεν έχουν πόρους για να λειτουργήσουν. Η υποχρηματοδότηση στα ερευνητικά κέντρα είναι ίδια και χειρότερη, αφού αγγίζει μέχρι και την μισθοδοσία των εργαζομένων σε αυτά (π.χ. επίσχεση εργασίας στο

ΕΛΚΕΘΕ). Η κυβέρνηση προωθεί την «οικονομική αυτοτέλεια» των πανεπιστημίων, βάζοντας τα ίδια να αναζητούν πόρους είτε από επιχειρήσεις είτε από ιδιώτες. Με το φοιτητικό κουπόνι, από τη «χρηματοδότηση των

πανεπιστημίων» περνάμε στην «επιδότηση του φοιτητή». Η αρχή έγινε ήδη στη διά βίου εκπαίδευση. Αυτό είναι το πρώτο βήμα για την αντιμετώπιση του φοιτητή ως «πελάτη» και για την πλήρη απόσυρση τελικά του κράτους από τη χρηματοδότηση των πανεπιστημίων.

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Εδώ εφαρμόζεται ο κανόνας «ό,τι κοστίζει παύει να λειτουργεί»: τα αθλητικά σχολεία έκλεισαν, η ενισχυτική διδασκαλία και η πρόσθετη διδακτική στήριξη καταργήθηκαν, τα ολοήμερα δημοτικά υπολειτουργούν. Εργολάβοι δεν παραδίδουν κτήρια στον ΟΣΚ διότι δεν πληρώνονται. Οι σχολικές επιτροπές φέτος έλαβαν το 1/3 της χρηματοδότησης. Με τις περικοπές αυτές, τα σχολεία δεν μπορούν να καλύψουν τις λειτουργικές τους δαπάνες, με αποτέλεσμα αυτές να καλύπτονται συχνά από τους γονείς (θέρμανση, φωτοτυπίες κ.λπ.). Με πρόσχημα τον εξορθολογισμό, η κυβέρνηση βάζει λουκέτο στο 14% των σχολικών μονάδων: 1.933 είναι τα σχολεία που καταργούνται ή συγχωνεύονται, που σημαίνει 1.054 λιγότερα σχολεία. Ειδικότερα, στην Πρωτοβάθμια, 1.523 σχολικές μονάδες συγχωνεύονται σε 672, με αποτέλεσμα 1.756 τμήματα λιγότερα, ενώ στη Δευτεροβάθμια, 410 σχολικές μονάδες συγχωνεύονται σε 205, με αποτέλεσμα 630 τμήματα λιγότερα. Και αυτό δεν είναι παρά μόνο η πρώτη φάση.

Τα κριτήρια για τις συγχωνεύσεις δεν είναι παιδαγωγικά, όπως διατείνεται το υπουργείο, αλλά μεροληπτικά ταξικά. Αυτό το καταδεικνύουν επιλογές όπως π.χ. ότι συγχωνεύονται πολλά εσπερινά σχολεία και σχολεία σε εργατικές συνοικίες. Οι συγχωνεύσεις είναι αντιπαιδαγωγικές διότι δημιουργούνται πολυπληθή, απρόσωπα σχολεία και τμήματα, όπου οι έρευνες δείχνουν ότι ενισχύονται τόσο τα αρνητικά συναισθήματα των μαθητών/τριών (ανασφάλεια, άγχος κ.λπ.) όσο και η μαθητική παραβατικότητα και βία. Επιπλέον, στην περιφέρεια τα προβλήματα θα είναι εντονότερα διότι θα αυξηθεί η σχολική διαρροή και θα ερημώσει ακόμη περισσότερο η ύπαιθρος.

Ιδιωτικοποίηση-εμπορευματοποίηση

Παράλληλα και σε συνδυασμό με την υποχρηματοδότηση, προωθείται η ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση σε όλες τις βαθμίδες και σε όλες τις πτυχές της εκπαίδευσης: κατασκευή υποδομών, παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, υπηρεσίες καθαριότητας κ.λπ. Χαρακτηριστικές πρόσφατες περιπτώσεις είναι: (α) η κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, δηλαδή μιας ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας, και στη θέση του η δημιουργία ενός ΝΠΙΔ και (β) η κατάργηση του Οργανισμού Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων, που είναι ΝΠΙΔ, και η εκχώρηση του έργου και της περιουσίας του σε ένα ΝΠΙΔ, πράγμα που θέτει σε κίνδυνο την δωρεάν διάθεση των σχολικών βιβλίων.

Επιδείνωση εργασιακών σχέσεων

Ακολουθώντας τη γενική πορεία, οι εργασιακές σχέσεις των εκπαιδευτικών επιδεινώνονται ραγδαία. Η μεγάλη μείωση του εισοδήματος θα συνεχιστεί με το νέο μισθολόγιο και τις περικοπές των κοινωνικών επιδομάτων. Οι ελαστικές σχέσεις εργασίας συνεχώς διευρύνονται όπως καταδεικνύουν τα παραδείγματα συμβασιούχων εκπαιδευτικών στα ΑΕΙ και ΤΕΙ που αναφέραμε παραπάνω, αλλά και το γεγονός ότι επεκτείνεται ο αριθμός συμβασιούχων -ΕΣΠΑ σε όλα τα ολόήμερα δημοτικά και τα γυμνάσια. Στο τέλος του 2011, τα 2/3 των εκπαιδευτικών θα απασχολούνται με ελαστικές σχέσεις εργασίας! Παράλληλα, η ανεργία των εκπαιδευτικών θα εκτιναχθεί αφού καταργούνται πολλές οργανικές θέσεις εξαιτίας των συγχωνεύσεων και, επιπλέον, εφαρμόζεται και στην εκπαίδευση ο κανόνας «5 αποχωρούν, 1 προσλαμβάνεται».

Διεύρυνση ανισοτήτων

Πέρα από τις συγχωνεύσεις και την επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων, η δημόσια εκπαίδευση υποβαθμίζεται επίσης μέσα από επιλογές όπως:

- (α) απίσχναση της γενικής/ανθρωπιστικής παιδείας, ιδίως στο επίπεδο του Λυκείου,
- (β) ενίσχυση της στροφής προς την κατάρτιση, τις πιστοποιημένες δεξιότητες και τις αποσπασματικές πληροφορίες, αντί για την σπουδή συνεκτικών σωμάτων γνώσης και την καλλιέργεια κριτικής σκέψης,
- (γ) υπαγωγή της επιστημονικής έρευνας στις ανάγκες των αγορών με νέους όρους
- (δ) προωθούνται οι «αξίες» της ανταγωνιστικότητας, του καταναλωτισμού και της ιδιοτέλειας, οι οποίες ουδεμία σχέση έχουν με την επιστημοσύνη.

Το «νέο λύκειο» που προωθεί το υπουργείο δεν είναι καθόλου νέο, αφού παραμένει προθάλαμος εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Παράλληλα, με τη μείωση των μαθημάτων κορμού υπονομεύεται η γενική μόρφωση που πρέπει να παρέχει ένα σύγχρονο Ενιαίο Λύκειο.

Ενώ από την μια μεριά έχουμε την εν λόγω υποβάθμιση, από την άλλη μεριά δημιουργούνται σχολεία - κέντρα αριστείας για μαθητές με ειδικά ταλέντα, που θα λειτουργούν σε συνεργασία με πανεπιστήμια και θα εξασφαλίζουν σε ελάχιστους «δημόσια και δωρεάν υψηλής ποιότητας παιδεία....». Είναι προφανές ότι αυτό θα διευρύνει τις ήδη υπαρκτές μορφωτικές ανισότητες. Επίσης, με τα απολυτήρια δυο ταχυτήτων μειώνεται ο αριθμός των υποψηφίων και επανέρχεται έμμεσα η βάση του 10. Αυτό οξύνει παραπέρα τις ανισότητες, αφού δημιουργούνται απόφοιτοι δυο ταχυτήτων. Απώτερος στόχος είναι η μείωση των υποψηφίων να οδηγήσει στη μείωση του αριθμού των φοιτητών. Το μαζικό πανεπιστήμιο που ξέραμε τελειώνει. Οι παραπάνω επιλογές επιδιώκουν μια ιδιωτικοποιημένη εκπαίδευση που θα παράγει υποβαθμισμένο εργατικό δυναμικό, τόσο σε επίπεδο μόρφωσης όσο και σε επίπεδο μισθού και δικαιωμάτων, το οποίο θα πρέπει συνεχώς να προσαρμόζεται πλήρως στις βραχυπρόθεσμες ανάγκες των αγορών.

3.3 Η επιρροή του Μνημονίου στην εκπαίδευση

Στην τελευταία εκδοχή του Μνημονίου (2/7/2011) γράφονται οι λόγοι της κατεπείγουσας αυτής καταστροφικής απορρύθμισης. Στο άρθρο για την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων ορίζεται ότι «εφαρμόζονται όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων της ΕΕ σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων, συμπεριλαμβανομένης της συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΔΕΚ (μεταξύ άλλων σε σχέση με διπλώματα από παραρτήματα ξένων πανεπιστημίων στην Ελλάδα)». Στην «αναγνώριση» των πτυχίων που προκύπτουν από συμβάσεις δικαιόχρησης (franchising) των κολεγίων με τα ξένα πανεπιστήμια συμβάλλει και η απαξίωση των πτυχίων των δημόσιων ελληνικών πανεπιστημίων, τα οποία βάζονται αδίκως πανταχόθεν, ανεξαρτήτως αν οι Έλληνες απόφοιτοί τους μπορούν και καλύπτουν άνευ άλλου αντίστοιχες θέσεις εργασίας στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα κρατών-μελών της ΕΕ ή γίνονται απρόσκοπτα δεκτοί για μεταπτυχιακές σπουδές στα καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου. Το Μνημόνιο επιτάσσει με ταχύτερες διαδικασίες «αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων που προέρχονται από πτυχία παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων στην Ελλάδα...», όπως αναβαθμίζει λεκτικά τους απόφοιτους των κολεγίων.

Περικοπές δαπανών

Περαιτέρω, το παράρτημα Ι επιτάσσει περικοπές δαπανών «...μέσω των συγχωνεύσεων/κλεισίματος και μείωσης των επιδοτήσεων σε εκπαιδευτικά ιδρύματα (σχολεία, ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)». Επιχειρείται, δηλαδή, και στην εκπαίδευση με ταχύρρυθμες διαδικασίες ένας «δημοσιονομικός “Καλλικράτης”» περικοπών, ώστε και αυτός ο τομέας του Κοινωνικού Κράτους να συρρικνωθεί χάριν των δανειστών μας.

Στο πρόσφατο Μνημόνιο περιλαμβάνεται, επίσης, και ειδικό άρθρο για την «αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος», όπου «η ανεξάρτητη ομάδα δράσης για

την εκπαίδευση δημοσιεύει ένα αναλυτικό προσχέδιο για τη βελτίωση της επάρκειας και της αποτελεσματικότητας στη χρήση πόρων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα. Το προσχέδιο αυτό περιλαμβάνει συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής, τις οποίες το υπουργείο Παιδείας λαμβάνει υπόψη για υλοποίηση. Η κυβέρνηση ετοιμάζει και αρχίζει να υλοποιεί ένα σχέδιο δράσης για τη βελτίωση της επάρκειας και της αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη τα μέτρα που προτείνονται από την ανεξάρτητη ομάδα δράσης». Ο καθένας μπορεί να υποπτευτεί τι μπορεί να κρύβει η αυτόχρονη ασαφής και απαράδεκτη αυτή διατύπωση. Το αντισυνταγματικό σε πολλά του σημεία, όπως υπευθύνως χαρακτηρίζεται, σχέδιο νόμου, απορρίπτεται από την Ακαδημαϊκή Κοινότητα. Οι ευφημισμοί και οι ακυρολεξίες του προσπαθούν να αποκρύψουν την έκδηλη προτίμησή του σε πρότυπα λειτουργίας ιδιωτικής επιχείρησης. Ο δημοσιονομικός «πανεπιστημιακός “Καλλικράτης”» ονομάζεται «εξορθολογισμός». Η περικοπή των ελάχιστων κρατικών ενισχύσεων και η αναζήτηση, όπως όπως, αγοραίων κονδυλίων αποκαλούνται «νέα χρηματοδοτική κουλτούρα». Η προετοιμασία για επιβολή διδάκτρων και τη μετατροπή της Παιδείας σε αγοραίο προϊόν, κατά τη λογική του ήδη παρωχημένου μοντέλου της Μπολόνια, είναι πασιδήλη. Ο επιμερισμός της διδασκαλίας σε σύντομους κύκλους σπουδών αποδιαρθρώνει το ενιαίο και αδιάσπαστο της Γνώσης και της Επιστήμης. Η πανεπιστημιακή μέριμνα για τις βιοτικές και μορφωτικές ανάγκες των φοιτητών καταργείται, ως απολίθωμα ενός «σπάταλου» Κοινωνικού Κράτους. Και, πάνω απ’ όλα, η εισαγωγή του μάνατζμεντ στη διοίκηση και στην οικονομική του διαχείριση προετοιμάζει την απόλυτη ιδιωτικοποίησή του στο μέλλον.

«Ιδιωτική» εκπαίδευση

Η απαγόρευση του άρθρου 16 του Συντάγματος παρακάμπτεται με τη σταδιακή μετατροπή του δημόσιου πανεπιστημίου σε ιδιωτικό. Έτσι, το πανεπιστήμιο παύει να είναι ένα δημόσιο εργαστήριο αξιακών μεταβολών, συνθέσεων και αποσαφηνίσεων, που εξασφαλίζουν την ποιότητα της εκπαίδευσης και την επικοινωνία της με τις νέες τάσεις

της γνώσης, τις επιστημολογικές μεθόδους, τη διαχείριση των δημόσιων αγαθών, την ανύψωση της ποιότητας της Δημοκρατικής Πολιτικής Λειτουργίας.

Ιδιαίτερη αίσθηση προξενεί η εξόφθαλμη παρεμβολή πολλών εμποδίων στην πανεπιστημιακή έρευνα, στη δίδυμη αυτή αδελφή της εκπαίδευσης, όπως επίσης και η μετανεωτερική φράση «υπηρεσίες παιδείας», που χρησιμοποιείται κατά κόρον και είναι δηλωτική του εμπορευματικού χαρακτήρα που προσδίδεται στη δημόσια διαδικασία της Γνώσης.

Ένα πανεπιστήμιο, όμως, που πρέπει να είναι μέσο ανανέωσης και αναδημιουργίας όλης της Κοινωνίας υπό δημοκρατικό έλεγχο, μια εκπαίδευση με αρχές και ανθρωπισμό, ένας πολιτισμός και μια ηθική που δεν υπηρετούν τις αγορές, τον ανθρώπινο εγωισμό και την κερδοσκοπία δεν μπορούν να δομηθούν με εργαλεία της χρηματο-οικονομικής καινοτομίας και ορολογίας που οι ιθύνοντες προσπαθούν να επιβάλουν. Η γνωστική διαδικασία, ως απαύγασμα της διαλεκτικής σκέψης και συνείδησης, ως μήτρα, δηλαδή, της Δημοκρατίας, δεν μπορεί να διεξάγεται με εκδικητικά νεοφιλελεύθερα προτάγματα, που αρδεύουν από το χρηματο-οικονομικό και μονεταριστικό αυταρχισμό της Ευρωπαϊκής Τεχνοδομής, η οποία, μετά την «επιβολή Εργατικού Δικαίου κατεχόμενης χώρας», προσπαθεί να κάνει το ίδιο και στην εκπαίδευση. Η διαλεκτική λειτουργία και η πρόσκτηση της Γνώσης, της κατεδάφισης των αξιωμάτων, της αμφισβήτησης των δογμάτων και της ανασύνθεσης του επίκαιρου νοήματος είναι ο πυρήνας της δημοκρατικής λειτουργίας του υπεύθυνου ανθρώπου αλλά και του λαού, ως οργάνου της λαϊκής κυριαρχίας²⁹.

Η καταγιστική σκιά του Μνημονίου δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για να πραγματωθούν ματαιωμένες «εκσυγχρονιστικές» αντιλήψεις σε ένα μεγάλο ζήτημα που αφορά στην αναπαραγωγή του πραγματικού περιεχομένου της εθνικής και πολιτιστικής μας συνείδησης. Το να προσπερνάς την –έστω ατελώς λειτουργούσα– πολιτιστική σου δομή είναι το προοίμιο για να την εγκαταλείψεις παντελώς και στη θέση της να εισαγάγεις την ιστορική και πολιτιστική ασυνέχεια. Αλλά κάθε πανεπιστημιακή ιδέα εκφράζει το πνεύμα της εποχής που τη γεννά. Κι αυτό που εκπέμπεται σήμερα από

την αγχώδη ενέργεια της κυβέρνησης είναι η μετάλλαξη της πανεπιστημιακής ιδέας και η αποξένωσή της από την κύρια αποστολή της: να ασκήσει, δηλαδή, ιδεολογική και πολιτιστική κηδεμονία στην Κοινωνία, ως αενάως αναβαθμιζόμενο (ποιοτικά και ποσοτικά) δημόσιο αγαθό, με αμετάθετο σκοπό την εξασφάλιση της αυτόνομης αναπαραγωγής του εθνικού μας σχηματισμού.

Αντί της κατεπείγουσας συνειδητοποίησης της επαναστατικής αλλαγής του εξωστρεφούς και ετερόνομου οικονομικού μοντέλου, που –υπό την καταπλεονεκτική λειτουργία των κανόνων της ΟΝΕ και του «ελεύθερου» εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών– αποδιαρθρώνει περαιτέρω τον αδύναμο παραγωγικό ιστό της χώρας και την καταδικάζει σε διαρκή «διαρροή εγκεφάλων», η κυβέρνηση επιχειρεί να διαλύσει το ελληνικό πανεπιστήμιο, που –παρά τα όποια ορατά μειονεκτήματα και τους όποιους αναχρονισμούς του– κατορθώνει, υπό συνθήκες τριτοκοσμικής χρηματοδότησης, να παράγει επιστήμονες και λειτουργούς, που στελεχώνουν θέσεις εξειδικευμένης εργασίας σε όλες τις χώρες του κόσμου. Αυτό αποτελεί σύμπτωμα της παντελώς λανθασμένης σύλληψης της εκπαιδευτικής διαδικασίας αλλά και του κοινωνικό-οικονομικού προβλήματος της χώρας γενικότερα.

Κοινό πλαίσιο αγώνα ενάντια στο Μνημόνιο και το νομοσχέδιο για την Παιδεία

Τον Ιούνιο ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο με σκοπό την εύρεση αγοραστών για την δημόσια περιουσία για την εξεύρεση χρημάτων για την κάλυψη του χρέους της χώρας. Ενός χρέους που δεν δημιουργήσαμε αλλά είμαστε εμείς που καλούμαστε με βία να στερηθούμε θεμελιώδη δικαιώματα και δημόσια αγαθά. Η αρχή της εφαρμογής του Μνημονίου έγινε με τη μείωση των μισθών, την αύξηση της φορολογίας, απολύσεις, κλείσιμο νοσοκομείων, ξεπούλημα ΕΥΑΘ-ΔΕΗ. Το νομοσχέδιο για την Παιδεία είναι ακριβώς αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής που επιβάλουν το ΔΝΤ και το μνημόνιο. Αποτελεί την πιο άμεση και καταλυτική επίθεση στη δημοσία και δωρεάν Παιδεία στην ιστορία της Μεταπολίτευσης της χώρας και η ψήφισή του ήταν κοινή απόφαση των αστικών πολιτικών δυνάμεων εξουσίας ΠΑΣΟΚ-ΝΔ-ΛΑΟΣ-ΔΥ.ΣΗ, που εκφράζουν το

σάπιο πολιτικό σύστημα που οι ίδιοι δημιούργησαν. Άλλωστε η ψήφισή του το καλοκαίρι, σε μια εποχή κοινωνικής αδράνειας, και η σαρωτική συναίνεση τους έχει στόχο να επιβάλει την πλήρη εφαρμογή του Μνημονίου. Είναι σαφές ότι το Παν/μιο σε πολλές περιπτώσεις αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα. Όμως με την ψήφιση του νέου νόμου η πανεπιστημιακή κοινότητα θα αντιμετωπίσει ακόμα περισσότερες δυσκολίες.

Ειδικότερα:

1) *Μείωση στο ελάχιστο της κρατικής χρηματοδότησης.*

Αυτό συνεπάγεται:

A. περικοπές σε κοινωνικές παροχές όπως η σίτιση, στέγαση και τα δωρεάν συγγράμματα. Φυσικά, την οικονομική δυσχέρεια των γονέων των οποίων τα παιδιά σπουδάζουν μακριά από το σπίτι τους και επιβαρύνονται ακόμη περισσότερο με την ανεργία και την οικονομική κρίση η κυβέρνηση δεν το λαμβάνει υπόψη.

B. αύξηση του ρόλου των ιδιωτικών επενδυτών που θα κατευθύνουν την επιστημονική έρευνα. Χωρίς κρατική χρηματοδότηση ΑΕΙ και ΤΕΙ δεν θα μπορέσουν να επιβιώσουν χωρίς την αναζήτηση χορηγών για να καλύψουν τις λειτουργικές τους ανάγκες, μέτρο το οποίο θα υποστούμε οι φοιτητές πληρώνοντας δίδακτρα. Έτσι θα προάγεται η παραγωγή έρευνας για τη «βελτίωση» των καταναλωτικών προϊόντων και τη μεγιστοποίηση των κερδών της εταιρείας που τη χρηματοδοτεί και όχι έρευνα με γνώμονα το συμφέρον του συνόλου της κοινωνίας.

2) *Η επιδίωξη να γίνει ένα Πανεπιστήμιο Α.Ε*

Το πανεπιστήμιο διαμορφώνεται με τρόπο τέτοιο ώστε να ανταποκρίνεται στην αγορά εργασίας και τις αναπτυξιακές ανάγκες της οικονομίας δηλαδή, του ΔΝΤ.

3) Εδώ έρχεται να συμπληρωθεί και η κατάργηση και συγχώνευση σχολών και τμημάτων. Και όπως ακριβώς ορίζεται αυτολεξεί από το νομοσχέδιο η ύπαρξή τους εξαρτάται από τις ανάγκες της οικονομίας της χώρας, που δεν είναι άλλη από την οικονομία του Μνημονίου. Φυσικά αυτό πλήγει κυρίως μικρές σχολές όπως η δική μας, που δεν θα αντέξουν να επιβιώσουν από και που ήδη δεν υπάρχουν επαγγελματικά δικαιώματα και η εργασιακή απορρόφηση είναι ελάχιστη. Το μνημόνιο έτσι εκτός από διαμορφωτής της οικονομίας γίνεται και διαμορφωτής της εκπαίδευσης. Είναι αυτό που καταργεί τμήματα ανεξάρτητα από τις ανάγκες της κοινωνίας αλλά υπακούει στην αύξηση του επιχειρηματικού κεφαλαίου.

4) Φυσικό επακόλουθο είναι η κατάργηση του πτυχίου και η αντικατάστασή του από τίτλου σπουδών που αντιστοιχούν σε πιστωτικές μονάδες, που αντικαθιστούν την ακαδημαϊκή ολότητα του γνωστικού πεδίου. Οι απαραίτητες στην αγορά δεξιότητες αποκτώνται μέσα από ένα ευέλικτο σύστημα κατάρτισης το οποίο ακυρώνει ουσιαστικά την έννοια του προγράμματος σπουδών διευρυμένη έννοια της παιδείας δίνει τη θέση της στην κατάρτιση.

Επιλογή λοιπόν της κυβέρνησης είναι η πλήρης αποδιάρθρωση της ανώτατης παιδείας, η απαξίωση των πτυχίων έτσι ώστε οι απόφοιτοι των προγραμμάτων κατάρτισης να είναι εύκολα αναλώσιμοι χωρίς επιστημονικά-επαγγελματικά δικαιώματα. Αφού δεν θα υπάρχει ένα ενιαίο πτυχίο δεν θα μπορούν να κατοχυρώνονται σαφή εργασιακά και επαγγελματικά δικαιώματα. Οι εργαζόμενοι μετατρέπονται σε σκλάβου της αγοράς εργασίας, ειδικά τώρα στην εποχή της παγκόσμιας οικονομικής και ελληνικής κρίσης του ΔΝΤ.

Ο τρόπος σπουδών θα γίνεται ένα «κυνήγι» διδακτικών μονάδων, μέσα από την επιλογή διαφόρων μαθημάτων και υπό την αξιολόγηση των καθηγητών σχετικά με την συμμετοχή του στο μάθημα, ώστε να μπορεί να περάσει στο επόμενο έτος. Εδώ είναι ξεκάθαρη η μεταφορά μιας «λογικής λυκείου» στο Πανεπιστήμιο όπου δεν υπάρχει

ακαδημαϊκή ελευθερία και η εγκαθιδρύεται η σχέση Πανεπιστημίου με τον φοιτητή-πελάτη.

5) Σπάσιμο σπουδών και πλήρη διάλυση του πτυχίου σε 3 κύκλους : 1ος , 2ος (μεταπτυχιακές σπουδές) 3ος (διδασκαλικό) που αντιστοιχούν σε νούμερα πιστωτικών μονάδων (60/έτους) και θέσπιση της έννοιας σπουδών σύντομου κύκλου (σαν να λέμε 0,5ος κύκλος) που αντιστοιχεί σε 120 πιστωτικές μονάδες.

6) Μειώνεται και η διάρκεια φοίτησης σε $v+2$ και $v+n$ έτη γεγονός που πλήττει μια πλειοψηφία των ήδη υποαμοιβόμενων εργαζόμενων σπουδαστών και ειδικά αυτών με αυξημένες υποχρεώσεις (π.χ πλήρη απασχόληση, οικογένεια κλπ), οι οποίοι θα είναι και οι πρώτοι που αποκλείονται από την ανώτατη Παιδεία.

Όσο αφορά την καθιέρωση μερικής φοίτησης για τους εργαζόμενους φοιτητές, <αυτό το προνόμιο> απ' το νόμο θα το έχουν όσοι πιστοποιούν ότι δουλεύουν 20 ώρες εβδομαδιαία. Όλοι ξέρουμε ότι όσοι συμφοιτητές μας δουλεύουν, εκτός του ότι είναι ανασφάλιστοι και παίρνουν <μαύρα χρήματα>, ο εργοδότης κατά πάσα πιθανότητα δεν θα αναγνωρίσει τις ώρες εργασίας. Η ανώτατη εκπαίδευση οφείλει να είναι πρόσβαση σε όσους το επιθυμούν και όχι με βάση την οικονομική τους ευχέρεια. Ακόμη αν ο φοιτητής αν για οποιοδήποτε λόγο δεν εγγραφεί δεν θα έχει δικαίωμα παρουσίας στην εξεταστική. Επίσης μετά από ένα χρόνο (δηλ. 2 συνεχόμενα εξάμηνα) θα γίνεται η οριστική διαγραφή του από τη σχολή.

7) Επιπλέον, καταργείται η πνευματική και διοικητική αυτονομία των Πανεπιστημίων. Ειδικά ο υπό ψήφιση νόμος Διαμαντοπούλου θα προσφέρει απεριόριστη και ανεξέλεγκτη εξουσία στο 15μελή συμβούλιο, με 7 μέλη είναι εξωτερικά και τα 8 εσωτερικά εκ των οποίων και 1 μόνο φοιτητής. Το Συμβούλιο αυτό θα συγκροτείται από στελέχη τραπεζών

και επιχειρηματίες που θα έχουν τον πρώτο λόγο σε όλα τα ζητήματα του Πανεπιστημίου π.χ να παύουν και εκλέγουν κοσμήτορες και πρυτάνεις, να επιβάλλουν δίδακτρα σε σχολές (ήδη έχουν θεσπιστεί για τον 2ο κύκλο σπουδών και για αλλοδαπούς φοιτητές). Δεν είναι τυχαίο που ήδη 80 επιχειρηματίες έχουν αντιληφθεί την επιχειρηματική ευκαιρία που προσφέρει το ΑΠΘ λόγω της μεγάλης περιουσίας του. Είναι προφανές ότι οι νόμοι της αγοράς θα κατευθύνουν το Πανεπιστήμιο.

3.4 Η κατάργηση του ασύλου

«Το πανεπιστημιακό άσυλο είναι ένα δικαίωμα ιερό, με ιστορία αιώνων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, και το δυσφημίζουν ή συμβάλλουν στον εκφυλισμό του όσοι ανεύθυνα και επιπόλαια το μετατρέπουν ή αφήνουν να μετατραπεί ή καλύπτουν ιδεολογικά τη μετατροπή του από άσυλο των ιδεών σε άσυλο βιαιοπραγιών και καταστροφών»³⁰

«Παρά δε το γεγονός, ότι από το 1974 και μετά η αστυνομία δεν εισήλθε ούτε μια φορά σε κτίριο Α.Ε.Ι. για να προβεί σε σύλληψη ενόχων τέτοιων εγκλημάτων [π.χ. καταλήψεις κτιρίων Α.Ε.Ι., διαλύσεις νόμιμων συνεδριάσεων, εμπρησμοί, εγκλήματα κατά της ζωής, κτλ.] που διαπράχθηκαν κατά εκατοντάδες, ή για να εμποδίσει τη συνέχισή τους, οι τρομοκράτες είχαν την αξίωση να εξασφαλιστεί η ασυδοσία τους με την απαγόρευση της εισόδου κάθε οργάνου της τάξης στα Α.Ε.Ι. Το αίτημα αυτό το κάλυψαν με την ονομασία “κατοχύρωση πανεπιστημιακού ασύλου”»³¹

Άσυλο [< α (στερητικό) + συλάω-ώ (=αφαιρώ, λεηλατώ, λαφυραγωγώ)] σημαίνει χώρος «ιερός» και «απαραβίαστος». Πανεπιστημιακό άσυλο, είναι αντίστοιχα, το «απαραβίαστο» των «ιερών» πανεπιστημιακών χώρων στους οποίους συντελείται επιστημονική έρευνα και διδασκαλία· η νομοθετική κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου αποτελεί στην πραγματικότητα παγκόσμια πρωτοτυπία της ελληνικής έννομης τάξης καθώς αντίστοιχες διατάξεις δεν συναντώνται σε καμία σύγχρονη δημοκρατία. Το

πανεπιστημιακό άσυλο έχει νόημα μόνο εφόσον συνίσταται εννοιολογικά στην αδυναμία παρέμβασης των αστυνομικών αρχών στους χώρους του πανεπιστημίου σε περίπτωση διάπραξης ποινικών αδικημάτων. Αντίθετα, το να γίνεται λόγος για άσυλο ελεύθερης διακίνησης ιδεών, έρευνας και διδασκαλίας είναι εννοιολογικά όχι μόνο άστοχο αλλά και περιττό: η ελεύθερη διακίνηση ιδεών καθώς και η ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας αποτελούν συνταγματικώς κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα, τα οποία μάλιστα απολαμβάνουν στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης της ευρύτερης δυνατής συνταγματικής προστασίας ως επιμέρους εκδηλώσεις της ακαδημαϊκής ελευθερίας (Σ. 16 παρ. 1): τυχόν επέμβαση της αστυνομίας προς παρεμπόδιση της ελεύθερης και ακώλυτης διακίνησης ιδεών, της έρευνας και της διδασκαλίας θα παραβίαζε την ίδια την ακαδημαϊκή ελευθερία.

Το γεγονός ότι ούτε στα προϊσχύοντα Συντάγματα του νέου ελληνικού κράτους ούτε στο ισχύον Σύνταγμα γίνεται οποιαδήποτε αναφορά στην έννοια του πανεπιστημιακού ασύλου δεν σημαίνει βεβαίως ότι η αστυνομία δύναται να επεμβαίνει αδικαιολόγητα στους χώρους των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων χωρίς να υπάρχει ανάγκη εξυπηρέτησης κάποιου νόμιμου σκοπού. Η καταπάτηση του «αερού» και «απαραβίαστου» χαρακτήρα των πανεπιστημίων από την δικτατορία των συνταγματαρχών αποτέλεσε την ιστορική βάση του μη-ικανοποιηθέντος αιτήματος για κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου στο Σύνταγμα του 1975 αλλά και της ίδιας της μεταγενέστερης νομοθετικής αναγνώρισης του πανεπιστημιακού ασύλου σε μία εποχή στην οποία η δημοκρατική νομιμότητα είχε ήδη ούτως ή άλλως παγιωθεί.

Η έφοδος των αστυνομικών δυνάμεων στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών την 22^α Φεβρουαρίου 1973 και η εισβολή άρματος μάχης στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο την 17^η Νοεμβρίου του ίδιου έτους αποτέλεσαν το αποκορύφωμα της κατασταλτικής τρομοκρατίας της δικτατορίας των συνταγματαρχών στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Μετά την κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, ναι μεν κατοχυρώνεται συνταγματικά ο θεσμός των φοιτητικών συλλόγων ως «αναγνώριση» της αντιστασιακής τους δράσης

κατά την διάρκεια της απριλιανής δικτατορίας³² αλλά η τότε κοινοβουλευτική πλειοψηφία της Νέας Δημοκρατίας αποκρούει *expressis verbis*, ρητά και κατηγορηματικά, το αίτημα της αντιπολίτευσης για συνταγματική κατοχύρωση και του πανεπιστημιακού ασύλου.

Συγκεκριμένα, όπως σημείωσε με νόημα – και, όπως *a posteriori* αποδείχθηκε, προφητικά – ο τότε Υπουργός Παιδείας, Π. Ζέπος, «...αυτό το δίκαιον του ασύλου, το οποίον όπως όλοι ξεύρωμεν έχει τας ρίζες του εις αρχαιότατα δίκαια, είναι κάτι τι το οποίον βεβαίως εξυπηρετεί ωρισμένας ιδέας, αλλά είναι και κάτι τι το επικίνδυνον. Διότι, συνταράσσει ή τaráσσει την ενιαίαν λειτουργίαν της Πολιτείας. Δεν είμαι – και θέλω αυτό να το τονίσω σαφέστατα από του βήματος αυτού – εναντίον της ιδέας του Πανεπιστημιακού Ασύλου αλλά φοβούμαι την συνταγματικήν κατοχύρωσιν μιας τοιαύτης διατάξεως, διότι δεν γνωρίζω – και με συγχωρείτε δια την αγραμματοσύνην μου – πού είναι δυνατόν μία τέτοια συνταγματική διάταξις να μας οδηγήση. Θα προτιμούσα αυτό, εάν τυχόν παραστή ανάγκη να ρυθμισθή με κάποιον νόμον, αλλά όχι με συνταγματικήν διάταξιν. Διότι φοβούμαι ότι είναι ενδεχόμενον να αντιμετωπίσωμεν προβλήματα από μίαν τοιαύτην συνταγματικήν διάταξιν τα οποία ουδεμία πτέρυξ εις την αίθουσαν αυτήν θα είναι δυνατόν να αποδεχθή»³³.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την Κατάρτιση του Νέου Συντάγματος, Κωνσταντίνος Τσάτσος, τοποθετήθηκε ως εξής: «Όσον αφορά την σκέψιν περί ασύλου, αντιλαμβάνομαι απολύτως ότι είναι προϊόν της ιστορίας των τελευταίων ετών. Παρεβιάσθη το ακαδημαϊκόν άσυλον, εμπήκεν η αστυνομία, εκτύπησε τους φοιτητάς. Έγιναν όλαι αυταί αι αθλιότητες επί επτά έτη και, βεβαίως, είναι δίκαια και εύλογος η αντίδρασις, η οποία δημιουργείται, ως εκ τούτου. Αυτή όμως είναι μεσαιωνική αντίληψις των Πανεπιστημίων, τα οποία τότε αποτελούσαν κράτος εν κράτει. Ήσαν τελείως ελεύθερα, ήσαν έξω από το Κράτος. Εκεί, βεβαίως, υπήρχεν άσυλον. Ήτο ιερός χώρος, όπως το Βατικανόν εις την Ρώμην. Αυτό, βεβαίως, σήμερον ημπορεί να το ρυθμίση και ο κ. Υπουργός της Παιδείας δια του οργανισμού του Πανεπιστημίου, ο οποίος θα ημπορή να απαγορεύη τας αυθαίρετους επεμβάσεις, είτε της

αστυνομίας είτε οιασδήποτε άλλης αρχής εντός του Πανεπιστημίου. Αλλά να καταστήσωμεν τον χώρο τον ειδικόν, ή μάλλον τους χώρους τους ειδικούς *sacro sancta*, δεν είναι κάτι το οποίον ημπορεί να ανταποκρίνεται εις την δομήν, την σημερινήν, της ζωής. Διότι ημπορεί να βγει αύριον η εκκλησία και να ειπή ότι και αι εκκλησΐαι είναι άσυλα. Οι αρχαίοι ναοί ήσαν άσυλα. Αλλά έτσι δεν εξυπηρετούμεν τίποτε. Καταλαβαίνω την συναισθηματικήν πλευράν του ζητήματος και την σέβομαι αλλά δεν ημπορώ, βάσει αυτής της συναισθηματικής τοποθετήσεως όλων μας αυτήν την στιγμήν, να θεσπίσω διάταξιν εν τω Συντάγματι περί ασύλου»³⁴.

Όπως προκύπτει από τις ως άνω τοποθετήσεις των εκπροσώπων της τότε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, η μη-συνταγματική κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου στο Σύνταγμα του 1975 δεν συνάγεται μόνο εκ της σιγής του Συντάγματος αλλά υπήρξε, πέρα από κάθε αμφιβολία, εκούσια και συνειδητή. Συνεπώς, καθίσταται εμφανές ότι το πανεπιστημιακό άσυλο δεν αποτελεί κανόνα του συνταγματικού δικαίου· οι δε περί του αντιθέτου απόψεις οι οποίες διατυπώνονται σήμερα από ένα μέρος της ελληνικής συνταγματικής θεωρίας αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα *contra constitutionem* ερμηνείας και κείνται κυριολεκτικά εκτός νομικής πραγματικότητας.

Παρόλα αυτά, υποστηρίχθηκε ήδη από πολύ νωρίς – και μάλιστα πολύ πριν από την μεταγενέστερη νομοθετική κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου – η άποψη ότι η αποχή της κρατικής εξουσίας από επεμβάσεις στους πανεπιστημιακούς χώρους επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας ανάγεται σε παλαιά ευρωπαϊκή παράδοση σύμφωνα με την οποία η τήρηση της τάξης και της ασφάλειας στους χώρους αυτούς ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα και ευθύνη των διοικητικών αρχών του πανεπιστημίου ενώ επέμβαση της αστυνομίας χωρίς την θέλησή τους μπορεί να γίνει μόνο σε περίπτωση διάπραξης αξιόποινων πράξεων που στρέφονται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας και, σύμφωνα πάντα με την ίδια άποψη, το υπό την ως άνω έννοια πανεπιστημιακό άσυλο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο τόσο με την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας, όσο και με την, κατ' άρθρο 16 του Συντάγματος, πλήρη αυτοδιοίκηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και

συνεπώς εμπεριέχεται ουσιαστικά στην συνταγματικώς κατοχυρωμένη ακαδημαϊκή ελευθερία³⁵.

Το πανεπιστημιακό άσυλο καθιερώνεται νομοθετικά για πρώτη φορά οκτώ χρόνια μετά την κατάρρευση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, οπότε και τίθεται σε ισχύ ο Ν. 1268/1982³⁶. για την ακρίβεια, το πανεπιστημιακό άσυλο «αναγνωρίζεται» – υπονοώντας ενδεχομένως ότι προϋπήρχε δήθεν ως εθιμικός κανόνας δικαίου – ως μέσο για την πραγμάτωση συγκεκριμένων συνταγματικών σκοπών: «της ακαδημαϊκής ελευθερίας», «της ελεύθερης επιστημονικής αναζήτησης» και «της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών» (άρθρο 2 παρ. 4)³⁷. Μολονότι, ωστόσο, για την εξυπηρέτηση των ως άνω σκοπών, η καθιέρωση του πανεπιστημιακού ασύλου έχει νόημα μόνο όσον αφορά στους χώρους στους οποίους συντελείται επιστημονική έρευνα και διδασκαλία, το πανεπιστημιακό άσυλο καθιερώνεται δυνάμει της παρ. 5 του ως άνω άρθρου για όλους ανεξαιρέτως τους χώρους των πανεπιστημίων (άρθρο 2 παρ. 5). Αρμόδιο όργανο για την πρόσκληση ή άδεια επέμβασης της δημόσιας δύναμης στους χώρους αυτούς ορίζεται ένα τριμελές όργανο αποτελούμενο από τον Πρύτανη ή τον αναπληρωτή του, έναν εκπρόσωπο των καθηγητών και έναν εκπρόσωπο των φοιτητών, οι οποίοι πρέπει να λάβουν ομόφωνη απόφαση ενώ, αν αυτό δεν καταστεί δυνατό, συγκαλείται αυθημερόν η Σύγκλητος του πανεπιστημίου, η οποία αποφασίζει σχετικά με αυξημένη πλειοψηφία 2/3 επί των παρόντων (άρθρο 2 παρ. 6)³⁸. Κατ' εξαίρεση, δίνεται η δυνατότητα επέμβασης της δημόσιας δύναμης χωρίς να δοθεί η ως άνω άδεια στις περιπτώσεις στις οποίες διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα ή αυτόφωρα εγκλήματα κατά της ζωής ενώ η παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου καθίσταται ιδιώνυμο ποινικό αδίκημα (άρθρο 2 παρ. 8)³⁹. Είναι δε εμφανές ότι η άρση του πανεπιστημιακού ασύλου κατά την συντέλεση αδικημάτων του κοινού ποινικού δικαίου, πέρα από αυτόφωρα κακουργήματα ή εγκλήματα κατά της ζωής, είναι στην πράξη εξαιρετικά δυσχερής – ωσάν δηλαδή η πραγματική βούληση του νομοθέτη να ήταν όχι η προαγωγή της ελεύθερης διακίνησης ιδεών, της έρευνας και της διδασκαλίας αλλά η νομοθετική κατοχύρωση του «ιερού» και «απαραβίαστου» των πανεπιστημιακών χώρων κατά τρόπο ώστε να ευνοείται η εντός του πανεπιστημίου διενέργεια παράνομων

πράξεων – καθώς αφενός μεν η επίτευξη ομοφωνίας μεταξύ του Πρύτανη, του εκπροσώπου των καθηγητών και του εκπροσώπου των φοιτητών, που συναπαρτίζουν την Επιτροπή Ασύλου, είναι για τα ελληνικά δεδομένα αναμενόμενο να καθίσταται στις περισσότερες περιπτώσεις σχεδόν ανέφικτη, αφετέρου δε μέχρι να συνεδριάσει η Σύγκλητος του πανεπιστημίου και να λάβει με αυξημένη πλειοψηφία την σχετική απόφαση η ζημία από τις παράνομες πράξεις θα έχει πλέον συντελεσθεί και οι δράστες θα βρίσκονται κατά πάσα πιθανότητα ήδη μακράν των χώρων του πανεπιστημίου. Και να μεν το πανεπιστημιακό άσυλο αφορά μόνο στην διαδικασία πρόληψης και καταστολής των εγκλημάτων (αδυναμία επέμβασης των αστυνομικών αρχών και σύλληψης των δραστών στους χώρους του πανεπιστημίου αν δεν πληρούνται συγκεκριμένες διαδικαστικές προϋποθέσεις) και όχι στην ουσία της ποινικής μεταχείρισης των δραστών (ο άδικος χαρακτήρας των παράνομων πράξεων που τελούνται στους πανεπιστημιακούς χώρους δεν αίρεται και οι δράστες παραμένουν αξιόποιοι) αλλά η ίδια η «λογική» της μη-επέμβασης της αστυνομίας ισοδυναμεί *per se* με ενθάρρυνση της εγκληματικότητας.

Εικοσιπέντε χρόνια μετά την ως άνω νομοθετική «αναγνώριση» του πανεπιστημιακού ασύλου, ο νομοθέτης προσπάθησε, θέτοντας σε ισχύ τον Ν. 3549/2007⁴⁰, να εκλογικεύσει κάπως το συγκεκριμένο νομοθετικό καθεστώς, ενισχύοντας και αποσαφηνίζοντας την κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου για την προάσπιση αποκλειστικά ακαδημαϊκών ελευθεριών και του δικαιώματος στη γνώση και τη μάθηση στην ανώτατη παιδεία, αποσκοπώντας στην αποτροπή της κατάχρησης του για πράξεις που δεν έχουν καμία σχέση με την ακαδημαϊκή λειτουργία των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Συγκεκριμένα, καταργούνται, μεταξύ άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 1264/1982, ορίζονται ως σκοποί του ασύλου η κατοχύρωση των ακαδημαϊκών ελευθεριών και η προστασία του δικαιώματος στη γνώση, τη μάθηση και την εργασία των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας των Α.Ε.Ι. και των εργαζομένων σε αυτά και όχι προσώπων που δεν έχουν σχέση με το πανεπιστήμιο, η ισχύς του ασύλου περιορίζεται μόνο στους πανεπιστημιακούς χώρους στους οποίους γίνεται εκπαίδευση και έρευνα, και σε όχι όλους ανεξαιρέτως τους χώρους

του πανεπιστημίου ενώ η επέμβαση της δημόσιας δύναμης επιτρέπεται πλέον μόνο εφόσον παρίσταται και εκπρόσωπος της δικαστικής αρχής, η πρόσκληση ή η άδεια για επέμβαση της αστυνομίας αποτελεί πλέον αρμοδιότητα του Πρυτανικού Συμβουλίου ή της Διοικούσας Επιτροπής των Α.Ε.Ι. και του Συμβουλίου των Τ.Ε.Ι. τα οποία μάλιστα λαμβάνουν απόφαση με απλή πλειοψηφία, επέμβαση της δημόσιας δύναμης χωρίς να δοθεί η ως άνω άδεια εξακολουθεί να είναι δυνατή μόνο εφόσον διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα ή αυτόφωρα εγκλήματα κατά της ζωής και, τέλος, η παραβίαση των ως άνω διατάξεων εξακολουθεί να αποτελεί ιδιώνυμο ποινικό αδίκημα. Παρά το γεγονός ότι ο νόμος αυτός, ο οποίος κατατέθηκε και ψηφίστηκε μετά από πολύμηνες και έντονες πιέσεις και διαμαρτυρίες καθηγητών και φοιτητών και με προσωπικό κόστος της τότε Υπουργού Παιδείας, Μαριέττας Γιαννάκου, κινείται κατά το μάλλον ή ήττον προς την σωστή κατεύθυνση, το θέμα του πανεπιστημιακού ασύλου δεν αντιμετωπίζεται εντούτοις όπως θα επέβαλλε η οδυνηρή εμπειρία της εικοσιπεντάχρονης εφαρμογής του. Με πιο απλά λόγια, ναι μεν ο θεσμός του πανεπιστημιακού ασύλου αφορά πλέον μόνο στα πρόσωπα τα οποία συνδέονται με το πανεπιστήμιο και στους χώρους στους οποίους συντελείται επιστημονική έρευνα και διδασκαλία, με παράλληλη διευκόλυνση της δυνατότητας άρσης του, αλλά στην πράξη δεν υπήρξαν μέχρι τώρα ούτε αναμένεται να υπάρξουν στο μέλλον σημαντικά αποτελέσματα καθώς, όσο το πανεπιστημιακό άσυλο παραμένει σε ισχύ, θα εξακολουθεί να επικρατεί η αντίληψη ότι στα ελληνικά πανεπιστήμια επιτρέπεται ελεύθερα η διάπραξη αδικημάτων του κοινού ποινικού δικαίου· αντίληψη η οποία δημιουργεί συνθήκες ασυδοσίας και ατιμωρησίας και η οποία δεν απέχει και πολύ από την πραγματικότητα.

Από το 1982, έτος κατοχύρωσης του με το νόμο 1268, μέχρι σήμερα το άσυλο είχε αρθεί σε τέσσερις μόνο περιπτώσεις:

- Το Νοέμβριο του 1985 στο Χημείο Αθηνών που καταλήφθηκε μετά τη δολοφονία του Μιχ. Καλτεζά από τον αστυνομικό Αθ. Μελίστα. Η Επιτροπή Ασύλου, επί πρυτανείας του Μιχ. Σταθόπουλου, αποφάσισε την άρση του και την εκκένωση του κτηρίου.

- Το 1991 επί πρωτανείας του Νίκου Μαρκάτου, μετά το κάψιμο του κτιρίου της πρωτανείας του ΕΜΠ (από δακρυγόνο βλήμα των ΜΑΤ κατά πάσα πιθανότητα), οπότε και γίνανε δεκάδες συλλήψεις.
- Το 1995, πάλι επί πρωτανείας του Νίκου Μαρκάτου, όταν ήρθη το άσυλο στο χώρο εντός του ΕΜΠ και στους γύρω δρόμους. Ακολούθησαν μαζικές συλλήψεις.
- Και το 2002 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης στο Ρέθυμνο, για άσχετο όμως με το κίνημα λόγο (Κατά τη διάρκεια Άτυπης Συνόδου των Υπουργών Εθνικής Άμυνας της ΕΕ, που λάμβανε χώρα εκεί, και στο πλαίσιο των μέτρων ασφαλείας που είχαν επιβληθεί λόγω αυτής, εντοπίστηκε από ελικόπτερο, που διενεργούσε περιπολία, χασισοφυτεία μέσα σε δασώδη έκταση που ανήκε στο Πανεπιστήμιο. Δόθηκε άδεια στους άνδρες της Ασφάλειας, λοιπόν, να μπουν και να ξεριζώσουν τα δενδρύλλια).

Αν μέσα σε τρεις δεκαετίες είχαμε τέσσερις περιπτώσεις άρσης του πανεπιστημιακού ασύλου και μέσα σε ένα μήνα τρεις (Η άρση του ασύλου στο Α.Π.Θ. και η αυτεπάγγελτη εισβολή αστυνομικών δυνάμεων στον προαύλιο χώρο του ιδρύματος ύστερα από εισαγγελική εντολή που κατήγγειλε αξιόποινες πράξεις στο χώρο, η έμμεση αλλά ουσιαστικότερη κατάργηση του ασύλου με τον αποκλεισμό των Προπτυχιαίων και της Νομικής Σχολής από τον ασφυκτικό κλοιό των ΜΑΤ στην πορεία της 7ης Δεκέμβρη, η παραβίαση του ασύλου στην ΑΣΟΕΕ, όταν τα ΜΑΤ προσπάθησαν να εμποδίσουν τους φοιτητές να μπουν στη σχολή τους και να πραγματοποιήσουν τη γενική συνέλευση του Συλλόγου τους) δεν είναι κινδυνολογία αλλά απλώς ρεαλιστική διαπίστωση ότι οδεύουμε προς την κατάργηση του θεσμού του ασύλου στα πανεπιστήμια. Άλλωστε, αυτή είναι η στόχευση των κυβερνήσεων χρόνια τώρα, βάσει των δεσμεύσεων της Ελλάδας από τις Συνθήκες που έχει συνάψει ως κράτος – μέλος της ΕΕ:

- ❖ Συνθήκη Σένγκεν: Το κεκτημένο Σένγκεν, που περιλαμβάνει τη Συμφωνία Σένγκεν (14/6/85), τη συμπληρωματική της Σύμβασης Σένγκεν (19/6/90) και κάποιους ακόμη συναφείς κανόνες και συμφωνίες, άρχισε να ισχύει από το

1995 και από το 1999, με το Πρωτόκολλο που επισυνάφθηκε στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, ενσωματώθηκε στο θεσμικό και νομικό πλαίσιο της ΕΕ. Η Ελλάδα εισχώρησε στη Σένγκεν το 1992. Το κεκτημένο Σένγκεν καθορίζει τους όρους κυκλοφορίας των ατόμων και τη δικαστική συνεργασία στα συμβαλλόμενα κράτη, τον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων, το άσυλο και τη μετανάστευση. Η δε Συνθήκη Άμστερνταμ ενοποιεί και ‘κοινοτικοποιεί’ το άσυλο, τη μετανάστευση και τη δικαστική και αστυνομική συνεργασία σε αστικές και ποινικές υποθέσεις. Ως επιδιώξεις τους τίθενται η καταπολέμηση κάθε μορφής εγκληματικότητας, και η δημιουργία ενός κοινού – κοινοτικού χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (ΧΕΑΔ).

- ❖ Συνθήκη Λισσαβόνας: Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση της Λισσαβόνας, που υπογράφηκε το Μάρτη του 2000 και επικυρώθηκε ένα χρόνο μετά, καθορίζει ότι η ΕΕ θέτει στρατηγικό της στόχο ως το 2010 να έχει γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο. Σύμφωνα με σχετικές ανακοινώσεις της Κομισιόν, τα πανεπιστήμια προβλέπεται να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία της Λισσαβόνας και η συνεργασία πανεπιστημίων – βιομηχανίας πρέπει να ενισχυθεί. Τα πανεπιστήμια πρέπει να γίνουν αποδοτικά και ανταγωνιστικά.
- ❖ Συνθήκη Μπολόνια: Η διαδικασία της Μπολόνια, με απαρχή της την 19/6/99, ανταποκρίνεται ακριβώς στους παραπάνω στόχους με την ίδρυση ως το 2010 ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια δεν ισχύει η προστατευτική ασπίδα του ασύλου και αυτό το μοντέλο επιδιώκεται να επικρατήσει και εδώ. Για παράδειγμα, στη Βρετανία δεν υπάρχει κανένας παρόμοιος νόμος. Η αστυνομία μπορεί να μπει στο χώρο του πανεπιστημίου όπως και οπουδήποτε αλλού. Στη Γαλλία αρκεί μια απλή έκκληση της πρυτανείας για να επέμβει η αστυνομία. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα ήταν το Μάρτιο του 2006, όταν η αστυνομία χρησιμοποιώντας δακρυγόνα εισέβαλε στο ιστορικό Πανεπιστήμιο της Σορβόνης για να τερματίσει βιαίως την κατάληψη των φοιτητών που

αντιστέκονταν στις μεταρρυθμίσεις που προωθούσε η κυβέρνηση. Ακόμη χειρότερη είναι η κατάσταση στη Γερμανία. Η αστυνομία έχει το δικαίωμα κάθε φορά που αυτή (!) το κρίνει αναγκαίο να επεμβαίνει στους χώρους του πανεπιστημίου. Σε όλα τα πανεπιστήμια της Δ. Ευρώπης ισχύουν αυστηρά συστήματα ασφαλείας. Η προστασία τους εξασφαλίζεται από ειδικό προσωπικό του πανεπιστημίου ή από τις αρμόδιες αρχές. Υπάρχουν βέβαια και πανεπιστήμια που έχουν αναθέσει τη φύλαξή τους σε ιδιωτικές εταιρείες.

Στις ΗΠΑ, από την άλλη, η φύλαξη των πανεπιστημίων γίνεται από υπαλλήλους, ενώ στα μεγάλα campus φοιτητές των ιδρυμάτων εργάζονται ως ωρομίσθιοι (!) με αρμοδιότητα να εποπτεύουν το χώρο και να ενημερώνουν τις αρχές του ιδρύματος και την αστυνομία σε περίπτωση εγκληματικών ενεργειών. Υπάρχουν ακόμη και ειδικές υπηρεσίες ασφαλείας, ενώ τα μεγάλα πανεπιστήμια έχουν και δικά τους αστυνομικά τμήματα. Η συντριπτική δε πλειοψηφία των δημοσίων πανεπιστημίων φρουρείται πλέον από ένοπλους αστυνομικούς.

Η ερμηνεία του προστατευτικού περιεχομένου του ασύλου από την πανεπιστημιακή κοινότητα παραμένει, όπως είναι αναμενόμενο, στο στενό γράμμα του νόμου, που ορίζει ότι το άσυλο προστατεύει την ακαδημαϊκή ελευθερία στην εκπαίδευση και την έρευνα και την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών. Αποσιωπά το χαρακτήρα του ασύλου ως ευρύτερου λαϊκού δημοκρατικού κεκτημένου, καρπού των φοιτητικών αγώνων του '75 και '78-'79 ενάντια στο Ν.815 για τα Α.Ε.Ι. Δε λείπουν βέβαια και ακόμη πιο αντιδραστικές απόψεις από πλευράς πανεπιστημιακών.

Ο νέος νόμος καταλύει το θεσμικό πλαίσιο του ασύλου. Σύμφωνα με το Άρθρο 3 του νόμου, «το άσυλο καλύπτει τους χώρους στους οποίους γίνεται εκπαίδευση και έρευνα», ενώ με τον παλιό νόμο καλύπτονταν όλοι οι χώροι των ΑΕΙ. Ως σκοπός της αναγνώρισης του ασύλου ορίζεται: «η προστασία του δικαιώματος στη γνώση και τη μάθηση έναντι οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει». Επομένως, άνετα μια φοιτητική κατάληψη μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοιου είδους προσπάθεια και ως παράβαση του ασύλου και οι παραβάτες (δηλαδή οι φοιτητές που θέλουν να υπερασπιστούν τα δικαιώματα και

τα συμφέροντά τους) να καταδικαστούν σε φυλάκιση τουλάχιστον 6 μηνών, αφού αυτήν την ποινή προβλέπει η παρ. 7 του ίδιου άρθρου.

3.5 Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στο στόχαστρο του μνημονίου

Ήδη από την εποχή που υπογράφηκε η Σύμβαση της Μπολόνια, το «εκπαιδευτικό Μάαστριχτ» όπως χαρακτηρίστηκε, έγινε ξεκάθαρη η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης να υπαγάγει τα πανεπιστήμια στον έλεγχο των πολυεθνικών και των μεγάλων μονοπωλιακών επιχειρήσεων διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την κερδοφορία του κεφαλαίου και την καπιταλιστική ιδιοποίηση της επιστήμης και την αντικατάσταση του επιστημονικού δυναμικού με μια μάζα φθηνού και ευέλικτου εργατικού δυναμικού.

Εκεί αποσκοπούσε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης που είχε ως σημείο αναφοράς τη μείωση των προπτυχιακών σπουδών σε τρία έτη (bachelor) και την καθιέρωση πανεπιστημίων – πτυχίων πολλαπλής ταχύτητας. Με αυτό τον τρόπο τα προγράμματα σπουδών θα αντιπροσωπεύουν μια γενική συρραφή αποσπασματικών γνώσεων και δεξιοτήτων πλήρως προσαρμοσμένων στις ανάγκες της αγοράς εργασίας με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Η μείωση του προπτυχιακού χρόνου σπουδών ισοδυναμεί στην πράξη με καίριο πλήγμα στο κύρος του πτυχίου και στα εργασιακά δικαιώματα που αυτό κατοχυρώνει. Ο στόχος αυτής της ρύθμισης είναι διπλός: αφενός μεν να μειώσει το κόστος σπουδών αφετέρου δε να μειώσει την αξία της εργατικής δύναμης των αποφοίτων συμβάλλοντας έτσι στην κερδοφορία του κεφαλαίου.

Αυτή την επιδίωξη έρχεται να υλοποιήσει το προσχέδιο νόμου που κατατέθηκε πρόσφατα από το Υπουργείο Παιδείας με στόχο να μετατρέψει τα πανεπιστήμια σε επιχειρήσεις, να απαξιώσει ακόμα περισσότερο τα πτυχία και να καταστήσει την παιδεία ταξικό προνόμιο εντείνοντας τους ιδιωτικοοικονομικούς όρους λειτουργίας των ιδρυμάτων.

Κατάργηση του αυτοδιοίκητου των πανεπιστημίων – καταστράτηγηση του άρθρου 16

Η κυβέρνηση θεσμοθετεί τη δημιουργία ενός Συμβουλίου Διοίκησης το οποίο θα απαρτίζεται κατά την κυνική ομολογία από εξωπανεπιστημιακές προσωπικότητες (κατά το ήμισυ) και θα συγκεντρώνει όλες τις αποφασιστικές αρμοδιότητες λειτουργώντας εν είδει Διευθυντηρίου. Συγκεκριμένα θα είναι αυτό που θα «χαράσσει τη στρατηγική του ιδρύματος σε εθνικό και διεθνές επίπεδο», θα καταρτίζει τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας των Πανεπιστημίων, θα εγκρίνει τον προϋπολογισμό, θα εκλέγει και θα παύει τα υπόλοιπα όργανα του πανεπιστημίου, ενώ θα έχει τη γενική εποπτεία και τον έλεγχο της αξιολόγησης, της διαχείρισης των πόρων και της διαμόρφωσης των ορίων της ακαδημαϊκής ελευθερίας (άσυλο). Το φοιτητικό κίνημα θα έχει μάλλον διακοσμητική παρουσία στο Συμβούλιο Διοίκησης, αφού όπως προβλέπεται στο νομοσχέδιο η φοιτητική κοινότητα θα έχει μόνον ένα εκπρόσωπο, ο οποίος θα εκλέγεται με ενιαίο ψηφοδέλτιο.

Εισαγωγή εξωτερικής αξιολόγησης – δημιουργία μηχανισμού πιστοποίησης των προγραμμάτων σπουδών

Τα προγράμματα σπουδών θα εγκρίνονται από την Αρχή Διασφάλισης και πιστοποίησης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Πρόκειται για μηχανισμό αξιολόγησης της «ανταγωνιστικότητας» των πανεπιστημίων, από τις εκτιμήσεις του οποίου θα εξαρτάται η ίδια η λειτουργία του πανεπιστημίου! Για την αποτελεσματικότητα του έργου της αξιολόγησης το νομοσχέδιο προβλέπει τη δυνατότητα της Αρχής να εισηγηθεί στο Υπουργείο Παιδείας την ολική ή μερική αναστολή της κρατικής χρηματοδότησης ενός ιδρύματος, αν το ίδρυμα με δική του υπαιτιότητα, δεν παρέχει το απαιτούμενο υλικό πληροφόρησης και την απαραίτητη τεκμηρίωση. Σε κάθε περίπτωση η ίδια η έκδοση αρνητικής πιστοποίησης συνεπάγεται τον περιορισμό της κρατικής χρηματοδότησης του εν λόγω ιδρύματος.

Ως εκ τούτου, τα πανεπιστήμια είναι καταδικασμένα εκ των προτέρων να πειθαρχήσουν στις κυβερνητικές εντολές και να ευθυγραμμιστούν για παράδειγμα με τα

τριετή προγράμματα σπουδών ή με την κατάρτιση προγραμματικών συμφωνιών από τις οποίες θα εξαρτάται η κρατική χρηματοδότηση.

Τρεις κύκλοι σπουδών - σύστημα πιστωτικών μονάδων - Βασική διοικητική μονάδα η Σχολή και όχι το Τμήμα

Οι σπουδές διαρθρώνονται σε τρεις κύκλους. Ο πρώτος κύκλος σπουδών συνίσταται στην παρακολούθηση ενός προγράμματος σπουδών και περιλαμβάνει μαθήματα που αντιστοιχούν κατ' ελάχιστο σε 180 ακαδημαϊκές μονάδες. Συνεπώς, οδηγούμαστε σε τριετείς σπουδές αφού αυτή είναι η διαδεδομένη ευρωπαϊκή πρακτική, όπως προέκυψε από τη Διακήρυξη της Μπολόνια και της ανάγκης του κεφαλαίου για την μείωση του επιστημονικού δυναμικού και την ταυτόχρονη παραγωγή μιας πλατιάς μάζας ήμι-ειδικευμένου, ευέλικτου και φθηνού εργατικού δυναμικού. Ο δεύτερος κύκλος θα είναι ο μεταπτυχιακός στον οποίο θα μετατίθεται η πραγματική γνώση του επιστημονικού αντικειμένου και ο τρίτος κύκλος θα είναι ο διδακτορικός όπου θα επιδιώκεται η ειδίκευση του επιστημονικού αντικειμένου. Μέσα στα πανεπιστήμια θα υπάρχουν και κέντρα αριστείας που θα προετοιμάζουν μια «ελίτ επιστημόνων» η οποία θα στελεχώσει τη διοίκηση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων και τον κρατικό μηχανισμό.

Πλέον, με τις ρυθμίσεις του νομοσχεδίου ως βασική ακαδημαϊκή μονάδα ορίζεται η σχολή και όχι το τμήμα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι φοιτητές εισάγονται μέσω εισαγωγικών εξετάσεων σε σχολή και όχι σε τμήμα και στη συνέχεια εισάγονται σε προγράμματα σπουδών από το δεύτερο έτος. Η μεταπήδηση σε σχολή γίνεται βάσει κλειστού αριθμού εισακτέων οι οποίοι θα έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς το γενικό πρόγραμμα σπουδών του πρώτου ακαδημαϊκού έτους και θα κατατάσσονται ανάλογα με το βαθμό των εισαγωγικών εξετάσεων και τις επιδόσεις τους στο πρώτο αυτό εισαγωγικό έτος. Πρόκειται επομένως για προπαρασκευαστικό – δοκιμαστικό έτος από το οποίο θα κρίνεται η συνέχεια των σπουδών. Οι φοιτητές μετά το σκόπελο των πανελλαδικών εξετάσεων θα έχουν να ξεπεράσουν πλέον και τη δοκιμασία του προπαρασκευαστικού έτους που θα μετατρέψει τα πανεπιστήμια σε εκπαιδευτικά κότεργα.

Η πλήρης εφαρμογή του συστήματος των πιστωτικών μονάδων θα επιταχύνει τη διασύνδεση των πανεπιστημίων με τα προγράμματα δια βίου μάθησης, δηλαδή μετά κάθε λογής κέντρα κατάρτισης και επανακατάρτισης. Μόνο τυχαία, άλλωστε, δεν πρέπει να θεωρείται η αναφορά στο Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων και η δυνατότητα των πανεπιστημίων να οργανώσουν προγράμματα «σύντομου κύκλου σπουδών» (μέχρι δύο έτη) και προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Περιστολή των δημοκρατικών ελευθεριών μέσα στο πανεπιστήμιο – κατάργηση του ασύλου

Στο πανεπιστήμιο – επιχείρηση δεν μπορεί να έχει θέση το συνδικαλιστικό κίνημα των φοιτητών. Για το λόγο αυτό προβλέπεται ότι οι εκπρόσωποι των φοιτητών στα συλλογικά όργανα θα γίνεται μέσω ενιαίου ψηφοδελτίου, ενώ επιδιώκεται η υποκατάσταση της συλλογικής διεκδίκησης μέσω ενός κέντρου παραπόνων, που θα λέγεται ο «Συνήγορος του Φοιτητή».

Η πιο ακραία μορφή επίθεσης στα δημοκρατικά κεκτημένα του φοιτητικού κινήματος γίνεται μέσω της σιωπηρής κατάργησης του ασύλου. Συγκεκριμένα, το νομοσχέδιο δεν κάνει την παραμικρή αναφορά στο άσυλο αποφεύγοντας συνειδητά τη νομοθετική κατοχύρωσή του προκειμένου να νομιμοποιήσει εκ των προτέρων τις αστυνομικές επεμβάσεις εντός του πανεπιστημίου. Επιπλέον, οποιαδήποτε διακοπή του εκπαιδευτικού έργου και της εν γένει λειτουργίας του ιδρύματος θα επιτρέπεται μόνο με απόφαση του πρύτανη και αυτό σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Αυτό σημαίνει ότι κάθε μορφή κινητοποίησης εντός του πανεπιστημίου θα μπορεί να διώκεται.

Νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου – Επώνυμες έδρες

Το κάθε ίδρυμα θα έχει το δικό του νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας, το οποίο θα δραστηριοποιείται αξιοποιώντας την περιουσία του πανεπιστημίου εκτός της κρατικής χρηματοδότησης. Θα μπορεί για παράδειγμα να ιδρύει εκδοτικούς οίκους ή να διαχειρίζεται με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια τη σίτιση και τη στέγαση των φοιτητών.

Επιπλέον, όμως, το πανεπιστήμιο θα μπορεί να ιδρύει επώνυμες έδρες διδασκαλίας και έρευνας σε συγκεκριμένη γνωστική περιοχή. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: «για την ίδρυση της απαιτείται η δωρεά στο ίδρυμα από οποιαδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο κεφαλαίου για την κάλυψη των δαπανών της διδακτικής και της γενικότερης επιστημονικής δραστηριότητας της έδρας». Φυσικά, οι «μαικήνες» που θα χρηματοδοτούν τις έδρες θα ανταμείβονται ιδιοποιούμενοι τα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας των πανεπιστημίων τα οποία θα εφαρμόζονται έτσι άμεσα στην παραγωγική διαδικασία.

Η ιδιωτικοποίηση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και η πρόσδεση της στο άρμα της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και της μείωσης του κόστους εργασίας συνδέεται άμεσα με το βάθεμα της οικονομικής κρίσης, που στον ελληνικό καπιταλισμό εκδηλώνεται μέσα από την κρίση του δημοσίου χρέους. Το συγκεκριμένο νομοσχέδιο δεν είναι τίποτε παραπάνω από μια ιδιότυπη εφαρμογή του Μνημονίου στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Το καπιταλιστικό κράτος είναι αυτή τη στιγμή ένα βήμα πριν κηρύξει στάση πληρωμών στην εκπαίδευση καταδικάζοντας τα σχολεία και τα πανεπιστήμια σε χρεοκοπία. Προκειμένου να αποφύγει αυτό το ενδεχόμενο προβαίνει σε δραματική μείωση της χρηματοδότησης στα πανεπιστήμια πειθαρχώντας παράλληλα και στις επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θέλουν τα πανεπιστήμια μηχανισμούς αναπαραγωγής των ελαστικών σχέσεων εργασίας. Δημιουργείται με αυτό τον τρόπο η ταξική βάση συσπείρωσης και συγκρότησης ενός πλατιού κοινωνικού μετώπου φοιτητών και εργατών στη βάση των προβλημάτων που γεννάει η οικονομική κρίση. Είναι καθήκον της επαναστατικής αριστεράς που δραστηριοποιείται εντός των πανεπιστημίων να οργανώσει τους πολιτικούς όρους συγκρότησης αυτού του μετώπου που θα θέσει το ζήτημα της μονομερούς διαγραφής του χρέους προτάσσοντας παράλληλα το πολιτικό πρόγραμμα της εργατικής κυβέρνησης.

3.6 Η αξιολόγηση της σχολικής μονάδας στην Φινλανδία: Σκέψεις και προβληματισμοί για την Ελλάδα

Τα τελευταία χρόνια, μετά τα πρωτεία των δεκαπεντάχρονων Φινλανδών μαθητών στο πρόγραμμα PISA, γίνεται συχνότατα λόγος για την ανάγκη υιοθέτησης από τη χώρα μας του φινλανδικού μοντέλου εκπαίδευσης. Πολιτικοί, ΜΜΕ, ακαδημαϊκοί παράγοντες και εκπαιδευτικοί αναλυτές παίρνουν θέση υπέρ ή κατά ενός τέτοιου εγχειρήματος προτείνοντας μάλιστα και μέτρα εκπαιδευτικής πολιτικής που θα έκαναν το φινλανδικό πρότυπο αξιοποιήσιμο για τα ελληνικά δεδομένα.

Στην απόπειρα ερμηνείας των υψηλών επιδόσεων των Φινλανδών μαθητών στο διαγωνισμό PISA η εισήγηση στηρίζεται σε δύο βασικές παραδοχές: (α) ότι η εκπαίδευση αποτελεί *«έναν ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους»* (Althusser) και (β) ότι *«τα πράγματα που συμβαίνουν εκτός σχολείου διέπουν και εξηγούν όσα συμβαίνουν εντός σχολείου»* (Sadler).

Διαπιστώνεται ότι οι μεταρρυθμίσεις με άξονες την αποκέντρωση, τη γονική επιλογή, τη λογοδοσία/ αξιολόγηση με κριτήριο τα αποτελέσματα κοκ. στη φινλανδική εκπαίδευση ήταν επακόλουθο της πολιτικής αλλαγής που σημειώθηκε στη χώρα με την άνοδο στην εξουσία του νεοσυντηρητικού-νεοφιλελεύθερου Εθνικού Κόμματος Συνασπισμού, το 1987. Οι θιασώτες του *«Φινλανδικού Μοντέλου»* στην Ελλάδα θα πρέπει συνεπώς να λάβουν υπόψη τους ότι η όποια προσπάθεια οι Έλληνες μαθητές να προσεγγίσουν τις φινλανδικές επιδόσεις δεν θα περιοριστεί στο χώρο της εκπαίδευσης αλλά συνεπάγεται αναδιάρθρωση του ευρύτερου πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού συγκείμενου.

Φθάνοντας σε ένα πολυθέσιο σχολείο του Ελσίνκι, το πρώτο πράγμα που σου κάνει εντύπωση είναι η συνύπαρξη παιδιών με μεγάλο εύρος ηλικιών. Επειδή οι μαθητές μένουν στο ίδιο σχολείο για εννέα χρόνια, μπορεί κάποιος να δει εφήβους στη σκάλα αλλά και μικρά παιδιά επτά χρονών να παίζουν στην παιδική χαρά του σχολείου. Αυτή ίσως είναι και η μεγαλύτερη διαφορά που έχουν τα σχολεία της Φινλανδίας και της Ελλάδας - ότι οι μαθητές περνούν εννέα χρόνια στο ίδιο σχολείο, συνδυάζοντας τους ρόλους της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα παιδιά αρχίζουν τα

επίσημα μαθήματα τους όταν γίνονται επτά χρονών και μένουν στο ίδιο σχολείο έως ότου γίνουν 16. Ακολούθως θα πάνε ή στο λύκειο, που θα τους οδηγήσει στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ή σε μια επαγγελματική σχολή. Συνήθως τα σχολεία στην Φινλανδία έχουν πολλούς ανοικτούς χώρους, γυάλινους τοίχους, έξυπνο σχεδιασμό, βιβλιοθήκες και υπολογιστές. Αισθάνεσαι εκεί μέσα, παρά το μεγάλο αριθμό των μαθητών που έχουν μερικά σχολεία - και 500 παιδιά ακόμα - μια ηρεμία και μια ησυχία που σε ξενίζει. Κι αυτό θα μπορούσε να οφείλεται σε μια άλλη πολιτιστική διαφορά - ότι οι μαθητές δεν φορούν παπούτσια, αλλά περπατούν γύρω με τις κάλτσες τους. Αυτό δίνει μια αίσθηση ενός φιλικού χώρου ή ακόμα και οικογενειακού. Αν και μερικοί από τους εφήβους βρίσκουν ενοχλητικό να έχουν τόσα πολλά μικρά παιδιά γύρω τους, αυτή η συνύπαρξη κάνει να φαίνεται το φινλανδικό σχολείο λιγότερο εφηβικό γκέτο από ό,τι ένα συνηθισμένο σχολείο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Οι δάσκαλοι αναγνωρίζουν ότι αυτή η ενιαία σχολική δομή σημαίνει ότι το προσωπικό ξέρει τους μαθητές και τις οικογένειές τους πολύ καλά, δεδομένου ότι οι μαθητές θα είναι εκεί από τη νηπιακή ηλικία. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί στα σχολεία αυτά λένε ότι το σύστημα του ενιαίου σχολείου, με ένα γνωστό περιβάλλον, κάνει τα παιδιά να αισθανθούν ασφαλέστερα, με μικρή πιθανότητα του φόβου για το άγνωστο και μια πιο εύκολη μετάβαση στα εφηβικά χρόνια και έπειτα στο επόμενο στάδιο της προχωρημένης εκπαίδευσης (Λύκειο). *"Η βάση της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας μας είναι η ισότητα"*, λέει μια δασκάλα και συμπληρώνει ότι η θέση του δασκάλου στη Φινλανδία έχει μεγάλο κύρος και αναγνωρίζεται η κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου.

Μια άλλη παράμετρος είναι η καλή γνώση των Αγγλικών που ξέρουν τα παιδιά, που διδάσκονται μόνο στο σχολείο τους κι όχι στα φροντιστήρια και σε ιδιαίτερα μαθήματα. Κι αυτό γιατί η καλή γνώση μιας τουλάχιστον ξένης γλώσσας είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους Φινλανδούς, γιατί η γλώσσα τους είναι ξεκομμένη από τις υπόλοιπες παραδοσιακές γλώσσες της Ευρώπης (όπως και η Ελληνική). Τα παιδιά αποκτούν την πρώτη τους επαφή με τις ξένες γλώσσες παρακολουθώντας ταινίες στη τηλεόραση (οι

ταινίες εκεί δεν είναι μεταγλωττισμένες όπως στη Γερμανία για παράδειγμα). Έτσι, τα παιδιά από πολύ νωρίς προσπαθούν να διαβάσουν τους υπότιτλους και παράλληλα ακούνε την ξένη γλώσσα. Αλλά αποκτούν εμπειρίες της ξένης γλώσσας και μέσα από την τεχνολογία, τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, από τα game boy κλπ.

Επιγραμματικά θα λέγαμε ότι στη Φινλανδία η εκπαίδευση έχει αναχθεί σε αγαθό υψηλής αξίας από τη δεκαετία του '70. Τότε άρχισε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, καρπού της οποίας είναι η σημερινή αναγνώριση από όλο τον κόσμο. Πιστεύουν ότι μέσω της εκπαίδευσης η οικονομία στις σύγχρονες κοινωνίες λειτουργεί αποτελεσματικότερα, δίδοντας παράλληλα στην αγορά εργασίας τη δυνατότητα να αποδίδει τα μέγιστα προς όφελος της ευημερίας του συνόλου.

Τα παιδιά αφού πάνε στο νηπιαγωγείο ή στους παιδικούς σταθμούς, κάνουν μια προκαταρτική τάξη (pre -school) μεταξύ του 6ου και του 7ου έτους της ηλικίας τους και στα 7 πάνε στο κανονικό σχολείο. Την εβδομάδα τα μικρά παιδιά παρακολουθούν 19 ώρες, αργότερα 23 ώρες και τέλος στις μεγάλες τάξεις οι μαθητές κάνουν 30 ώρες.

Οι δήμοι όμως - αυτοί προσλαμβάνουν το προσωπικό του σχολείου μαζί με το Συμβούλιο των γονέων και κηδεμόνων αλλά έχουν και την ευθύνη των σχολείων - μπορούν να προσαρμόζουν τα ωράρια ή προτείνουν την επιμήκυνσή τους. Είναι ενδιαφέρον ότι η κρατική επιχορήγηση προς τους δήμους αγγίζει το 57%, από εκεί και πέρα αναλαμβάνουν οι δήμοι να καλύψουν τα υπόλοιπα.

Στο πανεπιστήμιο οι μαθητές εισάγονται με πανεθνικές εξετάσεις, όταν τελειώσουν τις σπουδές τους στο Λύκειο (16 - 19 ετών). Εξετάζονται στη μητρική τους γλώσσα (υπάρχει μια μειονότητα που μιλάει Σουηδικά), στη δεύτερη εθνική (είτε πρόκειται για τη φινλανδική είτε για τη σουηδική), μια ακόμη ξένη γλώσσα και τέλος είτε μαθηματικά είτε ένα μάθημα γενικών σπουδών. Στις γενικές σπουδές, ο μαθητής μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στη Βιολογία, στη Γεωγραφία, στη Χημεία, στη Φυσική, στην Ιστορία και στις Πολιτικές Επιστήμες, στη Φιλοσοφία ή στην Ψυχολογία. Προκειμένου όμως να μπει κάποιος στην Ιατρική ή στη Νομική Σχολή, οι μαθητές

παρακολουθούν επιπλέον μαθήματα, και ενδεχόμενως πληρώνουν επιπλέον χρήματα για δύο ή και τρία χρόνια.

Στην τριτοβάθμια Εκπαίδευση υπάρχουν τα Πανεπιστήμια και τα Τεχνολογικά Ιδρύματα (Polytechnics). Τα πανεπιστήμια απολαμβάνουν καθεστώς υψηλής αυτονομίας, παραμένουν όμως υπό την επίβλεψη του κράτους και αποτελούν το ακαδημαϊκό σκέλος της ανωτάτης εκπαίδευσης. Σκοπεύουν στην έρευνα και οι φοιτητές στοχεύουν στο διδακτορικό. Οι τεχνολογικές σχολές από την άλλη είναι ιδρύματα που είτε ανήκουν στους δήμους είτε σε ιδιώτες, και χορηγούν μπάτσελορ. Βρίσκονται κοντά στις ανάγκες της αγοράς εργασίας και από αυτά αποφοιτούν νοσοκόμες, φυσιοθεραπευτές, κοινωνικοί λειτουργοί, αλλά και μηχανικοί και μουσικοί. Για την είσοδο στα πολυτεχνεία χρειάζεται ο μαθητής, είτε να δώσει τις γενικές, εθνικές εξετάσεις είτε να έχει τελειώσει τις σπουδές του στην τεχνική εκπαίδευση.

Το σχολείο χρησιμοποιείται και για τη φροντίδα των παιδιών όταν δουλεύουν οι γονείς. Έτσι μπορούν να παραμείνουν στον ίδιο χώρο παιδιά νηπιακής ηλικίας (από οκτώ μηνών) μέχρι και 16 χρονών. Για τους νεότερους μαθητές η επίσημη σχολική ημέρα τελειώνει περίπου στις 1 το μεσημέρι αλλά μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις εγκαταστάσεις του σχολείου για να γευματίσουν, να διαβάσουν, να κάνουν αθλητισμό κλπ. Τα δε σχολικά γεύματα είναι δωρεάν.

Η συμπεριφορά των παιδιών προκαλεί ανησυχίες στους καθηγητές και στους δασκάλους στην Ελλάδα. Αλλά αυτό δε συμβαίνει στα σχολεία της Φινλανδίας. Εάν υπάρχει πρόβλημα με κάποιους μαθητές, πρώτα γίνεται κουβέντα με τα ίδια τα παιδιά και εάν δεν βρεθεί φόρμουλα για την επίλυση του προβλήματος, καλούνται οι γονείς. Μάλιστα Και οι αποβολές δεν έχουν την τιμητική τους στα σχολεία αυτά. Τα παιδιά είναι πιθανό να πάνε στο τοπικό τους σχολείο, εκτός κι αν οι γονείς θέλουν ένα σχολείο με μια ιδιαίτερη ειδικότητα, όπως μουσικό ή χορευτικό κλπ.

Η ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση σημαίνει ότι δεν υπάρχουν μαθητές δύο ταχυτήτων αλλά προχωρούν με όλους τους μαθητές, επιδιώκοντας υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης για όλα τα παιδιά ως τα 16 τους.

Και υπάρχει ιδιαίτερη φροντίδα για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. Στόχος του συστήματος είναι ο εντοπισμός τους όσο το δυνατόν νωρίτερα, κυρίως στο νηπιαγωγείο ή στον παιδικό σταθμό, για να τους δώσουν μια επιπλέον βοήθεια και υποστήριξη. Στη Φινλανδία οι διακοπές το καλοκαίρι διαρκούν δύο μήνες, περίπου. Και είναι αρκετές αν συγκριθούν με τις διακοπές σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Αλλά αυτό δεν φαίνεται να ενοχλεί τους υπεύθυνους της Παιδείας στη Φινλανδία.

Η Φινλανδία, έχει το μισό πληθυσμό της Ελλάδας - μόλις 5,2 εκατομμύρια κατοίκους, και βρίσκεται στο μετάνισμα μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής. Για πολλά χρόνια - στην περίοδο του ψυχρού πολέμου - ήταν ουδέτερη χώρα και γι αυτό όλες οι συζητήσεις μεταξύ των δυτικών και ανατολικών γίνονταν στο Ελσίνκι. Σήμερα όμως βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της εκπαιδευτικής κοινότητας της Ευρώπης, αλλά και της Κίνας (έχει υπογραφεί πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ τους για να μελετήσουν οι Κινέζοι το εκπαιδευτικό σύστημα των Φινλανδών). Αφορμή γι αυτό είναι οι υψηλότερες επιδόσεις των μαθητών της σε διαγωνισμούς παγκοσμίου εμβέλειας. Έτσι, δεκάδες δημοσιογράφοι και εκπαιδευτικοί σπεύδουν στο Ελσίνκι να διαπιστώσουν από κοντά τα αίτια αυτής της εκτίναξης. Και φυσικά όλοι ευελπιστούν να ανακαλύψουν το φοβερό μυστικό που κρύβεται πίσω από την εντυπωσιακή άνοδο του επιπέδου των μαθητών.

Η ίδια η σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση της Φινλανδίας δέχεται ότι το σύστημα της Φινλανδίας έχει υψηλή αποδοτικότητα, παρότι το κόστος δεν είναι το ίδιο υψηλό και το ποσοστό επί του ΑΕΠ δεν ξεπερνά το 5,2% (παρόμοιο με πολλές άλλες χώρες), και είναι το 11,9% του συνόλου των δημόσιων δαπανών.

Στην υψηλή απόδοση του εκπαιδευτικού συστήματος συνεισφέρει μεταξύ των άλλων:

1. Η σταθερή εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόζεται στα θέματα της Παιδείας, ανεξαρτήτως αν αλλάζει η Κυβέρνηση ή ο υπουργός της Παιδείας.
2. Οι ίσες ευκαιρίες μάθησης για όλους τους μαθητές
3. Η ενιαία μορφή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

4. Η πολιτική της συναίνεσης στο χώρο της Παιδείας
5. Το αποκεντρωμένο σχολείο, τη διοικητική ευθύνη του οποίου φέρει αποκλειστικά η Τοπική Αυτοδιοίκηση,
6. Το άρτιο σύστημα δημόσιων βιβλιοθηκών άρτια εξοπλισμένων με βίντεο, υπολογιστές και πολυμέσα.
7. Η ύπαρξη του Εθνικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου όπου χαράσσονται βασικές κατευθυντήριες γραμμές της εκπαίδευσης

Και τέλος η στενή συνεργασία του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας με το υπουργείο Παιδείας. Επένδυσαν όμως και στους εκπαιδευτικούς, που όπως λέει η Υπουργός Παιδείας της Φινλανδίας είναι ο πυρήνας της εκπαίδευσής τους. Γι' αυτό οι δάσκαλοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν μεταπτυχιακό δίπλωμα, ενώ μετεκπαιδούνται και κατά τη διάρκεια της δουλειάς τους. Τέλος, όλοι αξιολογούνται. Δάσκαλοι, καθηγητές και Σχολές. Και οι τελευταίες ανάλογα με την απόδοση τους χρηματοδοτούνται.

Μετά την πλήρη αναφορά στο Φινλανδικό μοντέλο της εκπαίδευσης καλό θα ήταν να κάνουμε και μια συγκριτική παρουσίαση των δύο συστημάτων Εκπαίδευσης, τού φινλανδικού και τού ελληνικού:

Διάρκεια υποχρεωτικής εκπαίδευσης: Εννιά χρόνια στη Φινλανδία (δημοτικό και γυμνάσιο) - Έξι χρόνια στην Ελλάδα. Είναι φανερό ότι επιβάλλεται (αποτελεί και σταθερό αίτημα των εκπαιδευτικών Οργανώσεων) η εννεαετής υποχρεωτική εκπαίδευση με αυστηρή νομοθετική υποχρέωση όλων των πολιτών να την σεβασθούν και να την τηρήσουν.

Δαπάνες για την Εκπαίδευση: Στη Φινλανδία 5,2% (ή, κατ' άλλη πηγή, 5,7%) τού Α.Ε.Π., έναντι 3,2% στην Ελλάδα. Επομένως, *δει δη χρημάτων...*, που είναι προϋπόθεση και για τα περισσότερα άλλα που αναφέρουμε εδώ.

Ευθύνη λειτουργίας των Σχολείων: Τα σχολεία λειτουργούν στη Φινλανδία με ευθύνη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης υπό την Εποπτεία τού Υπουργείου Παιδείας (η Τοπική Αυτοδιοίκηση -σε συνεργασία με τους Συλλόγους Γονέων- διενεργεί τις προσλήψεις των εκπαιδευτικών, επιλέγει το εκπαιδευτικό προσωπικό, επιλέγει τους διευθυντές κ.λπ.), δηλαδή πλήρης αποκέντρωση και λαμπρά κίνητρα άμιλλας, ουσιαστικής προσφοράς και ανάπτυξης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στην Ελλάδα, πλήρης συγκεντρωτισμός: Κράτος - Υπουργείο Παιδείας. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει κυρίως τη συντήρηση των κτηρίων, την εξεύρεση χώρων κ.τ.ό.

Απόδοση μαθητών: Ελέγχεται συστηματικά και εξασφαλίζονται πραγματικά ίσες ευκαιρίες στη Φινλανδία, με άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών των μαθητών, όπου εμφανίζονται, ώστε να προχωρεί ομαλά η τάξη και να βοηθούνται καταλλήλως τα παιδιά που έχουν προβλήματα για να μπορούν να συμβαδίζουν με τα άλλα. Στην Ελλάδα η παρακολούθηση είναι ελλιπής και η ενισχυτική διδασκαλία, που θα έλυne αντίστοιχα προβλήματα, δεν φαίνεται να έχει επιτύχει μέχρι σήμερα.

Εκπαίδευση εκπαιδευτικών: Συνεχής επιμόρφωση και δυνατότητες μετεκπαίδευσης (οι περισσότεροι δάσκαλοι έχουν παρακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές!) στη Φινλανδία. Μεγάλο πρόβλημα στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα, περιορισμένες οι δυνατότητες μεταπτυχιακών σπουδών. Άρα πολύ καλή ποιότητα εκπαιδευτικού δυναμικού, υποστήριξη τού έργου και, φυσικά, αξιολόγηση των εκπαιδευτικών στη Φινλανδία, εντελώς διαφορετική κατάσταση στην Ελλάδα.

Σχολικές Βιβλιοθήκες: Ευρεία, συστηματική, σχολικά εντεταγμένη χρήση σχολικών βιβλιοθηκών στη Φινλανδία (κάθε Σχολείο έχει πρόσβαση σε παρακείμενη, καλά εξοπλισμένη σχολική βιβλιοθήκη, σε συνδυασμό με δυνατότητες αξιοποίησης της σύγχρονης εκπαιδευτικής τεχνολογίας). Σοβαρή έλλειψη σχολικών βιβλιοθηκών στην Ελλάδα. Ο μαθητής -συχνά και ο δάσκαλος- δεν ξέρει τι θα πει βιβλιοθήκη ως θεσμός, ως παιδευτική διαδικασία, ως χρήση. Στην Ελλάδα, στον τόπο που γέννησε την Παιδεία,

δεν λειτουργεί όπως θα έπρεπε η μία και μόνη και πολύτιμη σε βιβλία Εθνική Βιβλιοθήκη μας.

Εισαγωγικές εξετάσεις στα Α.Ε.Ι. Εκτός τού Σχολείου, εθνικές εξετάσεις σε βασικά μαθήματα σε συνεργασία με Πανεπιστήμια στη Φινλανδία. Εντός τού Σχολείου και ερήμην των Πανεπιστημίων στην Ελλάδα. Αποτέλεσμα: οι εισαγωγικές εξετάσεις να συμπαράσύρουν την εκπαίδευση και να προκαλούν ποικίλα προβλήματα στους υποψηφίους φοιτητές και στα ίδια τα Πανεπιστήμια.

Απ' όσα επιλεκτικά ελέχθησαν είναι φανερό ότι, μιλώντας για το φινλανδικό πρότυπο, έχουμε να κάνουμε μ' ένα δυναμικό, αυτοελεγχόμενο, ευέλικτο και αποτελεσματικό σύστημα με βάση την αποκέντρωση τού εκπαιδευτικού συστήματος, τις ίσες ευκαιρίες, την ενδυνάμωση τού διδακτικού προσωπικού, τη σωστή χρηματοδότηση της παιδείας, την έμφαση στα ουσιαστικά μαθήματα (γλώσσα - μαθηματικά) και βαρύτητα στις πηγές της γνώσης (τον δάσκαλο, το βιβλίο) με παράλληλη αξιοποίηση των γονέων και των ίδιων των μαθητών. Κι όλα αυτά, με γνώμονα την κοινή λογική, ορισμένες απλές αυτονόητες αρχές, πολιτική συναίνεση και ευρεία συμμετοχή στην υπόθεση της Εκπαίδευσης (Δήμος - δάσκαλοι - γονείς - μαθητές).

Έτσι τίθεται εύλογα το ερώτημα κατά πόσο είναι δυνατό να εφαρμοστεί ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρότυπο στη χώρα μας, στην Ελλάδα του Μνημονίου. Κατά πόσο το Μνημόνιο θα επιτρέψει στη χώρα μας να εφαρμόσει τους κύριους πυλώνες μιας Φιλανδικής εκπαιδευτικής πολιτικής;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα είναι κάθε άλλο από αποθαρρυντικές, αν σκεφτεί κανείς και συνοψίσει το τι ακριβώς επιβάλλει το Μνημόνιο σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

- Οι περικοπές των δημοσίων δαπανών για την παιδεία και η αντικατάστασή τους από ιδιωτικές δαπάνες, η περικοπή των ελάχιστων κρατικών ενισχύσεων και η αναζήτηση, όπως όπως, αγοραίων κονδυλίων που επιβάλλει το Μνημόνιο αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στην διαμόρφωση ενός πρότυπου Φιλανδικού συστήματος παιδείας. Δεν έχουμε εξασφαλίσει ακόμη τις υποδομές για την

παιδεία και οι αποδοχές των εκπαιδευτικών που είναι η κινητήρια δύναμη κάθε εκπαιδευτικού συστήματος βρίσκονται σε απαράδεκτα χαμηλά επίπεδα. Κατά συνέπεια αν δεν αυξηθούν σοβαρά οι δαπάνες για την παιδεία δεν πρόκειται να έχουμε ουσιαστική αναβάθμιση. Οι οικονομικοί πόροι δεν είναι το παν αλλά είναι το πρωταρχικό.

- Οι συγχωνεύσεις των σχολείων, το κλείσιμο πολλών αθλητικών σχολείων, η κατάργηση της πρόσθετης διδακτικής στήριξης και της ενισχυτικής διδασκαλίας αποτελούν πρόσθετοι ανασταλτικοί παράγοντες. Πρόκειται για ενέργειες που επιβάλλει το μνημόνιο, όμως είναι από τη φύση τους αντιπαιδαγωγικές γιατί δημιουργούνται πολυπληθή, απρόσωπα σχολεία και πρόσθετα εντείνουν τις κοινωνικές ανισότητες.
- Η μείωση των οργανικών θέσεων, η δημιουργία πολλών ευέλικτων θέσεων εργασίας καθώς και οι περικοπές του μισθολογίου, με βάση τη μισθολογική κλίμακα που επιβάλλει το μνημόνιο αλλά και οι περικοπές επιδομάτων έχουν σαν αποτέλεσμα την μείωση της αποδοτικότητας αλλά και των κινήτρων προς τους εκπαιδευτικούς για να παρέχουν καλύτερα επίπεδα εκπαίδευσης.
- Η έλλειψη χρηματοδότησης στις βιβλιοθήκες και στα ερευνητικά κέντρα λόγω της έλλειψης πόρων καθιστούν δύσκολη έως και αδύνατη τη δυνατότητα να λειτουργήσουν με αποτέλεσμα να στρέφονται στην ιδιωτική χρηματοδότηση.

Όλα όσα προανέφερα αποτελούν ενδεικτικά ορισμένα αίτια τα οποία αναστέλλουν την εφαρμογή ενός Φιλανδικού πρότυπου εκπαίδευσης στη χώρα μας. Ενδεχομένως η μη υποταγή της Ελλάδας στο μνημόνιο και σε ότι συνεπάγεται θα ευνοούσε την Ελλάδα στο να θέσει κάποιες βασικές προϋποθέσεις λειτουργίας ενός πιο αποτελεσματικού πρότυπου εκπαίδευσης που γιατί όχι θα έμοιαζε και στο Φιλανδικό.

Συμπεράσματα – Επίλογος

Ο νεοφιλελευθερισμός είναι μια οικονομική θεωρία κρατικής διαχείρισης, είναι μια παλιά οικονομική πολιτική θεωρία που ξαναπροβάλλεται ως "νέα" τα τελευταία χρόνια μέσα στο σύστημα της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης. Υποστηρίζει τις ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων οργανισμών, νοσοκομείων, ασφαλιστικών εταιριών, τραπεζών, μέσω μεταφοράς την κατάργηση του κρατικού παρεμβατισμού στα οικονομικά ζητήματα, καθώς και την κατάργηση των ορίων, των φραγμών, των δασμών στο εμπόριο, την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Πατέρας του νεοφιλελευθερισμού θεωρήθηκε ο Άγγλος οικονομολόγος ο Άνταμ Σμίθ, που υποστήριξε αυτές τις ιδέες από το 1776, όπου βρήκαν απήχηση και κυριάρχησαν έως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην Αμερική, αφού προπαγανδίστηκαν στους εργαζόμενους ως προοδευτικές, σε σχέση με αυτό που πρόβαλε η συντηρητική πολιτική της εποχής.

Αυτές οι ιδέες επηρέασαν τις κυβερνήσεις και βελτίωσαν τη ζωή των πολλών ανθρώπων όπου η πίστη ότι οι κυβερνώντες θα πρέπει να προάγουν το κοινό όφελος έγινε ευρέως αποδεκτή από εκατομμύρια ανθρώπους. Όμως η οικονομική κρίση των τελευταίων εικοσιπέντε χρόνων, σε συνδυασμό με τους μειωμένους ρυθμούς κερδών και την κατάρρευση του "ανατολικού μπλοκ", ενέπνευσε τους ισχυρούς της γης να αναβιώσουν το φιλελευθερισμό και να τον κάνουν "νέο" και κατ'επέκταση νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Οι ανά τον κόσμο νεοφιλελεύθερες ιδέες έχουν επιβληθεί από ισχυρότατους οικονομικούς θεσμούς όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η παγκόσμια τράπεζα και η Δια-Αμερικανική τράπεζα ανάπτυξης. Η επιβολή αυτών των κανόνων στην αγορά, ελευθερώνοντας τις επιχειρήσεις από τους οποιοδήποτε θεσμούς, επιβάλλονται από τις

όποιες κυβερνήσεις ανεξάρτητα από την κοινωνική καταστροφή που ενδεχομένως θα προκληθεί.

Όλα δείχνουν ότι το πανεπιστήμιο ως ακαδημαϊκός θεσμός με τη σχετική αυτονομία του από την ταξική δομή και την οικονομική λειτουργία της καπιταλιστικής κοινωνίας ανήκει στο παρελθόν. Στο πλαίσιο της γενικότερης αποδόμησης του ευρωπαϊκού κράτους πρόνοιας η εκπαιδευτική αντιμεταρρύθμιση έφερε στο προσκήνιο όχι απλά τη συνεργασία επιχειρήσεων και πανεπιστημίων, αλλά και την ταξική επιλογή του επιχειρηματικού πανεπιστημίου.

Στο πλαίσιο μιας συνολικής καπιταλιστικής στρατηγικής αντιμετώπισης του δημόσιου τομέα, τα πανεπιστήμια υφίστανται ολοένα και περισσότερες νομοθετικές και δημοσιονομικές παρεμβάσεις με σταθερό στόχο την ομολογημένη ή ανομολόγητη ιδιωτικοποίηση τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το πανεπιστήμιο του Berkeley, το οποίο ενώ κάποτε χρηματοδοτούνταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από την πολιτεία της California, το 1987 είδε το μερίδιο της δημόσιας χρηματοδότησης να υποχωρεί στο 50% του συνολικού προϋπολογισμού και το 1999 στο 34%. Πλήθος σημαντικών επιχειρήσεων προχωρούν στην εξαγορά ακαδημαϊκών μονάδων, διαμορφώνοντας ένα νεοπαγή θεσμό που κάποιοι καθηγητές αποκάλεσαν ως "market model university".

Το μαζικό πανεπιστήμιο δεν είναι de facto ένα δημοκρατικό πανεπιστήμιο. Το άνοιγμα των πανεπιστημίων στην κοινωνία αποτελεί όχι απλά ποσοτική αλλά και κατεξοχήν ποιοτική διαδικασία. Με άλλα λόγια, η ποσοτική διεύρυνση του φοιτητικού πληθυσμού, αποτελεί απαραίτητη, αλλά όχι και αρκετή προϋπόθεση για την συγκρότηση και λειτουργία ενός δημοκρατικού πανεπιστημίου.

Αυτή καθαυτή η αύξηση του εκπαιδευτικού πληθυσμού δε σηματοδοτεί από μόνη της την άμβλυνση του ταξικού χαρακτήρα ενός συστήματος εκπαίδευσης. Αντιθέτως κάτω από προϋποθέσεις, και με την ένταξη της σε ένα στρατηγικό σχέδιο αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας ως ολότητας, η μαζικοποίηση του πανεπιστημίου αποτελεί τη θεσμική έκφραση ενός βαθύτατα ταξικού καταμερισμού εργασίας και αντίστοιχης

παραγωγής σχέσεων εξουσίας, ενός καταμερισμού που ολοκληρώνεται τόσο μέσα όσο και έξω από τα πανεπιστήμια.

Απέναντι σε αυτή την εκπαιδευτική πολιτική του κεφαλαίου, τόσο στην Ελλάδα, όσο και διεθνώς αναπτύσσονται κατά διαστήματα μαζικές και συχνά δυναμικές φοιτητικές κινητοποιήσεις. Πρόκειται για αγώνες υπεράσπισης της παιδείας ως δημόσιο αγαθό, σε μια περίοδο που οι αστικές τάξεις της Ευρώπης, στην προσπάθειά τους να μεταφέρουν το κόστος χρηματοδότησης αποκλειστικά στις κυριαρχούμενες τάξεις και στρώματα, επιχειρούν την εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης. Σε μία περίοδο γενικευμένης ανασφάλειας με υψηλούς δείκτες ανεργίας γίνεται σαφές ότι χωρίς ευρύτερη συσπείρωση των κοινωνικών δυνάμεων η στρατηγική του κεφαλαίου βρίσκει μέχρι στιγμής το στόχο της και στον εκπαιδευτικό τομέα.

Χρειαζόμαστε ένα εκπαιδευτικό κίνημα με σαφή τον αντικαπιταλιστικό του χαρακτήρα το οποίο δεν εκδηλώνεται χωρίς σκοπό, χωρίς πρόγραμμα αλλά μάχεται στην προοπτική ενός καθολικού μετασχηματισμού. Για ένα τέτοιο κίνημα η επιστημονική γνώση και η πολιτική δράση είναι αλληλένδετες στην επιδίωξη του επαναστατικού σκοπού.

Με άλλα λόγια, το ζητούμενο μιας εναλλακτικής εκπαιδευτικής πολιτικής απέναντι σε αυτή του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού της εποχής μας δεν μπορεί παρά να είναι μέρος μιας συνολικής εναλλακτικής στρατηγικής εξόδου από την καπιταλιστική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα απαιτείται η διαμόρφωση ενός κοινωνικού και πολιτικού μετώπου πάλης, ξεκινώντας από τους χώρους εργασίας και τους εκπαιδευτικούς θεσμούς, το οποίο θα τείνει να προσλάβει τη δυναμική καθολική αμφισβήτηση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Ασφαλώς ένα τέτοιο κίνημα απαιτεί την καλλιέργεια μιας συλλογικής πολιτικής συνείδησης και η διαμόρφωση μιας οργανωμένης δράσης, ενταγμένης σε ένα ευρύτερο πολιτικό σχέδιο κοινωνικού μετασχηματισμού.

Σημειώσεις

1. Globalizing Resistance (2004), The State of Struggle, Pluto Press, London, Κεφάλαιο 5 “Resistance to Neoliberalism in Australia and Oceania”
2. Globalizing Resistance (2004), The State of Struggle, Pluto Press, London, κεφάλαιο 10, “Neoliberalism and Social Conflict: The Popular Movements in Latin America”
3. Education and Neoliberal Globalization. Carlos Alberto Torres, Published by Routledge Taylor & Francis Group, New York, London, p. 1 (introduction)
4. <http://athens.indymedia.org>, Elizabeth Martinez και Arnoldo Garcia, Wednesday September 3 2003.
5. <http://el.wikipedia.org/wiki/>
6. Γιώργος Σταμάτης, κοινωνικές ασφαλίσσεις, πορεία προς την ιδιωτικοποίηση. Μια ξεχασμένη αλλά πολύ επίκαιρη ιστορία: Η Έκθεση Σπράου για το ασφαλιστικό, ΔΙΑΠΛΟΥΣ, τεύχη 13 και 14.
7. Γιώργος Σταμάτης, Οι συνέπειες της αναθεώρησης του 16^{ου} άρθρου του Συντάγματος στην ανώτατη παιδεία, ΔΙΑΠΛΟΥΣ, τεύχος 17, σελ. 10.
8. Τα περισσότερα δημόσια πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου παίρνουν σήμερα μόνον 20-30% των πόρων τους από το κράτος.
9. Παναγιώτης Ιωακειμίδης, Ευρωπαϊκή πολιτική Ένωση, Θεωρία- Διαπραγματεύσεις, Θεσμοί και Πολιτικές , Η συνθήκη του Maastrich και η Ελλάδα , Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
10. Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, <http://eurlex.europa.eu/el/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.

11. Ό.π. ,Τίτλος XV, Έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, Άρθρα 130 ΣΤ, Ζ, Η.
12. Η διακήρυξη της Μπολόνιας της 19ης Ιουνίου 1999 υπογράφεται από 30 ευρωπαϊκές χώρες, εκ των οποίων τα 15 τότε κράτη μέλη της ΕΕ (Αυστρία, Βέλγιο, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Ισπανία, Φινλανδία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Κάτω Χώρες, Πορτογαλία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο) καθώς και τα δέκα κράτη που εντάχθηκαν στην ΕΕ την 1η Μαΐου 2004 (Τσεχική Δημοκρατία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λεττονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία , Σλοβακία). Τη διακήρυξη έχουν επίσης υπογράψει η Ισλανδία, η Νορβηγία και η Ελβετική Συνομοσπονδία. Επίσης η Βουλγαρία και η Ρουμανία, που εντάχθηκαν στην ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 2007, έχουν υπογράψει τη διακήρυξη. Το Καζακστάν προσχώρησε στη διαδικασία της Μπολόνιας το Μάρτιο του 2010. Σήμερα σαράντα επτά χώρες συμμετέχουν στη διαδικασία της Μπολόνιας, καθώς έχουν εκπληρώσει τις προϋποθέσεις και διαδικασίες προσχώρησής τους.
13. Παναγιώτης Ιωακειμίδης, Περιεχόμενο και αξιολόγηση της συνθήκης της Νίκαιας, στο Ντάλης Σ, επιμέλεια, Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια, Κριτική, Αθήνα 2001.
14. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_el.pdf.
15. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Διαδικασία της Μπολόνια, http://sdp.users.uth.gr/enimerosi/Basikes_Plirofories.html.
16. Guy Haug, Η Σπουδαιότητα της Διακήρυξης της Μπολόνια - Ο Τεχνολογικός τομέας στα μετά-Μπολόνια σενάρια, Εισήγηση στο Συνέδριο EURASHE 25-27 Μαΐου 2000, Χανιά.
17. Ν. Φραγκάκης , Κατανομή των αρμοδιοτήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση: η αρχή της επικουρικότητας. Στο Θ. Χριστοδουλίδης, Θ. Στεφάνου (επιμέλεια) , Η συνθήκη του Μάαστριχτ, Συνθετική θεώρηση, Σιδέρης, Αθήνα 1993.
18. Α. Τσατσαρώνη, Οι νέες τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας: ιδεολογικές χρήσεις και καταχρήσεις της έννοιας της «πρακτική»στο λόγο της ευρωπαϊκής

εκπαιδευτικής πολιτικής, στο Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος IB, τχ. 48, Χειμώνας 2006, σελ. 173-213.

19. Ευλ. Αντωνίου, Η Εκπαιδευτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η διαμόρφωση του κοινοτικού λόγου, οι πολιτικές και οι επιπτώσεις τους στην ελληνική εκπαίδευση, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, 2008, σελ. 93.
20. E. Faure, Learning to Be: The world of Education Today and Tomorrow, UNESCO, Paris, 1972.
21. UNESCO, Partnership in action: UNESCO's educational activities in the Europe region, UNESCO, Education Sector, September 2000, Paris και UNESCO, Revisiting Lifelong Learning for the 21st Century, UNESCO Institute for Education, Philippines 2001 και UNESCO Learning throughout life: challenges for the 21st century, UNESCO publishing, 2002.
22. OECD (1996) Making Lifelong Learning a Reality for All, Paris και OECD (2002) Education at a Glance: OECD Indicators 2002 Edition.
23. Education and Neoliberal Globalization. Carlos Alberto Torres, Published by Routledge Taylor & Francis Group, New York, London, p. 12 – 14.
24. Education and Neoliberal Globalization. Carlos Alberto Torres, Published by Routledge Taylor & Francis Group, New York, London, p. 15 – 18.
25. Kogan et al 1994, Ovetz 1996, Harley and Lee 1997, Lee and Harley 1998, Clark 2003, Slaughter and Leslie 1999, Harvie 2000.
26. Μαυρουδέας 2005: 103, και αναλυτικότερα 127 κ.ε., για μια ανάλογη «τριπλή διαίρεση» βλ. και Slade internet.
27. Το μνημόνιο της χρεοκοπίας και ο άλλος δρόμος - Πειραματόζωον η Ελλάς, Μαριάς Νότης, εκδόσεις Λιβάνη, εισαγωγή.

28. ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΝΗΜΟΝΙΟ, Ο άλλος δρόμος... Κώστας Χρυσόγονος, Καθηγητή Νομικής ΑΠΘ, http://ditruth.blogspot.com/2011/09/blog-post_07.htm
29. Τα άρθρα του Δημήτρη Σεβαστάκη, «Το άξεστο Πανεπιστήμιο», εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 13/7/2011, και του Χρήστου Κάτσικα «Τα πανεπιστήμια φλέγονται», περιοδικό «Επίκαιρα», τεύχος 90ό, 7-13/7/2011.
30. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου – Εισηγητής Αντ. Μανιτάκης, Ψήφισμα για το Ζήτημα του Πανεπιστημιακού Ασύλου, Αθήνα 2007, σελ. 4.
31. Κ. Ασπρογέρακας-Γρίβας, Η Κατάσταση στα Πανεπιστήμια της Ελλάδας μετά το Νόμο-Πλαίσιο (Νόμο 1268/1982 «για τη Δομή και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»). Ανάλυση μιας Εθνικής Συμφοράς, Εσωτερικό Νομικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα 1984, σελ. 160-161.
32. Αλ. Απ. Μαντζούτσος, *Ισότητα και Εκπαίδευση. Το Δικαίωμα Ίσης Πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2008, σελ. 36. Όπως, όμως, ορθώς παρατηρεί, περαιτέρω, ο Αντ. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 2^η Έκδοση, Εκδ. Οργ. Λιβάνη, Αθήνα 2007, σελ. 74, «ο κομματικός φοιτητικός συνδικαλισμός υπηρετεί πρωτίστως τα συμφέροντα των κομμάτων και όχι των φοιτητών».
33. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής / των Συζητήσεων επί του Συντάγματος 1975, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1975, σελ. 505.
34. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής / των Συζητήσεων επί του Συντάγματος 1975, όπ.π., σελ. 506.
35. Αρ. Ι. Μάνεσης, *Η Συνταγματική Προστασία της Ακαδημαϊκής Ελευθερίας σε Συνταγματική Θεωρία και Πράξη (του ιδίου)*, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 702-703. Προδημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ο Πολίτης», 6-11-1976, σελ. 16 επ.

36. Άρθρο 2 παρ. 4-8 Ν. 1268/1982 – Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, Φ.Ε.Κ. Α' 87.
37. Άρθρο 2 παρ. 4 Ν. 1268/1982: *«Για την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της ελεύθερης επιστημονικής αναζήτησης και της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών, αναγνωρίζεται το Πανεπιστημιακό Άσυλο».*
38. Άρθρο 2 παρ. 6 Ν. 1268/1982: *«(α) Το όργανο αυτό είναι τριμελές και αποτελείται από τον Πρύτανη ή το νόμιμο αναπληρωτή του και ανά ένα εκπρόσωπο του Διδακτικού - Ερευνητικού Προσωπικού (Δ.Ε.Π.) και των φοιτητών. (β) Ο εκπρόσωπος του Δ.Ε.Π. μαζί με έναν αναπληρωτή είναι μέλη της Συγκλήτου και εκλέγονται από το σύνολο των συγκλητικών μελών του Δ.Ε.Π. Ο εκπρόσωπος των φοιτητών μαζί με τον αναπληρωτή του είναι μέλη της Συγκλήτου και εκλέγονται από το σύνολο των φοιτητών συγκλητικών. (γ) Το όργανο αυτό αποφασίζει μόνο με ομοφωνία των μελών του. Σε περίπτωση διαφωνίας συγκαλείται έκτακτα η Σύγκλητος του Α.Ε.Ι. την ίδια μέρα προκειμένου να αποφασίσει σχετικά. Η τελική απόφαση παίρνεται με πλειοψηφία των 2/3 του συνόλου των παρόντων».*
39. Άρθρο 2 παρ. 8 Ν. 1268/1982: *«Οι παραβάτες των διατάξεων της παρ. 5 για το Πανεπιστημιακό Άσυλο τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον 6 μηνών μετά από έγκληση του οργάνου της παρ. 6 ή της Συγκλήτου».*
40. Άρθρο 3 παρ. 3-9 Ν. 3549/2007 – Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, Φ.Ε.Κ. Α' 69.

Βιβλιογραφία

- ❖ Democracy and Music Education. *Liberalism, Ethics and the politics of practice*. Paul G. Woodford, INDIANA UNIVERSITY PRESS, Booming ton and Indianapolis.
- ❖ The philosophy of open education. Edited and with an introduction by David Nyberg. Rout ledge Taylor and Francis Group, London and New York.
- ❖ Global neoliberalism and education and its consequences, Dave Hill & Ravi Kumar, Routledge, Taylor & Francis group, 2009.
- ❖ Liberalism, Communitarianism and Education. *Reclaiming Liberal Education*. Patrick Keeney, Published by Ash gate.
- ❖ Education and Neoliberal Globalization. Carlos Alberto Torres, Published by Rout ledge Taylor & Francis Group, New York, London.
- ❖ Disability, Human Rights and Society. Editors: Felicity Armstrong & Professor Len Barton, Open University Press, Buckingham Philadelphia, 1999.
- ❖ The new Liberalism. *An ideology of social reform*. Editor Michael Freeden, Published by Clarendon Press, Oxford, 1978.
- ❖ Education Policy. *Globalization, Citizenship & Democracy*. Editors Mark Olssen, John Codd, Anne-Marie O'Neill. Sage Publications London, Thousand Oaks, New Delhi,2004.
- ❖ Globalizing Resistance, The State of Struggle, Pluto Press, London, Κεφάλαιο 5 "Resistance to Neoliberalism in Australia and Oceania",2005.
- ❖ Neoliberalism a very short introduction, M.B.Steger και R.K.Roy, Oxford.

- ❖ Privatization and Neo-Liberalism: Ideology and Evidence in Rhetorical Reforms, Steven J. Klees, Florida State University.
- ❖ Rhetorical reforms: Markets, standards, and inequality. *Current Issues in Comparative Education*, Apple M. (1999).
- ❖ Cultural politics and education. New York: Teachers College Press, Apple, M. (1996).
- ❖ Contesting neoliberal education: *Public resistance and collective advance*, Dave Hill, Routledge, Taylor & Francis group, 2009.
- ❖ Neoliberalism and the Vocationalization of Higher Education, Henry A. Giroux. (online article)
- ❖ Neoliberal Education: *Restructuring Dangers and Opportunities of the Present Crisis*, Pauline Lipman (online article).
- ❖ International Journal of Qualitative Studies in Education , Volume 20, Issue 3, 2007, Special Issue: Neoliberalism and education.
- ❖ Το μνημόνιο της χρεοκοπίας και ο άλλος δρόμος - Πειραματόζωον η Ελλάς, Μαρίας Νότης, εκδόσεις Λιβάνη.
- ❖ Νεοφιλελευθερισμός: *Ιστορία και παρόν*, Πρόλογος: Νίκος Κοτζιάς, Ντέιβιντ Χάρβεϊ, Μετάφραση: Αριάδνη Αλαβάνου, εκδόσεις Καστανιώτη.
- ❖ Πανεπιστήμιο – Επιχείρηση & κοινωνία της απόγνωσης, Αλέξανδρος Χρύσης. *Μια κριτική της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση*. Εκδόσεις Γκοβόστη, 2011.
- ❖ Περί Νεοφιλελευθερισμού, Γιώργος Σταμάτης, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2007.
- ❖ Αγορά, εκπαίδευση, ιδεολογία : *η τριτοβάθμια εκπαίδευση στον 20ό και 21ο αιώνα*, Παπαηλίας, Θ., Διόνικος, Αθήνα, σ. 179-190, 2006.

- ❖ “Η εκπαίδευση στα χρόνια του Νεοφιλελευθερισμού”.
<http://knowdame.wordpress.com/old-articles/education-and-globalization/>
- ❖ “Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο εκπαίδευσης”, http://e-cynical.blogspot.com/2008/03/blog-post_28.html
- ❖ “Το σχολείο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και οι μεγάλοι χορηγοί και ευεργέτες”, άρθρο από την εφημερίδα Θυρίασο όπως δημοσιεύτηκε από τον Ντίνο Ρούσση (Τετάρτη 21/04/2010).
- ❖ “Ο Μονεταρισμός του Μίλτον Φρίντμαν”, <http://e-rooster.gr/11/2006/368>
- ❖ Θεωρητικές και Μεθοδολογικές Προϋποθέσεις της Νεοφιλελεύθερης αντίληψης για το κράτος, διδακτορική διατριβή του Γιώργου Μανιάτη, Πάντειο, Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών.
- ❖ Ο δούρειος ίππος της αποκέντρωσης και η άλωση της δημόσιας εκπαίδευσης από το ιδιωτικό κεφάλαιο, Γιώργος Κ. Καββαδίας, Αντιτετράδια τ.37, 1995/96.
- ❖ Συγγωνεύσεις Σχολείων: Η εκπαίδευση κάτω από την εξουσία του μνημονίου, Χρ. Ρέππας.
- ❖ “Το νέο σχολείο: μύθοι και πραγματικότητα”.
http://gkavadias.blogspot.com/2011/05/blog-post_21.html
- ❖ “Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην εποχή των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων” , Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση - εκδόσεις Νήσος, τεύχος 94, περίοδος Ιανουάριος – Μάρτιος 2006.
- ❖ “Το ελληνικό πανεπιστήμιο στην εποχή των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων”, Θέσεις, 94, Ιανουάριος-Μάρτιος 2006, σσ. 25-65.

- ❖ “Το πανεπιστήμιο του 21^{ου} αιώνα”, Παπαδόπουλος Μιχάλης, Η Καθημερινή, 19 Μαΐου 2000.
- ❖ “Πανεπιστήμιο και καπιταλιστική αναδιάρθρωση”, Παναγιώτης Σωτήρης, Θέσεις, τεύχος 76, 2001, σσ. 13-72.
- ❖ Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης και Καπιταλιστική Αναδιάρθρωση: η μετάλλαξη του Πανεπιστημίου , Χρήστος Κάτσικας, Εκδόσεις: Gutenberg.
- ❖ Αντωνίου Ε., Η Εκπαιδευτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η διαμόρφωση του κοινοτικού λόγου, οι πολιτικές και οι επιπτώσεις τους στην ελληνική εκπαίδευση, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών , Πειραιάς 2008.
- ❖ Ελληνικός φιλελευθερισμός, το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979, Χατζηβασιλείου Ευάνθης, εκδόσεις Πατάκη,2010.
- ❖ Επίσημο κείμενο, Η Διακήρυξη της Μπολόνια, 1999.
- ❖ Επίσημο κείμενο, Η κοινή Διακήρυξη της Σορβόνης (25 Μαΐου 1998).
- ❖ Τριτοβάθμια εκπαίδευση και καπιταλιστική αναδιάρθρωση (προλογικό σημείωμα στο βιβλίο του Χρήστου Κάτσικα), Θεοτοκάς Νίκος.